

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE

CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO

SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VII/4

LJUBLJANA

1956

ARHEOLOŠKI VESTNIK — ACTA ARCHAEOLOGICA

Glasilo Arheološke sekcije

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Za tujejezične povzetke odgovorni urednik: dr. Matevž Šmalc

Tiskala Triglavsko tiskarna v Ljubljani

Arheološki vestnik izhaja štirikrat na leto. Rokopisi morajo biti pisani s strojem s presledkom med vrstami. Risbe izdelane v tušu. Na slikah in risbah mora biti podana vsebina. Povzetek naj obsega do 1/10 vsebine članka

Redakcija: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Arheološka sekcija,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VII/4

LJUBLJANA

1956

VSEBINA — CONTENTS

Razprave — Treatises:

J. Korošec, Nekaj o stratigrafiji pri arheoloških raziskovanjih (Something about stratigraphy in archaeological research). — B. Škerlj, Vloga in mesto neandertalcev v človeški evoluciji (The rôle and position of Neandertal Man in human evolution). — P. Korošec, Nekaj novih podatkov o slavonski kulturi na področju naše jadranske obale (Einige neue Angaben betreffend die slawonische Kultur im Bereiche der Adriaküste). — J. Klemenc, Grobne skrinje za pepel pokojnikov iz Šempetra v Savinjski dolini (Aschenkisten in Šempeter in Savinjska dolina (Sanntal)). — V. Berce, Dva nagrobnika iz Brega pri Celju (Zwei Grabdenkmäler aus Breg in Celje).

Poročila — Reports:

S. Dimitrijević, Vučedolska nalazišta na području grada Vinkovaca (Die Vučedoler Fundorte auf dem Gebiete der Stadt Vinkovci). — T. Bregant, Dve slučajni najdbi (Two accidental finds). — F. Leben, Sondiranje v jami Brlovki (Scandaglio nella grotta Brlovka). — A. Valič, Nove najdbe iz rimske dobe v okolici Kranja (New Roman finds in the neighbourhood of Kranj). — P. Petru, Z rimskega grobišča v Ljubljani (Von der Römer Grabstätte in Ljubljana). — P. Korošec, Še nekaj slovanskih najdišč v zahodni Furlaniji (Su alcuni scavi slavi nel Friuli orientale).

Knjižna in druga poročila — Book and other reviews:

F. Osole, S. Brodar: Ledenodobni človek na ljubljanskih tleh. — J. Korošec, Joachim Werner: Das alamannische Gräberfeld von Mindelheim; Pavel Radoměský: Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě. — S. Pahič, Acta archaeologica: Hermann Müller-Karpe: Das Urnenfeld von Kehlheim; Armin Stroh: Katalog Günzburg; Bayerische Vorgeschichtsblätter. — T. Bregant, Ljubiša Popović: Katalog nalaza iz nekropole kot Trebeništa. — I. Mikl, Zofia Gansiniec: Geneza Tropaionu. — St. Jesse, Bibliografija; Zamenjava knjig.

NEKAJ O STRATIGRAFIJI PRI ARHEOLOŠKIH RAZISKOVANJIH

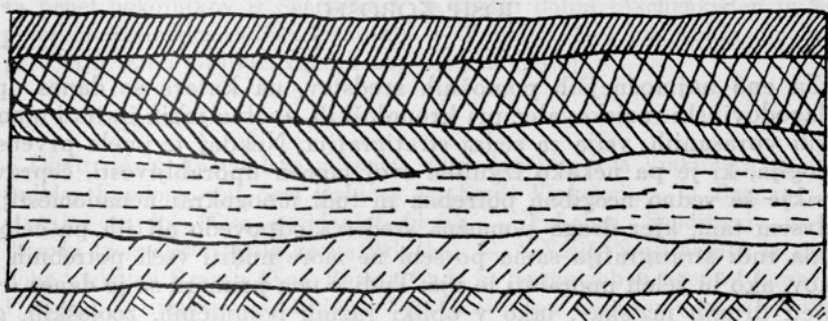
JOSIP KOROŠEC.

Za eno najmočnejših pomožnih sredstev, na katera se danes opira predzgodovinski raziskovalec pri kronoloških, evolucijskih in tudi mnogih drugih vprašanjih, velja za sedaj stratigrafija. Nekdaj je imela prvenstvo tipologija, ki je pa nekako izgubila svoj pomen uporabljivosti, čeprav je marsikje še vedno neogibno potrebna in tudi mnogokrat nenadomestljiva, predvsem tam, kjer druga pomožna sredstva odpovedo ali jih pa celo ni. Seveda tudi stratigrafija sama po sebi ne more nuditi vseh potrebnih podatkov, ako bi želeli uporabiti le njo. Tudi v tem primeru se je danes treba oprijeti drugih raziskav, tako v obliki raznih botaničnih, zooloških, geoloških, kemijskih in drugih analiz. Poleg tega pa more sama stratigrafija brez tipoloških raziskav dati le pomanjkljive rezultate. Čeprav je danes težišče ravno na stratigrafiji, je vendar tudi ta odvisna od mnogih drugih činiteljev in drugih pomožnih sredstev. Razen tega je stratigrafija uporabljiva le na posameznih lokalitetah in na posameznih objektih, ne pa povsod. Predvsem se za njeno uporabljivost zahteva, da je lokaliteta intaktna in da plasti niso pomešane, bodisi slučajno (z erozijo), ali pa nasilno (obdelava zemljišča), temveč da so še vedno in situ. V nasprotnem primeru tudi stratigrafija ne nudi nikakršnih realnih podatkov ter moramo pristopiti k čisto tipološkim raziskavam.

Pojem stratigrafije nam pomeni danes čisto določeno predstavo lege in kronološke zaporednosti kulturnih plasti z vidika, da so te plasti še nepomešane. Najstarejše so vsekakor najnižje plasti, medtem ko so mlajše v višjih legah. Idealno bi to bilo videti tako, kakor je predstavljeno na sl. 1. Seveda je to samo idealna slika, ki je zelo redko tudi resnična. Računati namreč moramo, da so med posameznimi kulturnimi plastmi tudi razne prekinitve, ker neprekinjene kontinuitete navadno ne najdemo za kronološko široka obdobja, n. pr. za čas od kamene do železne dobe. Poleg tega moramo računati tudi z raznimi časovnimi in evolucijskimi fazami ene periode. Seveda je tudi tu možna prekinitev v plasteh na ta ali oni način.

Vprašanje pa je, kako opaziti posamezne stratigrafske prekinitve v kontinuiteti, bodisi med raznimi dobami, bodisi med raznimi fazami ene dobe. Čisto stratigrafsko je to možno ugotoviti samo včasih, namreč tedaj, ko je med plastmi posameznih faz iste kulture ali pa raznih dob tanjša ali debelejša sterilna plast. Debelina sterilne plasti je delno odvisna od okolice, delno pa od atmosferskih momentov, dolgosti preteklega časa itd. Vendar so tudi takšne sterilne plasti lahko različno debele ne glede na vse zgornje

momente. Včasih je n. pr. debelina sterilne plasti med plastmi iz neolitičnega časa in rimske dobe komaj kak centimeter, drugod pa zopet tudi od enega metra ali pa še več. Pri tanjših sterilnih plasteh stratigrafija sama tudi ni zmožna, da bi rešila obstoj kontinuitete ali pa njeno prekinitev, temveč se moramo zopet zateči vsaj k tipologiji. Še težje je glede tega tam, kjer prave sterilne plasti med dvema drugima ni in prehaja ena kulturna plast v drugo, kljub večji ali manjši časovni prekinitvi. Seveda se je tudi tu mogla in se tudi je ustvarila sterilna kulturna plast, ki je zaradi novega življenja na istem mestu sčasoma zginila. Tako so se zaradi večjih in manjših kotanj, zaradi vdolbin, razpok, delnega prekopavanja na tem

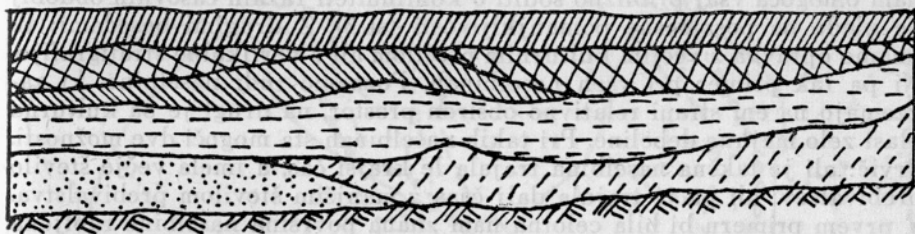

Sl. 1. Idealni profil pri večini sond manjših razmer na najdiščih večjih dimenzij z močnejšimi kulturnimi plastmi

mestu, zaradi omehčanja zemljišča po atmosferskih padavinah itd., mlajši kulturni ostanki starejših plasti mešali s starejšimi ostanki mlajših plasti. Ako je kulturna skupina obeh plasti ista in je prekinitev trajala na mestu raziskovanja le krajši čas, recimo 50–100 let, in se razen tega materialne ostaline v tem času niso bistveno spremenile, čeprav moramo računati na razne evolucijske posebnosti, je vendar opredeljevanje takšnega gradiva zelo otežkočeno, posebno, ako ni gradivo že na kakšnih drugih najdiščih točno fiksirano. Tudi v takšnem primeru moramo upoštevati razne lokalne posebnosti, ki sicer ne predstavljajo pravila, da bi se javljale ravno na vsakem najdišču, vendar pa so pogoste. Računati moramo tudi z raznimi močnejšimi ali slabšimi tujimi vplivi, čimbolj je namreč lokaliteta oddaljena od namišljenega centra proti periferiji tiste kulturne skupine. Center kulturne skupine ni neki politični ali podoben center, temveč le predel, kjer je ta kulturna skupina najbolj kompaktna in je najmanj možnosti za tuje vplive, oziroma kjer je bil le-ta pristop najbolj otežkočen. Seveda je tak center mišljen le bolj idealno, ne štejemo pa ga za neki resnični center. Vsi taki in podobni momenti se morajo upoštevati tudi pri vprašanju kontinuitete kulturnih plasti pri stratigrafiji. Iz tega vidimo, da je stratigrafija le delno uporabljiva, ni pa tudi tista, ki bi nam vse nudila, temveč smo nujno primorani pri tem uporabljati vsaj še tipologijo.

Ako tako imenovano vertikalno stratigrafijo razčlenjujemo še nekoliko bolj, vidimo, da so pomanjkljivosti še večje in kažejo, kako

nepopolna je v resnici stratigrafija. Kolikokrat se namreč zgodi, da raziskujemo neki sektor naselbine z močnimi kulturnimi plastmi in da za neko periodo stratigrafija kaže neprekinjeno kontinuiteto v kulturnih plasteh. Na osnovi tega napravimo kronologijo, ravno tako pa skušamo ugotoviti razvoj raznih oblik v vseh teh fazah. Neredko se zgodi, da na neki drugi lokaliteti kasneje odkrijemo druge faze, ki na prvi lokaliteti niso bile odkrite in ki ne izpopolnjujejo prve le v razvojnih, temveč tudi v kronoloških momentih. S katerimi obdobji sovpadajo te nove faze in kako jih uvrstimo med že znane plasti prve lokalitete, more rešiti zopet le tipologija. Popolnoma razumljivo je, da mora priti do takih momentov. Nikjer namreč nimamo dokaza, da je na eni lokaliteti trajalo življenje neprekinjeno res na enem in istem mestu, tam, kjer smo izvršili raziskovanja. Že glede na tedanji način življenja, dalje tudi glede na tedanji

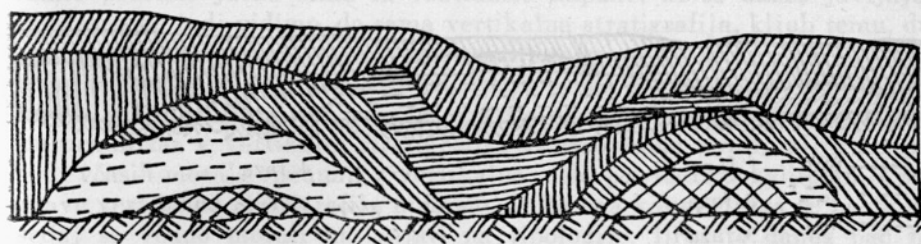
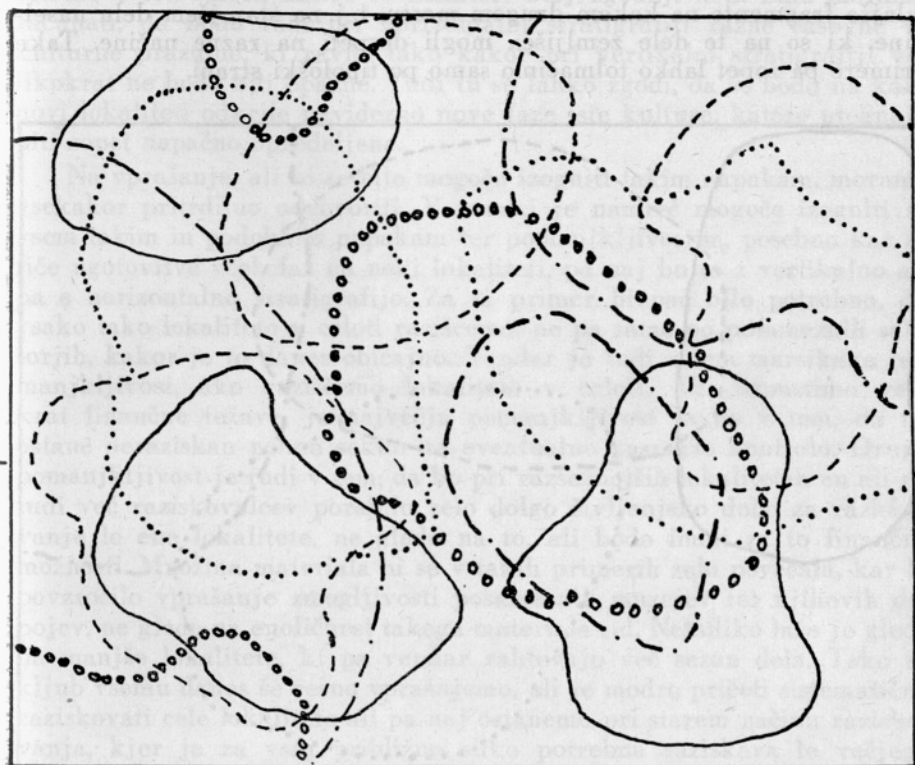
Sl. 2. Idealni profil pri večjem sektorju neke naselbine z močnejšimi kulturnimi plastmi in strnjenimi vrstami hiš skozi več period

način stanovanja ter na postavljanje stanovanjskih hiš ni mogoče, da bi bilo življenje enako intenzivno v vsej naselbini, če jo gledamo v celotnem današnjem obsegu, in sicer v vseh časih, dokler je naselbina trajala (sl. 2). To pomeni, da se je naselbina po vsej verjetnosti premikala sedaj sem, sedaj tja, na nekem sicer omejenem prostoru in se včasih krčila, včasih pa zopet širila. Včasih je z istim, ali pa celo z manjšim številom prebivalstva mogla po obsegu zavzemati večjo površino kakor pa drugič. To je bilo predvsem odvisno od medsebojnega odnosa stanovanjskih hiš in s tem v zvezi tudi od medsebojnih odnosov posameznih družin. Konkretno bi mogli računati s strnjeno naselbino tam, kjer so stanovanjske hiše in druge stavbe stale, ne glede na njihovo razvrstitev, tesno ali vsaj blizu druga drugi; z razbito naselbino pa tam, kjer je vsaka stanovanjska hiša stala sama zase ter tako bila od drugih bolj ali manj oddaljena. V drugem primeru bo tudi kulturna plast za isti čas trajanja veliko tanjša, kakor pa v prvem. Poleg tega bodo v drugem primeru tudi še površinske praznine, posebno ako so bile stanovanjske hiše bolj oddaljene. V neki drugi kasnejši ali pa bolj zgodnji periodi so pa na teh prazninah druge stavbe z močnejšo kulturno plastjo, ki jih tako izpolnjujejo. Ako sedaj raziskovalec zajame pri raziskovanju tak sektor, kjer je praznina v nekem času, je popolnoma logično, da mu bo v stratigrafskem profilu manjkala kaka faza, čeprav tega mogoče ne bo niti opazil, posebno ako taka praznina obsega v kulturnem obdobju le neki krajši čas, recimo 50 let. Ne smemo pa v takih primerih domnevati o eventualni spremembi prebivalstva, kar

bi imelo za posledico tudi popolnoma spremenjeno materialno kulturo. Seveda se utegnejo takšne manjkajoče faze pojaviti na kaki drugi lokaliteti iste kulturne skupine, čeprav skoraj nepričakovano. Ali bodo pa te nove faze v začetku tudi pravilno tolmačene, je posebno vprašanje. Marsikaterikrat se takšne nove, prej neznane faze utegnejo pripisati tudi lokalnim posebnostim nove lokalitete, čeprav morejo biti splošen pojav, lasten vsej kulturni skupini. Ker na prvi lokaliteti niso bile odkrite, utegnejo zato na drugi lokaliteti privedi do napačnih sklepov, posebno še, ako je tu kak manjkajoč člen, ki je sicer znan že na prvi lokaliteti.

Take primere imamo povsod tam, kjer je bila naselbina omejena kolikor toliko na neki ožji prostor in kjer so bile stanovanjske hiše postavljene nekako v krogu tega prostora ter so zaradi dolgotrajnejšega življenja na tem ožjem prostoru ustvarile debelejšo kulturno plast, ki nam omogoča vsaj približno soditi o kontinuiteti raznih časovnih obdobj ne glede na posamezne pomanjkljivosti (sl. 3). Z drugimi besedami: tu imamo opravka z večjim kulturnim profilom ali z vertikalno stratigrafijo. Ni pa tak primer pri vseh naselbinah. Poznamo tudi naselbine, ki zavzemajo na eni strani relativno obširen prostor, na drugi je pa kulturna plast zelo majhne debeline. Pri takih naselbinah sta mogoči dve možnosti. Prvič: ali je takšna naselbina trajala le krajši čas, a imela večje število prebivalcev; ali pa je trajala dalj časa z manjšim številom prebivalstva. V prvem primeru bi bila celotna nam znana površina naselbine rabljena hkrati, v drugem pa so bili posamezni deli celotne naselbinske površine naseljeni v raznih časih. V tem primeru se je naselbina postopno pomikala v eno ali pa v več smeri. Naselbinski prostor tu nikakor ni bil nekako že v naprej omejen. Ker pa v takih primerih stanovanjske hiše niso bile grajene — ali pa le v izrednih primerih — na starih, enkrat že uporabljenih mestih, ne moremo tu računati z vertikalno stratigrafijo, temveč le s površinsko, ki jo lahko imenujemo horizontalno stratigrafijo za razliko od vertikalne. Pri takšni stratigrafiji ne moremo računati s kulturnimi fazami, katerih material bi bil kronološko razporejen v vertikalni smeri, t. j. tako, da bi material ene faze ležal nad materialom druge faze. Tu so faze, katerih material je v horizontalni legi, ena poleg druge. Popolnoma razumljivo je, da je material v časih tudi nekoliko pomešan med seboj, kar pa zopet lahko ugotovimo samo s tipologijo (sl. 4).

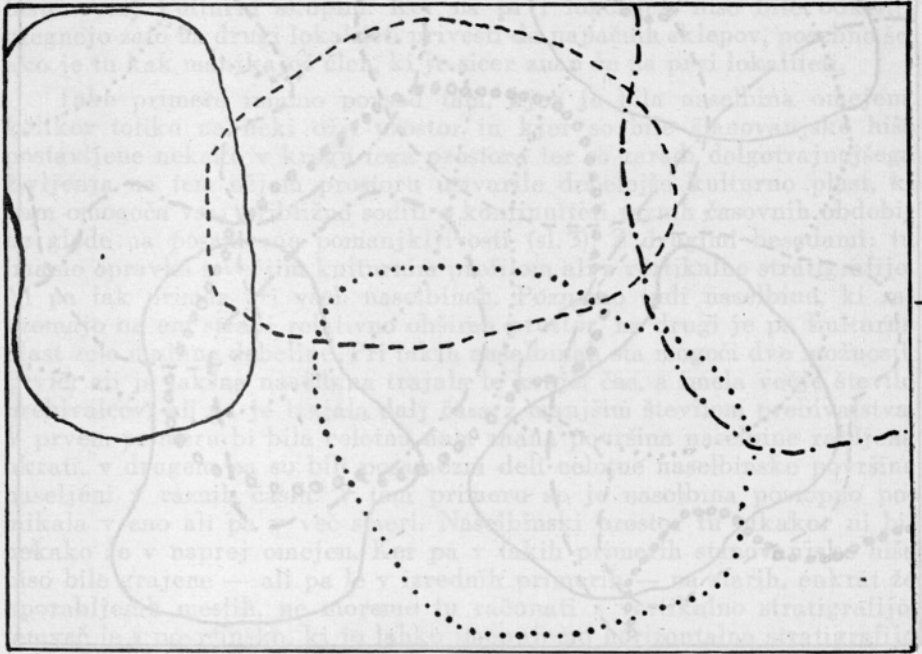
Čisto horizontalno stratigrafijo poznamo na jugoslovanskih najdiščih sedaj že nekolikokrat v predzgodovini. Omenil bom tu samo dva najbolj očitna primera kot sta n. pr. Ljubljansko barje, po vsej verjetnosti z vsemi doslej znanimi lokalitetami, med katerimi je prinesla jasnost šele Blatna Brezovica in pa Danilo pri Šibeniku. Pri nobeni od teh lokalitet ni bilo mogoče ugotoviti vertikalne stratigrafije, temveč le horizontalno. Material se pri teh lokalitetah menja pri raznih sektorjih iste naselbine. Ker je pa materialna kultura v osnovi ista, je mogoče tu videti ravno tako kakor pri vertikalni stratigrafiji razne evolutijske in kronološke faze. Na predelih, kjer se je področje mesta novih stanovanjskih hiš stikalo s starim mestom, imamo mešanje materiala oziroma prihaja celo do neke vertikalne stratigrafije, kolikor je kulturna plast toliko močna, da je to mogoče razlikovati. Ker je pa tak primer le bolj na periferiji sektorjev, kjer je bilo manj kulturnih ostalin, je bila plast navadno zelo tanka, tako

—	1. faza	— . —	4. faza
- - -	2. faza	ooo	5. faza
	3. faza		sterilni humus

Sl. 5. Približen načrt in profil pri naselbini z razbitim redom hiš skozi več period

da dobimo le nekaj mešanega materiala, velikokrat tudi atipičnega za opredeljevanje. Samo po sebi je razumljivo, da najdemo včasih tudi mlajše fragmente na kakem drugem mestu, t. j. na starejšem delu naselbine, ki so na te dele zemljišča mogli dospeti na razne načine. Take primere pa zopet lahko tolmačimo samo po tipološki strani.

— \\\	1. faza		4. faza
- - -	2. faza	////	sterilni humus
- - - \\\	3. faza		

Sl. 4. Približen načrt in profil horizontalne stratigrafije, kjer se naselbina ene faze dotika druge

Pri premikanju naselbine v raznih časovnih obdobjih, tako da je mlajši del naselbine bil ob nekdanjem starejšem, moramo ravno tako računati tudi z verjetnostjo, da pri raziskovanju ne bomo vedno zajeli vseh kulturnih faz. Vzrok temu je, da ne vemo, v katero smer se je naselbina premikala. Razen tega moramo upoštevati tudi možnost, da se je naselbina mogla širiti tudi v več smeri. Ravno tako je verjetno, da smer

premikanja ni bila vedno ena in ista, tako da bi bil najmlajši del naselbine v isti smeri, kakor so nekateri bolj zgodnji deli. Zato moramo računati, da bodo tudi pri horizontalni stratigrafiji razne časovne in kulturne praznine, ki ravno tako kakor pri vertikalni stratigrafiji velikokrat ne bodo niti opazne. Tudi tu se lahko zgodi, da se bodo na kaki novi lokaliteti odkrile navidezno nove faze iste kulture, katere utegnejo biti zopet napačno opredeljene.

Na vprašanje, ali bi se bilo mogoče izogniti takim napakam, moramo vsekakor pritrdilno odgovoriti. V resnici je namreč mogoče izogniti se vsem takim in podobnim napakam ter pomanjkljivostim, posebno kar se tiče ugotovitve vseh faz na neki lokaliteti, pa naj bo to z vertikalno ali pa s horizontalno stratigrafijo. Za ta primer bi pač bilo potrebno, da vsako tako lokaliteto v celoti raziščemo, ne pa samo po posameznih sektorjih, kakor je to danes običajno. Vendar je tudi v tem marsikaka pomanjkljivost, ako raziščemo lokaliteto v celoti. Ako izpustimo večkrat finančne težave, je največja pomanjkljivost ravno v tem, da ne ostane neraziskan noben sektor za eventualno kasnejšo kontrolo. Druga pomanjkljivost je tudi v tem, da bo pri razsežnejših lokalitetah en ali pa tudi več raziskovalcev porabilo zelo dolgo življenjsko dobo za raziskovanje le ene lokalitete, ne glede na to, ali bodo imeli za to finančne možnosti. Množina materiala bi se v takih primerih zelo povečala, kar bi povzročilo vprašanje zmogljivosti posameznih muzejev ter njihovih depojev, ne glede na enoličnost takega materiala itd. Nekoliko laže je glede na manjše lokalitete, ki pa vendar zahtevajo več sezon dela. Tako se kljub vsemu danes še resno vprašujemo, ali je modro pričeti sistematično raziskovati cele lokalitete ali pa naj ostanemo pri starem načinu raziskovanja, kjer je za vsaj približno sliko potrebna raziskava le večjega sektorja. Priznati pa moramo, da bi samo raziskovanje celotne lokalitete lahko prineslo jasno sliko in odstranilo napake, ki se danes pojavljajo. Istočasno pa tudi vidimo, da sama vertikalna stratigrafija, kljub temu, da se danes večina znanstvenikov naslanja nanjo, ne zadostuje. Do svojega polnega izraza bo vertikalna stratigrafija prišla šele tedaj, ko bo kombinirana s horizontalno. Le tako bo mogoče odstraniti pomanjkanje raznih kulturnih faz v vertikalni stratigrafiji. Horizontalna stratigrafija bo pa tudi včasih morala računati z vertikalno, celo pri tistih lokalitetah, kjer prave vertikalne stratigrafije nimamo. Tako ena kakor druga se bosta za sedaj še vedno morali naslanjati na tipologijo. Brez te danes pač ni mogoče prinašati nikakršnih sklepov, pa naj bo ena ali druga stratigrafija še tako idealna.

V novejšem času vidimo, da so horizontalno stratigrafijo, ki je bila do včeraj takorekoč še neznana, začeli ponekod že precej upoštevati. Res, da so to za sedaj le še bolj posamezni primeri, vendar pri današnjem razvoju arheološke vede lahko pričakujemo, da se bo kmalu uveljavila, ravno tako, kakor je bilo tudi z vertikalno stratigrafijo.

SUMMARY

Something about stratigraphy in archaeological research

To day one attributes special importance to the vertical stratigraphy. However, in many respect such stratigraphy is greatly insufficient. In most cases one finds various vacua in the research work, because one investigates single sectors not the whole locality. Therefore, the lacking culture phases come to light later on in other localities of the same culture group and are often interpreted incorrectly. Besides a vertical stratigraphy there exists a horizontal one too in the places where life was not restricted in a narrower sense but took a more extensive course. In such cases the settlement was not renewed in the old place but moved in one or other direction so as to be renewed quite close to the old settlement. While, in such cases, in some places, there are gaps in continuity, we may state in some cases that, in the periphery of renewing, cultural remains of an older phase are mingled with remains of a later phase.

Defectiveness or gaps in continuity could be cleared away by investigating the whole localities both those with vertical and those with horizontal stratigraphy. Nevertheless, stratigraphy without typological and other investigations cannot give a clear exposition of facts.

VLOGA IN MESTO NEANDERTALCEV V ČLOVEŠKI EVOLUCIJI

Ob stoletnici odkritja neandertalca, avgusta 1856.

BOŽO ŠKERLJ

Uvod. — Paleontološki inventar

Če hočemo bolje razumeti stanje problematike človeške evolucije ob stoletnici odkritja neandertalca, moramo zajeti inventar vseh doslej znanih hominidov. Pri tem pa se je treba nasloniti tudi na članek »Današnji problemi človeške evolucije« iz leta 1951 (glej seznam slovstva, Škerlj, 1951).

a) *Australopithecinae*.¹ — Veliko nerešeno vprašanje je še vedno, kdaj so ti dvonožci pravzaprav živeli. Tudi najnovejša raziskavanja (Oakley, 1953, Vallois, 1955) niso prinesla popolne jasnosti. Po temeljiti študiji C. Howella (1955) pa morda lahko sodimo, da so *Australopithecinae* živele v zgodnjem pleistocenu. Živele so v Južni Afriki in so v dobi, iz katere imamo njihove kostne ostanke, bile že polno razvita poddružina hominidov z več vrstami, morda celo rodovi. Najbrž predstavljajo torej posebno (drugo) adaptacijsko radiacijo (Simpson, 1951), katere center je moral biti sredi pliocena v stepski pokrajini Južne Afrike. O njihovem sistemu bo beseda v zaključnem poglavju.

Dasi se tu v podrobnosti ne morem spuščati, naj le omenim, da imajo avstralopiteki relativno kratek obrazni profil, majhne podočnjake in sekalce ter velike vrzeljake in meljake, zlasti parantropi. Nekatere teh znakov ocenjuje v. Koenigswald (1953) kot specializacijske. Nadočesni oboki so (razen pri parantropu) manj razviti kakor pri kasnejših pitekantropih in neandertalcih in kakor pri današnjem šimpanzu in gorili. Možganska prostornina je majhna (440–650, morda največ do 800 cm³ pri parantropu), je pa vendar večja kakor pri današnjih šimpanzih, čeprav je morda le izjemoma preseгла možgansko prostornino današnjih goril. Velikost avstralopitekov je večinoma ustrezala velikosti sedanjih šimpanzov, le parantropi so bili najbrž večji. Medenica je skoraj človeška in skupaj z drugimi znaki na kosteh od lobanje do končin opravičuje sklep na pokončno hojo, podobno človeški. Da je dvonožna hoja pogoj za višji razvoj možganov, sta domnevala že Lamarck in A. R. Wallace (Eiseley, 1955). Nejasno je, ali so avstralopiteki že uporabljali orodje, čeprav je to

¹ O avstralopitekih je v slovenščini izšlo: Dolinar-Osole, *Telanthropus*, *Proteus* 16, str. 160; Škerlj, *Dvonožec*, *Ibidem* 10: 184; Isti, *Nove najdbe dvonožcev v Transvaalu*, *Ibidem* 11: 229.

po najdbi pri Makapansgatu (Dart, 1955) več ko verjetno. Iz nanošenih kosti manjših pavianov v jamah in previsih, kjer so našli ostanke avstralopitekov, sklepamo menda lahko upravičeno, da so se avstralopiteki že ukvarjali z lovom, da so prešli torej tudi že k mesni hrani. Če to drži, postaja uporaba orodja še verjetnejša. K temu sklepu nas sili tudi dejstvo, da bi bili ti ne posebno veliki in krepki primati brez razvitih kaninov brez obrambe, če ne bi imeli kakršnega koli orodja. Bili bi izgubili v tekmi za obstanek že z drugimi primati, če ne bi imeli sposobnejših možganov, neke organizirane družbene zasnove (naravno družino, razširjeno družino), in orodja. Izginili pa so menda šele, ko se je v tej tekmi uveljavil više razviti človek. Prehod primata na mesno hrano, prehod iz zgolj nabiralske ekonomike na lov, je korak neprecenljive važnosti v zgodnji evoluciji človeka. Noben primat, sploh nobena žival namreč ni življenjsko navezana na uporabo orodja (Bartholomew in Birdsall, 1953).

Ali so torej avstralopiteki predniki človeka? Ne vemo. V njihovi anatomiji ni nič (razen nekaj specializacijskih znakov pri parantropih), kar bi strogo govorilo proti tej možnosti, tudi način življenja ne govori proti temu. Pač pa so ostanki avstralopitekov, ki so jih doslej odkrili, čeprav v precejšnjem številu kakih 50 oseb, geološko premladi. Toda — tedaj je hkrati (v geološkem pomenu) živelo že več vrst, kar dokazuje, da so morali avstralopiteki nastati mnogo prej, morda sredi pliocena. Ali se ni tedaj morda vrsta, ki je še ne poznamo, ločila od drugih in se razvila v človeka? Pravega človeka poznamo že iz začetka pleistocena. Ali bi njegovega predhodnika prepoznali med vrstami avstralopitekov sredi pliocena? Kakor že koli, avstralopiteki so anatomsko in po načinu življenja od vseh znanih izumrlih in živečih primatov človeku najbližji, čeprav o tem nekateri (v. Koenigswald, 1953, Zuckerman, 1954) še vztrajno dvomijo. In — kakor koli že — problem tega vprašanja je zakopan in še neodkrit v pliocenu Afrike, najverjetneje med Kenyo in Rodezijo.

b) Povsem na kratko pogledimo še inventar človeških kostnih ostankov v pleistocenu.² Najstarejši, iz začetka pleistocena, je brččas in kljub nekaterim ugovorom odlomek spodnje čeljustnice iz Kanama v Kenyi (Leakey 1935, Škerlj 1936), ki kaže znake sedanjega človeka. Nekaj mlajše, vendar še tudi iz srednjega pleistocena, so lobanje iz Kanjere (tudi Kenya), ki niso nič drugačne od lobanj sedanjega človeka in imajo le nekaj debelejših kosti. Obe najdišči je odkril Leakey 1932.

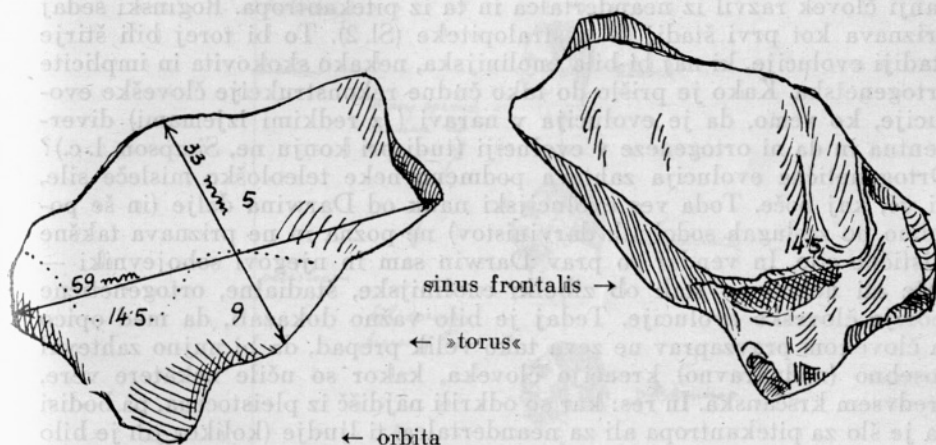
V Evropi je najstarejša najdenina spodnja čeljustnica iz Mauerja pri Heidelbergu; ta ima sicer človeško zobovje, sicer pa ni podobna spodnjim čeljustnicam sedanjega človeka, temveč je njen nosilec bil brččas kak evropski pitekanthrop; ali se dá po eni mandibuli definitivno taksonomsko vrednotiti, je precej sporno. Najdba je iz konca prve zaledenitve. Nekako enako stari utegneta biti obe spodnji čeljustnici iz Ternifine v Alžiru, odkriti 1954 (Arambourg, 1955, Sergi 1954); tudi ti pripadata najbrž kakšnemu afriškemu pitekanthropu (Dolinar-Osole 1956).

Iz začetka in srede druge medledene dobe izvira večina najdb pitekanthropov, tako z Jave kakor iz Kitajske (Čou-Kou-Tjen); geološko najstarejša (na Javi) je pač otroška lobanja iz Modjokerta iz prve medledene

² Prim. Škerlj, *Razvoj človeka (Antropogeneza)*, Ljubljana 1950.

dobe. Toda iz druge medledene dobe poznamo dve zanimivi najdbi tudi v Evropi: Swanscombe v Angliji (dve temenici in zatilnica, ki niso bistveno drugačne od ustreznih delov sedanjega človeka) ter Steinheim v Nemčiji, lobanja s čudno kombinacijo znakov neandertalca in sedanjega človeka.

Šele v tretji medledeni dobi prevladuje med najdbami neandertalska oblika človeka, in to po vsem Starem svetu, od koder doslej poznamo najdišča (n. pr. Neandertal, Krapina, La Chapelle, Gibraltar, Saccopastore, Tešik-Taš, Ngandong, Broken Hill, Saldanha). Pač pa dokazuje najdba

Sl. 1. Odlomek frontalke Fontéchevade II. Levo od zunaj, desno od znotraj. Številke 5, 9 in 145 pomenijo debelino v mm na dotičnih mestih. Orig.

Fontéchevade (Sl. 1), da je tedaj, in v Franciji celo pred neandertalcem, živel tudi sedanji ali vsaj njemu podoben človek. Čeprav bi značaj in pomen te najdbe nekateri še vedno radi tajili, je tu; je paleontološko stratigrafsko, kulturno in zlasti anatomsko povsem jasna (Vallois 1949, 1952, 1954, Drennan 1956).³

Toda prvi sunek zadnje zaledenitve (Würm I) je pomenil za neandertalce katastrofo. Od tedaj najdemo samo še ostanke tipa sedanjega človeka, *Homo sapiens* (Cré-Magnon, Předmostí, Grimaldi, Combe Capelle, Elmenteita, Oldoway, Upper Cave, Cohuna, Keilor itd.).

To je torej v kratkem material, s katerim se ukvarjajo znanstveniki, ki preučujejo človeško evolucijo. Material, ki je, dasi ne ravno majhen, vendarle dokaj skop, raznovrsten, časovno in geografsko neenoten, in ki dovoljuje postavljanje raznih podmen, ki skriva še polno nerešenih problemov.

³ Kdor je imel ostanke teh lobanj v rokah in jih meril, ne more dvomiti o njihovi pripadnosti k človeku sapientne (ali vsaj praesapientne) oblike (Škerlj, 1953, PD, list 66). Kljub temu trdi Roginski (1955), da ostanki teh dveh lobanj ne sodita k tipu sedanjega človeka.

Način povezave paleontoloških najdb

Kakšna je torej bila pot človeške evolucije, če upoštevamo po možnosti vse dosedanje najdbe in njihove paleontološke značilnosti?

V odgovoru na to vprašanje zadenemo takoj na enolinijsko štadialno teorijo človeške evolucije, kakor sta jo zagovarjala že Stolyhwo (1908, cit. 1937) in Hrdlička (1927), za njima pa jo je posebno izdelal Weinert (1932), ki v bistvu vztraja pri svoji omajani argumentaciji (1953). Na teh osnovah je tudi ruska šola do Roginskega (1955).⁴ Po tej teoriji se je sedanjí človek razvil iz neandertalca in ta iz pitekantropa. Roginski sedaj priznava kot prvi štadij še avstralopiteke (Sl. 2). To bi torej bili štirje štadiji evolucije, ki naj bi bila enolinijska, nekako skokovita in implicitne ortogenetska. Kako je prišlo do tako čudne rekonstrukcije človeške evolucije, ko vemo, da je evolucija v naravi (z redkimi izjemami) divergentna in da ni ortogeneze v evoluciji (tudi pri konju ne, Simpson, l. c.)? Ortogenetična evolucija zahteva podmeno neke teleološko misleče sile, ki vé, kaj hoče. Toda ves evolucijski nauk od Darwina dalje (in še posebno po zaslugah sodobnih darvinistov) ne pozna in ne priznava takšne mistične sile. In vendar so prav Darwin sam in njegovi sobojevniki — hote ali nehote — stali ob zibelki enolinijske, štadialne, ortogenetične teorije človeške evolucije. Tedaj je bilo važno dokazati, da med opico in človekom pravzaprav ne zeva tako velik prepad, da bi nujno zahteval posebno (nadnaravno) kreacijo človeka, kakor so učile nekatere vere, predvsem krščanska. In res: kar so odkrili najdišč iz pleistocena, pa bodisi da je šlo za pitekantropa ali za neandertalca, ti ljudje (kolikor jih je bilo mogoče tako opredeliti) so po svojih lobanjah bili mnogo bolj podobni gorili, gibonu, predvsem pa šimpanzu, kar je Weinert še posebno poudaril. Samo naravno se je torej zdelo, da se je človek — po določenih štadijih — razvil iz nekega šimpanzu podobnega prednika. Ta prednik je moral (po teoriji) najprej tudi zlesti na drevesa, kajti kako bi sicer, če ne na drevesih, pridobil vzravnanoost in pokončno hojo?⁵ Stvar so v glavnem vzeli v roke antropologi, ki so imeli sicer dobro anatomsko šolo (mnogi, kakor tudi še sam Hrdlička, so bili le medicinsko šolani); ampak anatomija, tudi primerjalna, še manj pa seveda samo človeška, za rekonstrukcijo evolucije ni dovolj. Napaka, kakor se je izkazalo, je bila menda predvsem v tem, da so od vsega začetka primerjali odrasle osebe; toda o pomenu tega bo beseda v prihodnjem poglavju.

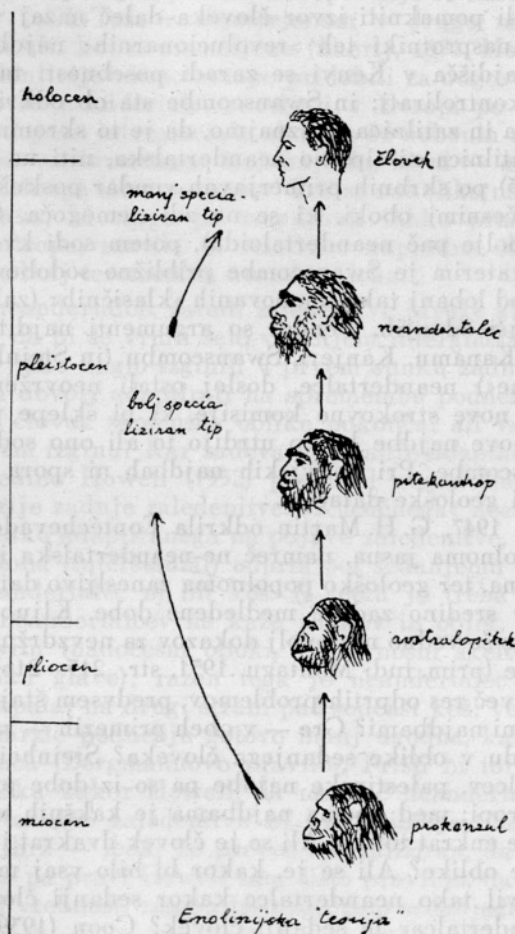
Po najdbah do začetka tridesetih let našega stoletja se je kljub vsemu štadialna (enolinijska) teorija vsaj primerjalno anatomsko zdela še nekako opravičljiva, dasi so nekatere redke najdbe dale slutiti tudi druge možnosti. Težave so postajale jasnejše šele z odkritjem avstralopitekov, prokonzulov, Kanama in Kanjere. »Uradno priznana teorija«

⁴ Prim. tudi novi poljski učbenik: Dzierżykraj-Rogalski i Modrzewska (1955) ter Dzierżykraj-Rogalski (1953). Na drugi strani je Mydlarski (1948) izključil neandertalce iz našega neposrednega sorodstva; pač pa daje Steinheimu važnejšo vlogo.

⁵ Ne da bi omalovaževali splošni pomen arborikolnega življenja za evolucijo primatov, paleontološke najdbe ne govore za to, da bi predniki človeka bili izraziti plezalci; brahiacija je specialna oblika lokomocije, ki se je razvila mimo človeškega rodovnika.

nima nič manj slabih lastnosti kakor vsak birokratizem; predvsem pa: težko se je boriti proti njemu.

Zakaj bi naj povzročila odkritja avstralopitekov in prokonzulov težave celo tistim, ki so primerjali le odrasle oblike? Zato, ker niti prokonzul niti avstralopiteki v nekaterih znakih niso podobnejši šimpanzu

Sl. 2. Enolinska teorija evolucije. Orig.

kakor pitekantropi; zato, ker imajo pitekantropi in neandertalec močnejše razvite nadočasne oboke kakor avstralopiteki (z izjemo parantropa); zato, ker so pitekantropi in neandertaleci v mnogih znakih bolj specializirani kakor sedanji človek, ki naj bi se bil razvil iz njih. Toda vse to zagovornikov enolinske, štadialne, ortogenetične evolucije očitno ne moti, kakor jih ne motijo najdbe, o katerih bomo takoj govorili.

Prišlo je odkritje Kanama in Kanjere (1932) in potem Swanscomba (1935). »Uradna teorija« je napela vse sile, da bi te najdbe diskreditirala ali vsaj zamolčala, na čelu vsem — tedaj — Weinert, ki ima celo do današnjega dne naslednike v zamolčavanju. Kajti če te najdbe izpovedujejo res to, kar trdijo najditelji (Leakey 1935, Oakley in Morant 1939), potem bi bilo treba misliti tudi pri človeku na divergentno evolucijo, ki sicer ne bi bila nasprotna znanim dejstvom, pač pa koncipirani teoriji. Potem bi morali pomakniti izvor človeka daleč nazaj v pliocen (Škerlj 1936). Res je: nasprotniki teh »revolucionarnih« najdb so imeli nekaj argumentov: najdišča v Kenyi se zaradi posebnosti tamošnjega terena niso dala več kontrolirati; in Swanscombe sta ob odkritju predstavljali le leva temenica in zatilnica. Priznajmo, da je to skromno za daljnosežne sklepe; toda zatilnica ni tipično neandertalska, niti ne neandertaloidna. Breitinger (1955) po skrbnih primerjavah vendar poskuša rekonstrukcijo čelnice z nadočesnimi oboki, ki se ne zdi nemogoča. Če bi šlo res za neandertalca (bolje pač neandertaloida), potem sodi kvečjemu v bližino Steinheima, s katerim je Swanscombe približno sodoben. Obe ti lobanji pa sta različni od lobanj tako imenovanih »klasičnih« (zahodnih) neandertalcev in starejši od njih. Vendar so argumenti najditeljev in mnogih drugih, da pri Kanamu, Kanjeri, Swanscombu (in Steinheimu) ne gre za prave (»klasične«) neandertalce, doslej ostali neovrženi. Tudi se niso sestale nobene nove strokovne komisije, ki bi sklepe prejšnjih ovrgle. Seveda pa le nove najdbe lahko utrdijo to ali ono sodbo, kar velja še zlasti za Swanscombe. Pri kenyjskih najdbah ni spora o obliki, temveč kvečjemu okoli geološke datacije.

Končno je, 1947, G. H. Martin odkrila Fontéchevade,⁶ najdbo, ki je anatomsko popolnoma jasna, namreč ne-neandertalska in po čelnici celo izrazito sapientna, ter geološko popolnoma zanesljivo datirana v tayacien, torej nekako v sredino zadnje medledene dobe. Kljub vsemu temu za nekatere avtorje še vedno ni dovolj dokazov za nevzdržnost ortogenetične štadijalne teorije (prim. tudi Montagu, 1951, str. 215—216).

Je pa tu še več res odprtih problemov, predvsem štajnhajnski. In kaj je s palestinskimi najdbami? Gre — v obeh primerih — za »neandertalce«, ki so na prehodu v oblike sedanjega človeka? Steinheim je starejši od vseh neandertalcev, palestinske najdbe pa so iz dobe proti koncu neandertalcev v Evropi; med obema najdbama je kakšnih najmanj sto tisoč let, najbrž pa še enkrat toliko. Ali se je človek dvakrat in na dveh krajih razvil iz takšne oblike? Ali se je, kakor bi bilo vsaj možno sklepati, iz Steinheima razvil tako neandertalec kakor sedanji človek? In iz palestinskega »neandertalca« le sedanji človek? Coon (1939) je vsaj za palestinskega človeka predložil drug izhod: da gre za mešance (hibride) med eno in drugo vejo. Doslej menda ni boljše podmene. Toda vprašanje Steinheima ostane odprto. Ali gre morda spet za osnovo adaptacijske radiacije v sredi pleistocena? To se zdi dokaj malo verjetno, dasi ni izključeno. Ali gre morda vendar tudi za hibrida? Tudi to ni izključeno, če drži, da je Swanscombe približno njegov sodobnik, praesapientna oblika človeka. Neposredni potomci hajdelberžana pa se najbrž tudi niso

⁶ O Fontéchevadu glej v slovenščini, razen v nekaterih strokovnih knjigah in učbenikih, Škerlj, Fontéchevade, človek iz starega paleolitika, *Proteus* 12: 122.

razvili v človeka sedanjih oblik, temveč prej v neandertalce. Malo verjetno se zdi, da bi bil Steinheim premi potomec Heidelberga, toda izključeno to ni. K rešitvi vseh teh vprašanj lahko pripomore le nadaljnji paleontološki material.

Računati moramo še z dejstvom, da v dobi Steinheima in Swanscomba, kolikor vemo doslej, še ni bilo pravih »klasičnih« neandertalcev. Ali se je že kdo vprašal, odkod so ti prišli v Evropo? Kje so nastajali? Datacijo srednjeazijskega Tešik-Taša z musterjenom v drugo medledeno dobo moramo pač odkloniti kot neutemeljeno (Škerlj, 1951, Movius, 1953). Seveda pa s to odklonitvijo nismo mnogo pridobili za odgovor na postavljeno vprašanje. Če so se neandertalci razvijali v Evropi po hajdelberžanu, zakaj prav iz srednjega interglaciala nimamo še nobenih njihovih najdb, če izvezamo tako skrivnostnega štajnhajmca, ki ni — ali vsaj še ni — neandertalec, kakršnega sicer poznamo? Zdi se nekoliko neverjetno, da bi se iz hajdelberžana, ki si ga po mandibuli lahko predstavljamo kot kakšnega pitekanropa, razvila ta relativno napredna oblika in iz nje potem spet mnogo bolj teromorfna neandertalska.

Ali so »predneandertalci« zaradi zaledenitve (druge ali tretje) morda zapustili Evropo, da bi se vrnili šele v tretjem interglacialu? In končno: zakaj in kako so tako naglo izginili v prvem sunku zadnje zaledenitve? Ali se niso mogli dovolj adaptirati na spremembe podnebja ali jih je z njimi že sodobni človek sapientne oblike pokončal ali vsaj aktivno pomagal pri njihovem izginu? Kar zadeva vprašanje adaptacije, je po moji vednosti doslej edino Howell (1952) poskušal neandertalce presojati z vidika klimatologije zadnje zaledenitve. »Klasičnega« neandertalca skuša prikazati kot nekako adaptiranega na pojave zaledenitve, medtem ko naj bi šele toplejša doba (interštadial) odprla pot sedanjemu človeku, ki mu specializirani neandertalec ni bil kos. K temu je treba pripomniti, da okostje lobanje neandertalcev ne kaže znakov in oblik, ki bi ustrezale Allenovemu pravilu (nadočesni oboki, visok nosni skelet, štrleč obraz, podolgovata oblika glave); razen tega je neandertalec imel relativno velike roke in stopala; na drugi strani pač sodčast koš; velikost neandertalca je bila za mrzlo podnebje gotovo manj ugodna, kakor pa velikost n. pr. Crô-Magnonca (Bergmannovo pravilo). Prišli bi torej do prav nasprotnega zaključka kakor Howell, da namreč neandertalec za izrazito mrzlo podnebje kakšne zaledenitve ni bil najbolje adaptirana oblika človeka in — najbrž — tedaj že preveč specializiran, da bi se še mogel adaptirati. Seveda pa pravi Howell sam čisto pravilno, da še vse premalo vemo o adaptivni vrednosti raznih lastnosti celo sedanjega človeka.

Na drugo vprašanje, koliko in kako je bil morda sapientni človek udeležen pri izginotju neandertalca, moramo upoštevati, da se je to lahko dogajalo na vsaj dva načina: prvič, da jih je dejansko pokončaval, kjer koli jih je našel (v kruti borbi za lovišča, redka najdišča užitnih rastlin, zaklonišča [jame, previse]); v dobi zaledenitve to ne bi bilo nič čudnega.⁷ Drugič pa je mogoče, da se je z njimi križal in da so njihovi znaki »uto-nili« v križancih, ki so se spet križali s človekom sapientnih oblik. Lahko se je dogajalo eno in drugo hkrati, kajti človeku še nobeno sovraštvo in

⁷ Mislimo na »bitko« (bolj pač pokol) pri Krapini!

vojna nista odvezla veselja, polastiti se žene (samice) drugega, če je le prilika tako nanesla. Če ne bi bilo tako — čeprav se to morda sliši zelo surovo —, pač človek ne bi zavladal nad vsem svetom, zavzel vse pokrajine, se nanje adaptiral⁸ in ostal vendar ena sama species tega čudovitega rodu, ki se je razbohotil po Zemlji kot njen kožni parazit ali, kakor pravi Coon (1954), kot nekak kožni rak matere Zemlje.

Fetalizacijska teorija in človeška evolucija

De Beer (1948) je razpravljal o možnosti, da bi bili neandertalci vendar morda neposredni predniki sedanjega človeka na podlagi Garstangove fetalizacijske teorije. Poudarja, da so otroci neandertalcev bili sedanjim človeškim otrokom (ter implicite pred rojstvom še posebno) bolj podobni kakor pa odrasli neandertalci odraslim sodobnikom. To nedvomno drži, kakor vemo iz raznih, čeprav ne pogostnih najdb (n. pr. Modjokerto, Devils Tower, Tešik-Taš). Sedanji človek bi po tej teoriji predstavljal daljšo ohranitev mladostne oblike v kasnejši (odrasli) obliki, torej bi predstavljal nekakšno neotenično obliko (Montagu, 1955). Izhodišče za primerjave in rekonstrukcijske poskuse rodovnika hominidov torej ne bi smele biti odrasle (zrele) oblike, temveč otroške in še prej fetalne. Prav to so pa večinoma prezrli anatomi (in mnogi antropologi), ki se ukvarjajo s problemi človeške evolucije.

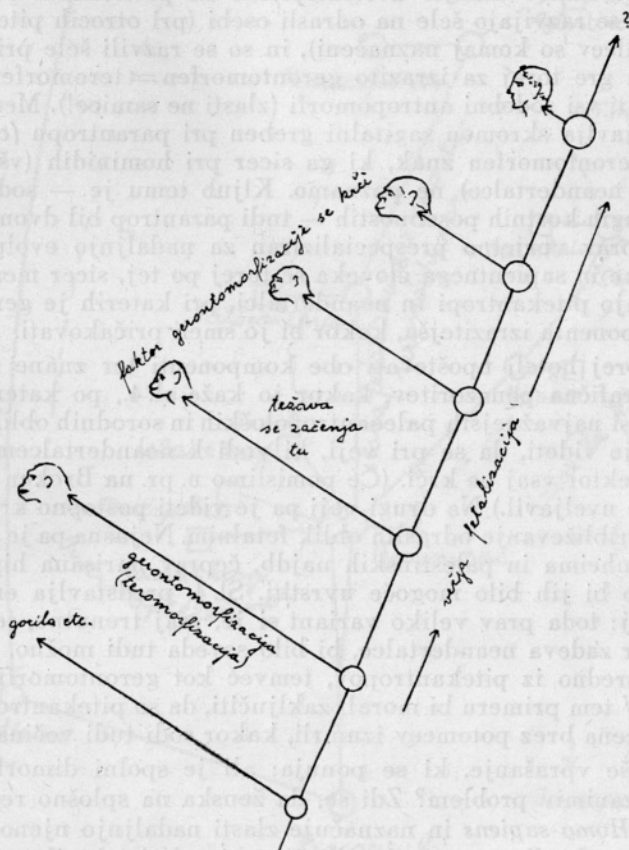
Ta teorija ima brez dvoma zdravo, upoštevanja vredno jedro. Odrasla oblika je proti otroški (pedomorfni) brez dvoma bolj individualno razvita in kaže, zlasti po razvitku stalnega zobovja, druge, bolj gerontomorfne znake, ki so — pri človeku v primerjavi z živalmi (vštevši opice) — hkrati tudi bolj teromorfni (živalski). S takšnimi geronto-teromorfnimi znaki je bolj individualno se razvijajoči moški vsekakor bolj obdarjen kakor ženska, ki je v marsičem biološko primitivnejša, v bodočnost »stremčča« in evolucijo naznačujoča oblika človeka: ima — če upoštevamo tu samo okostje — relativno manjše zobovje in v zvezi s tem manjši obraz ter relativno večjo možgansko shrambo; ima bolj gladko čelo brez nadočesnih obokov; nima sploh tako izrazitih kostnih hrapavin in grebenov (n. pr. sagitalni greben, linea aspera) kot narastišča mišic. Slednje (sagitalni greben) velja n. pr. prav izrazito tudi za paviana, orange in gorile: samice imajo le prav izjemoma naznačen sagitalni greben, samci ga imajo redno. V tej zvezi bodo morda tudi raziskave metopizma zanimive; metopizem se — vsaj statistično po raznih serijah (Semenič, 1954) — javlja pri ženskah česče, kar utegne zopet biti v zvezi z njihovo pedomorfnostjo. Vsekakor ne poznamo doslej metopizma pri pitekantropih in neandertalcih,^{9a} kar pa spričo skoposti materiala (čelnice) ne pomeni dosti. Pač pa je

⁸ S križanjem je namreč prav lahko prišlo do novih kombinacij dednih faktorjev, ki so nujno razširile adaptabilnost na najrazličnejša okolja in omogočila razširitev človeka preko mej siceršnjega primatskega teritorija. Ta razširitev v mrzlejšje pokrajine je morala vzpodbudno vplivati na iznajdljivost v borbi z naravo (ogonj in obleka za gretje), na kulturo.

⁹ Ko je članek že bil oddan v tisk, sem v Zagrebu v krapinskem materialu našel lobanjo pribl. 3—5 let starega otroka z izrazitim metopizmom, ki ga Gorja-

metopizem znan, čeprav le izjemoma, pri gorili (samica) in šimpanzu (Škerlj, PD, 1953, list 72).

V evolutivnem in ontogenetičnem dogajanju moramo torej računati z obema faktorjema: s pedomorfnim in z gerontomorfnim oz. teromorfnim (pri človeku; prim. tudi Drennan, 1955, 1956). Poskus grafične ponazoritve De Beerove hipoteze kaže slika 3. Krogi na premici (vektorju), ki pona-

Sl. 3. Manj verjetna varianta človeške evolucije po De Beerovi hipotezi, 1948. Glavice predstavljajo iste tipe kakor na sl. 2. Orig.

zoruje pedomorfnost (fetalizacijsko) smer, postajajo večji, s čimer bodi naznačena možganska evolucija v zvezi z evolutivnim večanjem vsega organizma. Drugi faktor — gerontomorfizacije — je naznačen z vedno krajšimi premicami, ki predstavljajo geronto-teromorfni vektor in —

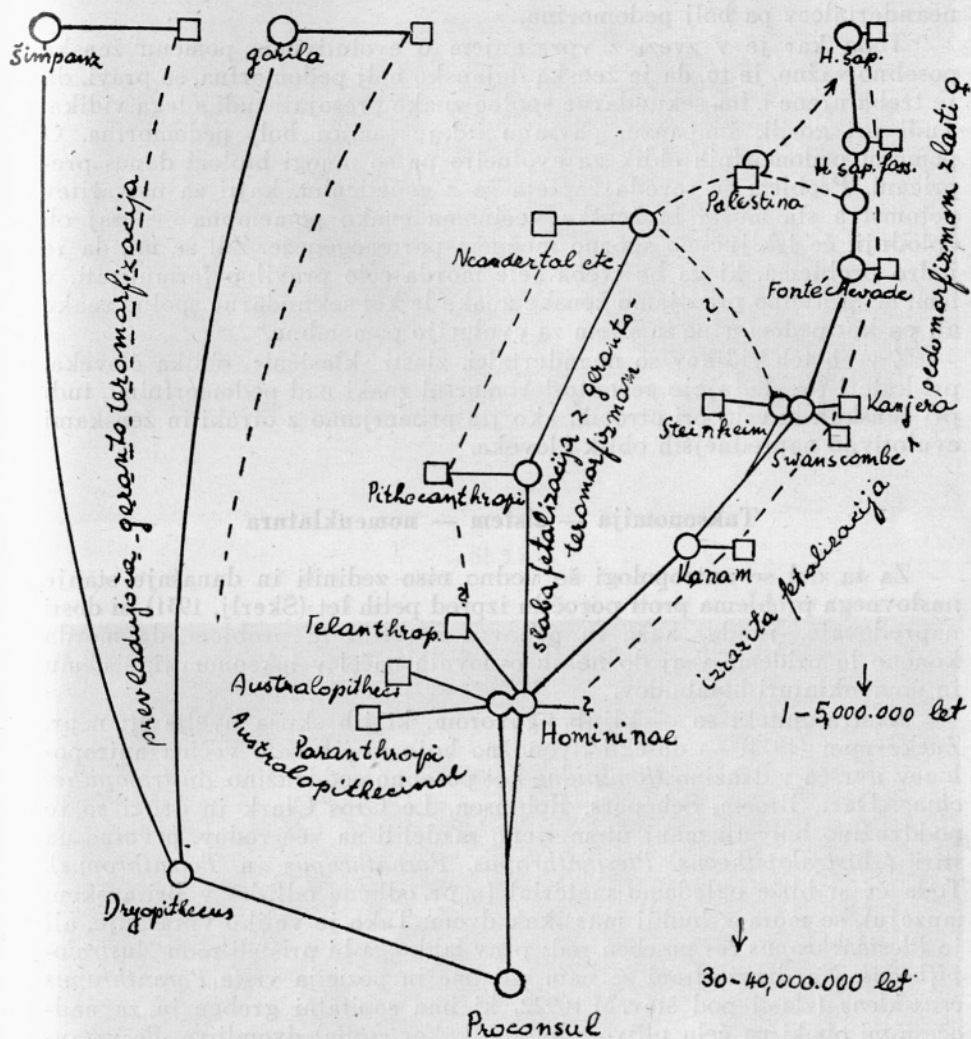
novič-Kramberger po moji vednosti nikjer ni opisal. Seveda je vprašanje, ali gre res za neandertalskega otroka, kajti lobanjski svod je zelo širok in nima znakov neandertalcev; lahko pa je morda postmortalno deformiran. Metopizem je vsekakor popoln, čelna fontanela zarasla.

vedno krajše — naznačujejo, da se odrasla oblika v evoluciji vedno bolj približuje pedomorfni obliki (vsaj pri človeku).

Če presodimo s teh vidikov najdenine, ki jih poznamo, zadenemo kmalu na težave. Pustimo ob strani današnje antropomorfe, katerih predniki gotovo niso bili tako geronto-teromorfni, kakor sta n. pr. gorila ali šimpanz. Toda pitekantropi in neandertalci imajo močnejše razvite nad-očesne oboke kakor manjši avstralopiteki in prokonzuli. Močni nad-očesni oboki se razvijajo šele na odrasli osebi (pri otrocih pitekantropov in neandertalcev so komaj naznačeni), in so se razvili šele pri šimpanzu in gorili. Tu gre torej za izrazito gerontomorfen = teromorfen znak, ki ga nimajo niti vsi sodobni antropomorfi (zlasti ne samice!). Med avstralopiteki se pojavlja skromen sagitalni greben pri parantropu (*crassidens*); tudi to je gerontomorfen znak, ki ga sicer pri hominidih (vštevši pitekantrope in neandertalce) ne poznamo. Kljub temu je — sodeč po medenici in drugih kostnih posebnostih — tudi parantrop bil dvonožec, torej hominid, čeprav verjetno prespecializiran za nadaljnjo evolucijo. Med avstralopiteke in sapientnega človeka se torej po tej, sicer menda zdravi teoriji, vrivajo pitekantropi in neandertalci, pri katerih je geronto-teromorfna komponenta izrazitejša, kakor bi jo smeli pričakovati.

Če bi torej hoteli upoštevati obe komponenti ter znane najdenine, se ponuja grafična ponazoritev, kakor jo kaže sl. 4., po kateri so medsebojni odnosi najvažnejših paleoantropoloških in sorodnih oblik razvidni. Razen tega je videti, da se pri veji, ki vodi k neandertalcem, geronto-teromorfni vektor vsaj ne krči. (Če pomislimo n. pr. na Broken Hill, se je celo močnejše uveljavil.) Na drugi veji pa je videti postopno krčenje tega vektorja in približevanje odraslih oblik fetalnim. Nejasna pa je slejkoprej pozicija Steinheima in palestinskih najdb, čeprav narisana hipoteza nakazuje, kako bi jih bilo mogoče uvrstiti. Sl. 4. predstavlja eno možnih rekonstrukcij: toda prav veliko variant si je, vsaj trenutno, težko predstavljati. Kar zadeva neandertalce, bi bilo seveda tudi možno, da se niso razvili neposredno iz pitekantropov, temveč kot gerontomorfna veja iz Steinheima. V tem primeru bi morali zaključiti, da so pitekantropi nekako sredi pleistocena brez potomcev izumrli, kakor sodi tudi večina avtorjev.

Končno še vprašanje, ki se ponuja: ali je spolni dimorfizem tudi evolucijsko zanimiv problem? Zdi se, da ženska na splošno reprezentira tipiko vrste *Homo sapiens* in naznačuje zlasti nadaljnjo njeno evolucijo boljše kakor moški. Za to smo navedli že prej nekaj tehtnih razlogov. Ta problem osvetljujeva prav lepo dve študiji M. R. Drennana (1955, 1956, ki sem ju dobil v roke, ko je bil koncept tega članka že gotov). Po mnenju tega avtorja gre pri Saldanhi in Fontéchevadu za pedomorfni obliki, pri Brokenu Hillu in Swanscombu za gerontomorfni. Eno in drugo je še odprto, toda teza ni nesmiselna. Na drugi strani je bila fontéchevadska najdba že proglašena za žensko (sam sem tudi tega mnenja). Seveda pa so tudi Swanscombe že proglasili za žensko; toda Swanscombe je še nerešeno vprašanje, čeprav je v razmerju do Fontéchevada bolj gerontomorfen. Mogoče je, da sodita obe ti najdbi med praesapientne oblike, dasi med njima zeva razlika več ko 150.000 let. In kakšno je s tega vidika razmerje med Steinheimom in Swanscombom? Gotovo je Steinheim v raz-

- = fetalna oblika (razen pri driopiteku in prokonzulu)
- = odrasla oblika (zlasti ♂, ♀ mnogo manj)

Sl.4. Bolj verjetna varianta človeške evolucije, ki upošteva vektorja fetalizacije in geronto(tero)morfizacije. Orig.

merju do Fontécheveda gerontomorfna oblika, v razmerju do večine neandertalcev pa bolj pedomorfna.

Toda kar je v zvezi z vprašanjem o evolutivnem pomenu ženske posebno važno, je to, da je ženska dejansko bolj pedomorfna, se pravi, da je treba njene t. im. sekundarne spolne znake presoјati tudi s tega vidika. Tudi pri gorili, šimpanzu, pavianu itd. je samica bolj pedomorfna. O pomenu pedomorfnih oblik za evolucijo pa so mnogi biologi danes prepričani. Problem se seveda zapleta še z genetičnim, kajti za ustvaritev potomstva sta moški in ženska večinoma enako pomembna — vsaj ob oplodnji, če izključimo sporno možnost partenogeneze. Zdi se mi, da je jedro problema, ki ga bo treba šele morda celo pravilno formulirati, v tem, ali pravilno presoјamo ženske znake le kot sekundarne spolne znake ali pa kot pedomorfne in s tem za evolucijo pomembne.⁹

Z vseh teh vidikov so neandertalci, zlasti »klasični«, oblika človeka, pri kateri prevladujejo geronto-teromorfni znaki nad pedomorfnimi, tudi pri ženskah in celo pri otrocih, ako jih primerjamo z otroki in ženskami evolutivno naprednejših oblik človeka.

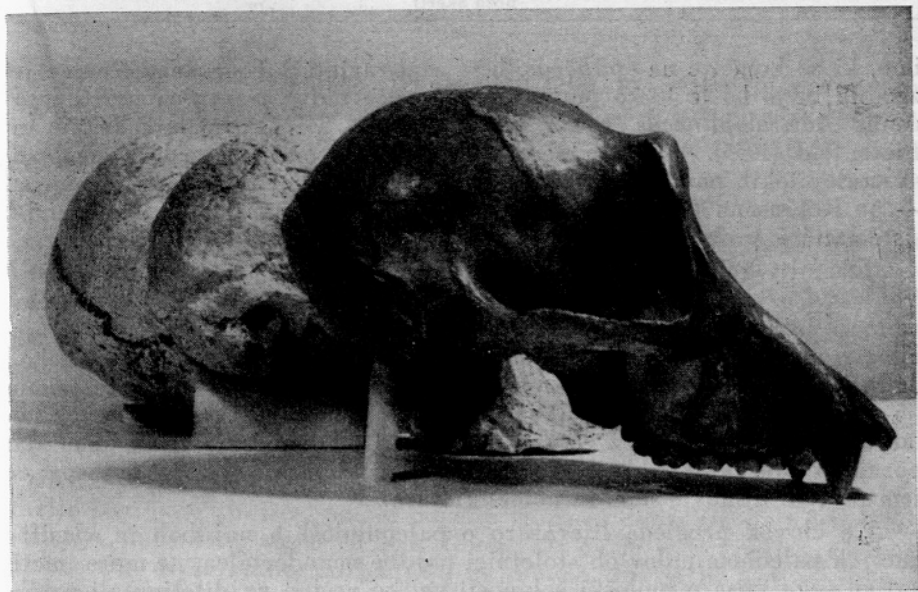
Taksonomija — sistem — nomenklatura

Za ta del se antropologi še vedno niso zedinili in današnje stanje naslovnega problema proti poročilu izpred petih let (Škerlj, 1951) ni dosti napredovalo. Vendar kaže tu ponovno osvetliti ta problem, da morda končno le pridemo vsaj do nekih osnovnih načel v taksonomiji, sistemu in nomenklaturi hominidov.

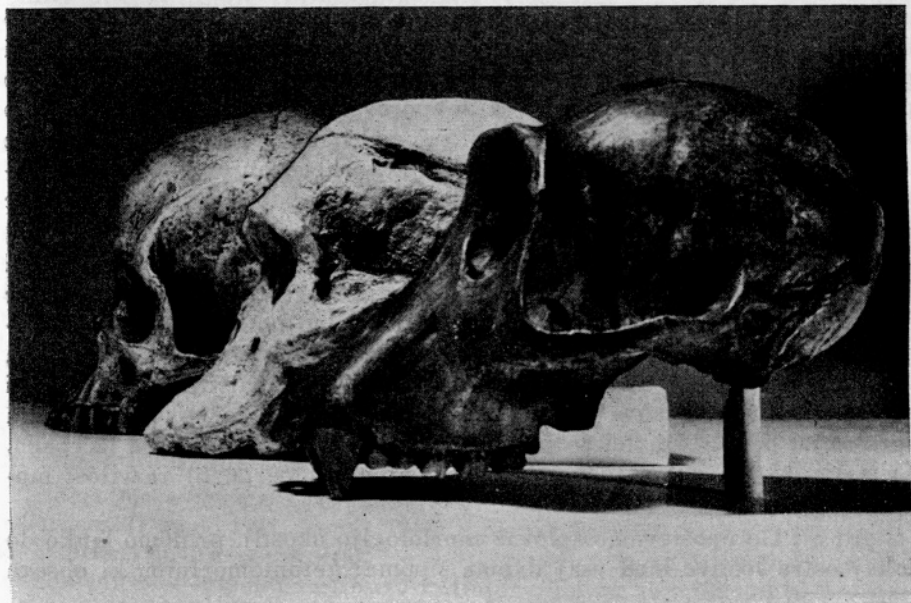
Avstralopiteki so — kljub ugovorom, ki jih skuša uveljaviti n. pr. Zuckerman (1954) — dosegli dvonožno hojo in jih zato večina antropologov uvršča v družino *Hominidae* kot posebno poddružino *Australopithecinae*. Dart, Broom, Schepers, Robinson, Le Gros Clark in drugi so to poddružino bolj ali manj utemeljeno razdelili na več rodov, prvotno na štiri (*Australopithecus*, *Plesianthropus*, *Paranthropus* in *Telanthropus*). Toda če si bliže ogledamo material (n. pr. odlične odlitke v Britanskem muzeju), se mora vzbuditi marsikak dvom. Tako je veliko vprašanje, ali je *Plesianthropus* res poseben rod; prav lahko ga bi prišteli rodu *Australopithecus*. Na drugi strani se nam zdi ime in pozicija vrste *Paranthropus crassidens* (zlasti pod šte. M 16922, ki ima sagitalni greben in za nadočesnimi oboki na čelu plitvo vdolbino kakor gorila) dvomljiva. Po vzravnosti, ki se dá zagovarjati po medenici in po legi zatilne rupe, sodi sicer med *Hominidae*, morda tudi med *Australopithecinae*, toda ime s končnico *-anthropus* se mi pač ne zdi povsem upravičeno; vsekakor bi bilo generično

⁹ Hotel bi opozoriti na to, da izloča moški organizem več ženskega spolnega hormona ($C_{15}H_{22}O_2$) kakor moškega ($C_{15}H_{26}O_2$) in na drugi strani ženska mnogo manj moškega spolnega hormona kakor moški. Tako bi menda res pri moškem laže govorili o tipičnih sekundarnih spolnih znakih kakor pri ženski, katere znaki so mnogo bolj značilni za vrsto. Razmerja dnevnega izločanja teh hormonov (v mednarodnih enotah) to dokazujejo (Scheinfeld, 1944):

	moški	ženska
$C_{15}H_{22}O_2$	80—150	30—1500
$C_{15}H_{26}O_2$	20—70	10—20

Sl. 5 a

Sl. 5 b

Sl. 5. Profili lobanj sedanjega Pigmejca (Ituri), avstralopiteka in sedanjega šimpanza. a) primerjava zatilnih krivin, b) primerjava obraznih profilov.
Po odlitkih v Inštitutu za antropologijo

ime, ki se končuje na *-pithecus*, laže zagovarjati.¹⁰ Toda »nesreča« se je zgodila in jo bo le težko popraviti, razen če tudi parantropa uvrstimo v genus *Australopithecus*, kakor to zagovarjata Le Gros Clark (1955) in Riesenfeld (1955). Vsekakor se zdi bolj upravičeno, da razlikujemo pri avstralopitekih namesto štirih največ tri rodove z več vrstami in morda — po Robinsonu (1954) — podvrstami. Ni pa dvoma, da taksonomski in sistematični problemi avstralopitekov zahtevajo še mnoge razjasnitve.

Dvomljiva se mi tudi še vedno zdita pozicija in ime »rodu« *Telanthropus*. Če je to ime upravičeno, potem pozicija ni, kajti *Telanthropus* ne more biti uvrščen med *Australopithecinae*. Dvonožnost sicer opravičuje njihovo uvrstitev med *Hominidae*, toda njihovi majhni možgani so zapreka, da bi jih uvrstili med *Homininae*. *Telantropa* pa poznamo za enkrat samo po eni mandibuli, dokaj podobni pitekantropoidnim; morda je torej *telantrop* imel že lobanjo z večjim možganskim prostorom. Kljub temu, da poznamo precej avstralopitekov, je njihova taksonomija še nejasna; s tem pa tudi njihov sistem in nomenklatura.¹¹

Če človek pregleda literaturo o paleontoloških najdbah in klasifikacijah paleohominidov ob stoletnici najdbe neandertalca, ne more imeti najboljšega vtisa o biološki šolanosti velike večine najditeljev ali prvih opisovalcev, ki so bili (in so) včasih tudi antropologi. Odtod tudi neredki poskusi celo nekaterih zoologov (Kälin, 1952, 1955, De Beer, 1948, i. dr.), da bi spravili nekak red v sistem hominidov ali da bi vsaj nekako pomagali antropologom. Toliko zdaj menda smemo postaviti, da združimo lahko vse dvonožce z večjimi možgani, kakor pa so jih imeli pripadniki poddružine *Australopithecinae*, v poddružino *Homininae*. Mislim, da je to približno tudi vse, o čemer ni večjih sporov med antropologi, če štejemo k njim tudi nekatere anatome, geologe, paleontologe in druge, ki so se ukvarjali — včasih po slučajni najdbi — s poimenovanjem najdenin, mnogokrat še pred podrobno oceno, nekako samo zato, da bi »otrok« imel ime in da bi se »očec« z njim postavil.

Tako naj tu omenim samo še eno vprašanje: ali obsega poddružina *Homininae* več rodov? Ali jih je morda vsaj obsegala v preteklosti? Kdor pregleda zadevno literaturo in pozna binomialno nomenklaturu ter verjame v legitimnost imenodajalcev, se mora prepričati, da je rodov in vrst vsaj v pleistocenu kar mrgolelo. Ne bi hotel utrujati z zvočnimi učenimi imeni, temveč se tu samo osredotočiti na tri taksonomsko važna vprašanja, ne da bi hotel trditi, da je s tem vsa argumentacija izčrpana. Kriteriji, ki jih imam tu v mislih, so: a) morfologija, b) razvitost možganov, c) hibridizacija.

Ad a): Če upoštevamo splošno morfologijo okostij, pridemo lahko do dokaj ostre ločitve med vsaj dvema tipoma: gerontomorfnim, ki obsega

¹⁰ Govoril sem o tem tudi z odličnim poznavalcem dr. Hopwoodom, ki je glede obeh primerov soglašal. (Škerlj, PD, list 57, London, 26. I. 1955.)

¹¹ LeGros Clark (1955) predlaga zdaj celo en sam genus, namreč *Australopithecinae*, ki ga deli v dve skupini, ne da bi jima že dal pozicijo vrste ali podvrste. Prva, mlajša, obsega najdišči Swartkrans in Kromdraai, druga Taung, Sterkfontein in Makapansgat. Toda LeGros Clark priznava, da ima Robinson tudi dobre argumente za svoj predlog.

pitekantrope in neandertalce, ter pedomorfnim, ki obsega ljudi z gladko, bolj okroglo lobanjo brez nadočesnih obokov in z izrazitim obradkom.

Ad b): Če upoštevamo količino možganov, pridemo tudi do dveh tipov, ki se pa z onima pod a) ne ujemata. Eden bi obsegal samo pitekantrope, drugi neandertalce in človeka z gladkim visokim čelom.

Ad c): Če upoštevamo moment hibridizacije, se moramo vprašati, ali so bila plodna križanja med tipi, naštetimi pod a) in b), možna. Sodim — s Coonom (1939), Montagujem (1951) in redkejšimi drugimi —, da so bila možna, celo verjetna, seveda, če priznavamo, da so razne oblike hominidov nastale nekako hkrati iz adaptivno radiacijskega centra (najbrž proti koncu pliocena neke v afriški savani). Ta pogoj je bržčas izpolnjen. Ostane torej, da zavzamemo stališče k vprašanju hibridizacije. Odgovor nanj je nedvomno še močno arbitraren, toda nekatere najdenine vsaj proti koncu pleistocena govore močno za to, da je do hibridizacije prišlo (prim. 2. pogl.). Če zavzamemo k vprašanju o možnosti plodne hibridizacije pozitivno stališče, potem odpade možnost deliti *Homininae* na več rodov. Ostane torej samo en rod: *Homo*. Da se je ta razvijal v začetku pleistocena divergentno, dokazujejo najdenine. Bil je na poti cepitve v več vrst, ki so morda deloma dosegle že stopnjo podrodov, med katerimi pa so križanja še bila možna.

S tem pa se moramo vrniti na kriterija, navedena pod a) in b). Razni rodovi pitekantropov (*Pithecanthropus*, *Sinanthropus*, *Africanthropus* in tudi leta 1954 »spočeti« *Atlanthropus*) po sodbi menda že večine antropologov odpadejo. Po odgovoru, ki smo ga dali na kriterij pod c), gre lahko samo za en podrod: *Homo* (*Pithecanthropus*) z več vrstami (ali podvrstami).¹²

Najspornejše je mesto neandertalcev, ki jih po kriterijih pod a) moramo prišteti podrodu pitekantropov, po kriteriju pod b) pa podrodu *Homo* (*Homo*). Čeprav je količina možganov, še posebno pri človeku, v zvezi z evolucijo nedvomno važen taksonomski kriterij, ne more biti odločujoč, ker je — prav pri sedanjem človeku — variabilnost mase tega organa izredno velika in vendar v mejah med nekako 900 in 2000 g življenjsko in selektivno praktično nepomembna. Treba je torej upoštevati podrobnejšo anatomo in strukturo tega organa. S tega vidika pa vemo, da so se tudi možgani neandertalcev bistveno razlikovali od možganov človeka z visokim čelom. Po masi ni bistvene razlike, toda bila je drugače razdeljena: pri neandertalcih sta čelna in temenska loputa vendar (relativno k vsej masi možganov) bistveno manjši kakor pri sedanjem človeku, zatilna loputa in mali možgani pa večji.

Sama masa možganov neandertalcev se dá na podlagi podatkov za deset oseb (Bunak 1941, Count 1947, v. Eickstedt 1937, Saller 1950) ceniti na približno 1340 g povprečno. Če dalje cenimo, da je bila telesna masa neandertalcev — glede na njihovo višino (ca. 160 cm povprečno) in krepke mišice — 60 kg, vidimo, da ustreza 1 g možganov ca. 45 g telesne mase. Pri sedanjem človeku je masa možganov (po serijah, navedenih pri Martinu, 1928) povprečno 1280 g, telesna višina (za oba spola po vsem svetu) ca. 163 cm ter telesna masa 58 kg; 1 g možganov ustreza torej 45,4 g

¹² Ali pa gre celo samo za species *Homo erectus* z več *subspeciesi* (*erectus*, *pekinensis*, *mauritanicus*, *heidelbergensis* [?]).

telesne mase.¹³ Kljub absolutno najbrž večji masi možganov neandertalcev, je relativna encefalizacija pri obeh tipih menda praktično enaka, kar bi tudi mogli navesti kot dokaz, da velika masa možganov sama po sebi ni in — kakor dokazuje konec neandertalcev — ni bila pod varstvom naravne selekcije. Pač pa je bila po Weilu (cit. Matiegka, 1937) površina čelnega dela možganov pred vertikalno, ki se dotika sprednjega roba senčne lopute, pri neandertalcu le 21—25 %, pri sedanjem človeku pa je 28—31 % vse možganske površine. To mogoče ni povsem brez pomena za potencial umskega dela, čeprav moramo tudi v tem biti precej kritični. Ne vidim pa nujnosti, da bi neandertalec na podlagi tega malega, kar vemo in sklepamo o njegovih možganih, bil potencialno na isti stopnji s sedanjim človekom, kakor hoče Montagu (1951). Za naše vprašanje, ali je kriterij splošne morfologije važnejši od kriterija velikosti možganov, je treba — če ugotovimo, da z vidika možganov sploh ni signifikantnih razlik (kar pa še ni dokazano) — pritegniti v primerjavo pač še pitekanthrope. Če drži, da je kritična meja v absolutni masi možganov nekako med 700 in 800 g (Hill, 1953), potem s tega vidika seveda tudi ni mogoče deliti homininov na dva podroda in nujno ostane samo kriterij, naveden pod a): morfološki.

Nagibljem se torej k stališču, da je kriterij pod a) odločilen in da moramo neandertalce, čeprav so imeli le malo voluminoznejše možgane od sedanjega človeka, prišteti k podrodu *Pithecanthropus*. S tem bi dobili dokaj jasno stališče glede sistema poddružine *Homininae*, s čimer nočem trditi, da je dokončno, popolno, ali da se dajo vse znane najdenine gladko uvrstiti; prim. Tab. 1.

Tabela 1. Subfamilia: *Homininae*

Genus:	(Subgenus):	Species:
<i>Homo</i>	(<i>Pithecanthropus</i>)	<i>erectus</i>
<i>Homo</i>	(<i>Pithecanthropus</i>)	<i>neanderthalensis</i>
<i>Homo</i>	(<i>Homo</i>)	<i>sapiens</i>

Ostane seveda še vedno možnost razdeliti vrste na podvrste (n. pr. *pekinensis*, *mauritanicus*, ali *kanamensis*, *sapiens*). Ta sistem in vse, kar je bilo povedano v prejšnjih poglavjih, nedvomno olajša tudi rekonstrukcijo rodovnika človeka v pleistocenu, ki je bila nakazana že v 3. pogl., sl. 4. Seveda pa ne smemo sistema samega (Tab. 1.) čitati neposredno kot enolinijski rodovnik. Vsi pripadniki podvrste *Pithecanthropus* (oz. speciesa *erectus* in *neanderthalensis*) so sicer izumrli ali vsaj izginili (n. pr. s hibridizacijo), toda to ne pomeni, da so bili predniki podrodu *Homo* in vrste *sapiens*.¹⁴

¹³ Manj ugodno razmerje možganske do telesne mase je nemara imel fosilni človek, pri katerem za 16 oseb dobimo povpreček 1350 g možganov. Ker gre pri njem za povprečno velike osebe s težkim okostjem, sodimo, da je telesna masa precejšnja, v povprečju morda 65 ali več kg.

¹⁴ Stališče, ki ga tu zagovarjamo, smo zagovarjali v načelu že v letih 1936 do 1938 (l. c.), vendar so medtem nove najdbe (zlasti Fontéchevade) in razvoj znanosti, ki se kaže v nekaterih tu obdelanih problemih, argumentacijo močno izpopolnili

Zaključek

Prepletenost vseh tu nekoliko bolj osvetljenih problemov in še drugih je ogromna. Njih rešitev zahteva in bo še zahtevala mnogo časa. Nove najdbe lahko postavijo nove probleme in nakazujejo nove rešitve. Težišče vsega vprašanja s paleontološkega vidika je v terciarnih višjih primatih, ki jih še nismo odkrili ali jih pa — če so odkriti — ne moremo zanesljivo datirati v pliocen. Vendar nam doslej znani material dovoljuje evolucijske sinteze, čeprav ostane odprtih še mnogo vprašanj. V takem poskusu je kardinalno vprašanje taksonomija in pozicija neandertalcev v najširšem pomenu tega pojma. Paleontološki material in biološka dejstva in pravila dokazujejo, da se tudi hominidi niso razvili ortogenetično, kar bi samo po sebi zahtevalo pritegnitev neznanstvenih, mističnih elementov v razlago evolucije. Kljub temu pa nekateri avtorji še vztrajajo pri enolinijskem, štadialnem razvoju.

Fetalizacijska teorija ne govori proti divergentni, večlinijski evoluciji.

Taksonomija je še neenotna in zahteva revizijo. Ne more se pa opreti le na zoološka pravila, ker je človek, kakor poudarja tudi biolog Huxley (1954, 1955), poseben phylum in ker ne moremo mimo dejstva, da je človek našel nov način evolucije, nov evolucijski mehanizem, po kulturno-socioloških zakonitostih (prim. tudi Simpson, 1951). Pozicija neandertalcev v sistemu se mora — med drugim — določiti z vidikov morfologije, razvoja možganov in možnosti uspešne hibridizacije. Z vseh teh vidikov je podan poskus sistema hominidov, ki se delijo na poddružini *Australopithecinae* (dvozožce z majhnimi možgani) in *Homininae* (dvozožce z velikimi možgani). Neandertalci pa ne sodijo med praesapienčne oblike človeka, pač pa sistematično v bližino pitekanthropov.

Slovstvo

- (Opomba: Tu so navedeni le viri, ki sem jih neposredno uporabljal za to razpravo. Slovensko slovstvo, navedeno v opombah pod črto, je tu izpuščeno.)
- Arambourg, C., 1955, A recent discovery in human paleontology: *Atlanthropus* of Ternifine (Algeria). *Amer. J. Phys. Anthrop.*, n. s. 15: 191—196.
- Bartholomew, G. A. and J. B. Birdsell, 1953, Ecology and the protohominids. *Amer. Anthrop.* 55: 481—498.
- Breitinger, E., 1955, Das Schädelfragment von Swanscombe und das »Praesapiensproblem«. *Mitt. Anthrop. Ges. Wien* 84—85: 1—45.
- Broom, R. and G. W. Schepers, 1946, The South African Ape-Men, The *Australopithecinae*. *Transvaal Mus. Mem.* 2, Pretoria.
- Broom, R., J. T. Robinsin, G. W. H. Schepers, 1950, *Transvaal Mus. Mem.* 4, Pretoria.
- Broom, R., and J. T. Robinson, 1952, Swartkrans Ape Man, *Paranthropus cras-sidens*. *Transvaal Mus. Mem.* 6, Pretoria.
- Bunak, V. V. (red.), 1941, *Antropologija*. Moskva.
- Coon, C. S., 1939, *Races of Europe*. New York.
- 1954, *The Story of Man*. New York.

in olajšali. Tako je n. pr. tudi Falkenburger (1955), vsaj sodeč po objavljenem rodovniku, prišel do podobnega nazora celo glede pozicije neandertalca, da ne ponavljam imen mnogih avtorjev, ki so bila že navedena v tej zvezi. V drugih sistematskih in rodovniških vprašanjih se pa nazori strokovnjakov, ki stvari lahko presojujejo in ki skušajo ustvarjati sintetično sliko na podlagi današnjega znanja, že močno zblizujejo.

- Count, E. W., 1947, Brain and body weight in man: their antecedents in growth and evolution. *Ann. New York Acad. Sci.* 46/10: 993-1122.
- Dart, R. A., 1955, The first Australopithecine fragment from the Makapansgat Pebble Culture Stratum. *Nature* 176/4473: 170-171.
- De Beer, G. R., 1948, Embryology and the evolution of man. *R. Broom Commemor. Vol.* (Pretoria): 181-190.
- Dolinar-Osole, Z., 1956, Nova pitekanthropoidna oblika hominida iz severne Afrike. *Arh. vest.* 7: 175-180.
- Drennan, M. R., 1955, The special features and status of the Saldanha skull. *Amer. J. Phys. Anthr.*, n. s. 13: 625-634.
- 1956, Note on the morphological status of the Swanscombe and Fontéchevade skulls. *Ibidem*, 14: 73-83.
- Dzierżykraj-Rogalski, T., 1955, Materializm i idealizm w nauce o pochodzeniu człowieka. *Skład osobowy i spis wykl. na rok akad. 1953/54* (Akad. med., Białystok): 15-32.
- i K. Modrzevska, 1955, *Zarys antropologii dla medyków*. Warszawa.
- Eickstedt, E. v., 1938 i. nasl., *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*. I. Stuttgart.
- Eiseley, L. C., 1955, Fossil man and human evolution. *Yearbook of Anthropology 1952-54* (New York): 61-78.
- Falkenburger, F., 1955, Die Entstehung des Sapienstypus in neuer Sicht. *Deutsch. Med. J.* 6: 77-82.
- Hill, W. C. O., 1953, *Man's Ancestry*. Springfield, Ill.
- Howell, F. C., 1952, Pleistocene glacial ecology and the evolution of »Classic Neanderthal« man. *Southwest. J. Anthr. (Albuquerque)* 8: 377-410.
- 1955, The age of the australopithecines of southern Africa. *Amer. J. Phys. Anthr.*, n. s. 13: 635-662.
- Hrdlička, A., 1927, The Neanderthal phase of man. (Huxley Memorial Lecture) *J. Roy. Anthropol. Inst.* 57: 249-274.
- Huxley, J., 1954, The evolutionary process. J. Huxley (red.): *Evolution as a Process* (London): 1-23.
- 1955, Evolution, cultural and biological. *Yearbook of Anthropology 1952-54* (New York): 3-25.
- Kälin, J., 1952, Die ältesten Menschenreste und ihre stammesgeschichtliche Deutung. F. Kern (red.): *Historia Mundi*. I. (Bern): 33-98.
- 1955, Zur Systematik und evolutiven Deutung der höheren Primaten. *Experientia* 11: 1-17.
- Koenigswald, G. H. R. v., 1953, Pithecanthropus and the Australopithecinae. *Congr. Internat. Comptes rendus de la 19. sess.*, Alger 1952, V.: 31-37.
- Leakey, L. S. B., 1955, *The Stone Age Races of Kenya*. London.
- Le Gros Clark, W. E., 1955, *The Fossil Evidence for Human Evolution*. Chicago.
- Martin, R., 1928, *Lehrbuch der Anthropologie*. (2. izd.) Jena.
- Matiegka, J., 1937, *Filosofie somaticko-anthropologická*. Praha.
- Montagu, M. F. A., 1951, *An Introduction to Physical Anthropology*. (2. izd.) Springfield, Ill.
- 1955, Time, morphology, and neoteny in the evolution of man. *Amer. Anthropol.* 57: 13-27.
- Movius, H. L., 1953, The Mousterian cave of Teshik-Tash, southeastern Uzbekistan, Central Asia. *Amer. School Prehist. Research Bull.* 17: 11-71.
- Mydlarski, J., 1948, *Pochodzenie człowieka*. (Bibl. popul. nauk, Serie przyrod. Nr. 9) Warszawa.
- Oakley, K. P. and G. M. Morant, 1939, Ein Menschenschädel altpaläolithischen Alters in Swanscombe, Kent. *Quartär (Berlin)* 2: 54-63.
- Oakley, K. P., 1953, Dating fossil human remains. *Anthropology Today* (Chicago): 43-56.
- Riesenfeld, A., 1955, The variability of the temporal lines, its causes and effects. *Amer. J. Phys. Anthr.*, n. s. 13: 599-620.
- Robinson, J. T., 1953, Meganthropus, Australopithecines, and Hominids. *Amer. J. Phys. Anthr.*, n. s. 11: 1-38.
- 1954, The genera and species of the Australopithecinae. *Ibidem*, 12: 181-200.
- 1955, Further remarks on the relationship between »Meganthropus« and Australopithecines. *Ibidem*, 13: 429-445.

- Roginski, J. J., M. G. Levin, 1955, *Osnovi antropologiji*. Moskva.
- Saller, K., 1930, *Leitfaden der Anthropologie*. Berlin.
- Scheinfeld, A., 1944, *Women and Men*. New York.
- Semenič, V., 1954, *Metopizem*. Ms.
- Sergi, S., 1954, *Atlantropus mauritanicus Arambourg*. *Riv. di Antrop.* 41 (sep.)
- Simpson, G. G., 1951, *The Meaning of Evolution*. (Mentor Books) New York.
- Stolyhwo, K., 1937, Les praénéanderthaloides et les postnéanderthaloides et leur rapport avec la race du Néanderthal. *Etnolog (Ljubljana)* 10: 147—168.
- Skerlj, B., 1936, *Homo kanamensis. Proteus (Ljubljana)* 3: 187—196.
- 1937, *Pithecanthropus und Homo*. *Z. Rassenk.* 6: 338—359.
- 1938, Ali je *Pithecanthropus erectus* predhodnik sedanjih homonidov? *Etnolog* 10: 257—262.
- 1950, *Razvoj človeka (Antropogeneza)*. Ljubljana.
- 1951, Današnji problemi evolucije človeka. *Arh. vest.* 3: 40—59.
- 1953, *Popotni dnevnik (PD)*. Ms.
- 1954, *Novosti iz evolucije človeka*. *Arh. vest.* 5: 173—177.
- Vallois, H. V., 1949, The Fontéchevade fossil men. *Amer. J. Phys. Anthr.* n. s. 7: 339—362.
- 1952, L'homme de Fontéchevade et les Praesapiens. *Actes 4. Congr. Intern. Anthropol. Ethnol., Vienne 1952*, I: 103—104.
- 1954, Neandertals and Praesapiens. (Huxley Memorial Lecture) *J. Roy. Anthr. Inst.* 84/II: 111—150.
- 1955, La troisième congrès panafricain de préhistoire. *L'anthropologie* 59: 470 do 485 (spec. 472—475).
- Weinert, H., 1932, *Ursprung der Menschheit*. Stuttgart.
- 1953, Der fossile Mensch. *Anthropology Today*: 101—119.
- Zuckerman, S., 1954, Correlation of change in the evolution of higher Primates. J. Huxley (red.), *Evolution as a Process*: 300—352.

SUMMARY

The rôle and position of Neandertal Man in human evolution.

This paper is an extension of a similar survey (Škerlj '51). Though the discussion on man's natural origin from a Primate form is basically settled, there has been much controversy as yet about the mode of human evolution from that (hypothetical) ancient Primate. First a survey is given on the paleontological material available so far.

The subfamily *Australopithecinae* may represent an adaptive radiation. It is fairly sure that, towards the end of the Pliocene period, the *Australopithecines* acquired an upright gait; they were also the first known Primates who, very probably, fed on more meat and became primitive hunters. Devoid of any bodily means of defence they became dependant on some kind of implements. From many points of view the transition from a purely gathering economy to a hunting one is of the greatest importance in the evolution of man's ancestry. But the actually known *Australopithecines* are geologically too young to be considered real forebears of man. Therefore, the Pliocene layers, probably somewhere between Kenya and South Africa, are of the greatest interest to scientists studying human evolution.

A short review on human remains is presented; Kanam, Kanjera, Swanscombe, and Fontéchevade are duly considered. Ternifine is mentioned as a probably *Pithecanthropoid* form of man. There are few important news regarding Neandertals and fossil *Sapiens* finds. Though the inventory of fossil human finds is quite

numerous as compared with that of some 30 years ago, it is too scarce as yet to allow for only one interpretation of human evolution. In fact it involves many problems and hypotheses.

There are still some physical anthropologists who insist upon a stadial unilinear evolution of man, as offered by Stolyhwo ('08) and Hrdlička ('27). This theory implies, however, an orthogenetic evolution and thus a supernatural teleologically thinking being; it has, apparently, nothing to do with Darwinistic evolution based on natural selection, isolation, and chance mutation. One must admit, however, that this unilinear concept of human evolution made some sense some 90 to 30 years ago, and that human paleontological material then available seemed to support such an exceptional theory of evolution. After the discovery of the *Australopithecinae* and the relatively modern human remains from the Middle Pleistocene at least, this seems somewhat outmoded. Besides, to compare only adult forms from a purely anatomical point of view does not cover the whole affair. Though many anthropologists — e.g. Hrdlička himself — had a more than adequate anatomical and even medical training, they lacked in biological erudition and thinking. To avoid difficulties for the unilinear stadial theory the simplest way (still practised by some authors) is not to recognize or even mention the finds at Kanam, Kanjera, Swanscombe and Fontéchevade.

There are, of course, other real problems such as Steinheim or some Palestine specimens. At any rate, these *quasi*-Neandertals allow for various hypotheses as yet. Where did the »classic« Neandertals come from? Had they developed outside Europe or are they genuine descendants of a Steinheim form of man? Why and how did they disappear at the end of the first Würm Stadial? Were they wiped out or amalgamated by a more successful modern form of *Homo*? Are there no other reasons for their disappearance? Coon's hypothesis of hybridization ('39) seems to make sense, at least for Palestine Man so far.

Howell's study ('52) is discussed in this connection. As for Neandertal Man, his skeletal remains do not seem to fit neither Allen's nor Bergmann's rules. The Neandertals were relatively short, had a big head with a large surface area, and relatively big hands and feet. Therefore, contrary to Howell's estimation, it seems that the Neandertals were not well adapted to cold climates. Also, at that time (Würm I), »classic« Neandertals very probably were already too specialized to get adapted to the climatic stresses of a Glacial.

Considering the fetalization theory, according to De Beer ('48), Neandertal Man might be the real ancestor of *Homo sapiens*. Beyond doubt the fetalization theory has a sound core; yet when comparing some relatively primitive characters of the *Australopithecinae* and *Homo sapiens* with some apparently specialized features of *Pithecanthropus* and Neandertal Man, there arise some difficulties. As shown in Fig. 3, where the interaction of fetalization and gerontomorphization is shown, even the fetalization theory does not seem adequate to overcome such difficulties. Therefore another hypothesis which duly considers fetalization (with encephalization) as well as geronto(thero)morphization is presented to further discussion (Fig. 6). It is a striking fact — to my knowledge in discussions on evolution not duly considered as yet — that the female »form« of man and some other Primates, in many characters (even on the skeleton) represents the biologically more fetalized, paedomorphically primitive, relatively unspecialized and, therefore, evolutionally more progressive form. As a matter of course, in the hypothesis presented by Fig. 6 the position and rôle of both Steinheim and Palestine Man is

The *Australopithecinae* with their upright posture belong to the *Hominidae*. This family may be divided into two subfamilies: *Hominidae* with a small brain, say, up to 700—800 cubic cm, (*Australopithecinae*), and *Hominidae* with a large brain, over 800 cubic cm (*Homininae*). Whether the subfamily *Australopithecinae* comprises only one genus (Le Gros Clark, '55) or three (Robinson, '54) is a matter of discussion. At any rate, it seems fully justified to drop the genus *Plesianthropus* at least. As to *Telanthropus*, its taxonomy and position on the basis of one mandible only is considered problematic.

The *Homininae*, according to the pertinent literature, comprize a mess of genera and species which to most biologists and zoologists must appear pretty hopeless. The present author takes the risk to be considered as a somewhat queer outsider in presenting his own points of view, particularly as to the most problematic taxonomy and position of the Neandertals. Morphological characters, brain volume, and hybridization were carefully considered. Between Neandertals and Modern Man there is no apparent difference as to the relative encephalization. However, there may be differences in the volume distribution of the brain and in its cytology. The variation in brain size over 800—900 cubic cm. is apparently meaningless and, therefore, does not outweigh morphological characters. From this point of view the differences between *Pithecanthropus* and Neandertal Man are of a considerably lower degree than between the latter and Modern Man. Besides, hybridization between Neandertals and Modern Man seems to have occurred. The result: there is only one single genus, *Homo*, with two subgenera, *Pithecanthropus* and *Homo*. There are, very probably, more species and subspecies in either of them. The subgenus *Pithecanthropus* comprizes at least two species: *erectus* and *neanderthalensis*; the subgenus *Homo* probably only one: *sapiens*. (Cf. Tab. I)

NEKAJ NOVIH PODATKOV O SLAVONSKI KULTURI NA PODROČJU JADRANSKE OBALE

PAOLA KOROŠEC

V zadnjem času so na Slovenskem in Hrvatskem primorju, dalje v Dalmaciji in na otokih odkrili večje število novih najdišč, med katerimi je nekaj še neobjavljenih; material le-teh pa se časovno stavlja v bronasto dobo. Nekaj že starih lokalitet te vrste pa je bilo tudi objavljenih. Med gradivom te vrste je tudi nekaj fragmentov posod, ki spominjajo po svoji ornamentiki, z ene strani po tehniki, z druge pa tudi po motiviki in po posameznih detajlih v oblikah na slavonsko kulturno skupino. Nekateri fragmenti imajo jasne znake kulture, ki je tipična za Ljubljansko barje, druge pa zopet znake kulture, ki jo poznamo iz Vučedola ter drugih lokalitet v Slavoniji. To pa zopet dokazuje, da so morali obstajati živi kulturni stiki med enimi in drugimi pokrajinami, ki so sedaj medsebojno precej oddaljene. Nekateri znanstveniki so skušali te vplive povezati s kulturnimi skupinami na zahodu, ki uporabljajo tehniko vezovanja,¹ drugi zopet sodijo, da se je vpliv širil v severozahodni smeri jadranske obale,² tretji pa, da so vplivi slavonske kulture šli s severa proti jugu in jugovzhodu.³ Skušala bom pokazati na vse sorodne momente teh ostalin na jugu s kulturno skupino, ki je že na prvi pogled nesporno morala imeti tu zelo močan delež.

Med gradivom iz Predjame, ki ga je objavil Korošec, bijeta v oči posebno dva fragmenta, ki sta ornamentirana v dolbenski tehniki ali njeni imitaciji. Prvi predstavlja fragment lonca jajčasto ovalne oblike (T. V, 1).⁴ Ornament predstavljajo neomejeni šrafirani trikotniki, izdelani v brazdasti tehniki, in vodoravne črte, ki šo pa vdolbene. Korošec s pravico omenja, da se takšna oblika lonca s tako ornamentiko ne javlja na Ljubljanskem barju, čeprav je jasno videti vpliv slavonske kulturne skupine, medtem ko imamo oblike lahko za čisto domače delo. Drugi fragment pripada vrču bolj bikonične oblike s trakastim ročajem, ki je vezal ustje z največjo periferijo (T. V, 2). Kljub dokaj degenerirani ornamentiki, ki je podobna ornamentom na prejšnjem fragmentu, je sama oblika vrča domača v slavonski kulturni skupini. Ker moramo na

¹ Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1955, 89.

² Grga Novak, Prehistorijski Hvar, Zagreb, 1955, 46.

³ Korošec, Arheološke ostaline v Predjami, Ljubljana 1956. — Moser, Der Karst und seine Höhlen, Triest 1899, 81, 83, opomba 1.

⁴ Korošec, Arheološke ostaline v Predjami, T. VIII, 1; T. XXXIII, 1.

naših fragmentih upoštevati poleg oblike tudi ornamentiko, ki jo moremo primerjati z ornamentiko na fragmentih iz Vlaške jame, lahko imamo tudi te predmete za domače izdelke, mogoče celo neke mlajše periode, kakor je pa sedaj domnevani čas trajanja slavonske kulture.

Poleg že znane kupe na nogi s štirimi šapami, ali noge v obliki križa iz Vlaške jame (T. I, 2 a, b), ki jo je objavil Moser,⁵ imamo v Inštitutu za raziskovanje krasa v Postojni še štiri fragmente (T. I, 1; T. II, 1 2, 3; T. III, 1), ki jih moremo povezati bodisi po ornamentiki in njeni izdelavi, bodisi po posameznih detajlih v oblikah z isto skupino, čeprav bodo mogoče ravno tako mlajši kakor slavonska skupina. Omenjeni fragment kupe na nogi v obliki križa je tako z notranje kakor z zunanje strani ter celo na dnu noge ornamentiran s šrafiranimi trikotniki. Ornament je izdelan v brazdastem vrezu ter je bil izpolnjen z belo inkrustacijo. Na dnu noge je majhna vdolbina kakršna je tudi na dnu same kupe (T. I, 2 a, b). Posoda je bila izdelana iz gline in sivo-črno žgana, medtem ko je površina zglajena.⁶ Druga kupa, najdena v isti jami, je dokaj podobna prvi, ima pa namesto noge v obliki križa štiri manjše razdeljene nožice. Na fragmentu sta na zunanji strani pod samim ustjem dve trakasti ušesci, vodoravno perforirani. Ni pa mogoče ugotoviti, ali je posoda imela na nasprotni strani tudi še par podobnih ušesc. Tudi ta kupa je bila ornamentirana, vendar pa le na notranji strani v isti tehniki in s podobnim motivom kakor prva. Na sredini ima pri dnu tudi ta kupa majhno vdolbinico (T. I, 1; T. II, 1). Posoda je bila rjavo-rumenkosto žgana, izdelana pa iz zemlje, kateri so primešani drobcji kremenca. V prelomu je temno sive barve.

Dalje sta bila najdena dva fragmenta zgornjega dela dveh skodel z navznoter upognjenim in močno odebeljenim ustjem, ki je tudi vodoravno odrezano (T. II, 2; T. III, 1). Medtem ko je prvi fragment dobro izdelane posode, dela drugi zaradi grobe izdelave vtis precejšnje degeneracije. Med najbolj zanimive fragmente lokalitete v Vlaški jami pa spada fragment polkroglaste skodele z verjetno nižjim cilindričnim vratom. Ohranjen nam je del trebuha in ramena ter neznatni del vratu (T. II, 3). Posoda je bila izdelana iz zemlje, mešane z zrcni kremenca, na zunanji strani rdeče, na notranji pa sivo žgana. Ornament je izdelan z instrumentom v obliki deščice ali kolesčka z drobnimi zobci ter z vbodi s šilom, je pa na ramenu. Motiv predstavljajo metope iz vertikalnih črt, omejenih na spodnji strani z dvema vrstama cikcakastih plastičnih črt.

Kupa na nogi nam je znana iz slavonske kulturne skupine, kot ena od najbolj karakterističnih oblik. Najdemo jo na Ljubljanskem barju,⁷ v Vučedolu,⁸ v Sarvašu,⁹ (kjer je ena noga tudi na dnu ornamentirana),

⁵ Moser, *Der Karst und seine Höhlen*, 12, T. II, 64.

⁶ *Ibid.* 12.

⁷ Zgodovina Ljubljane I, Ljubljana 1955, 312, sl. 1.

⁸ R. R. Schmidt, *Die Burg Vučedol*, Zagreb 1945, T. 43, sl. 10. — *Corpus vasorum antiquorum*, Zagreb 1, T. 50, sl. 1 a.

⁹ *Corpus vasorum antiquorum*, Zagreb 2, T. 2, sl. 10; T. 8, sl. 19.

v Zoku¹⁰ in na drugih najdiščih te skupine. Najbolj analogna kupi iz Vlaške jame, ki jo je objavil Moser (T. I, 2 a, b), je kupa iz Zoka, ki ima podobno ornamentiko in tudi majhno vdolbino na dnu noge.¹¹ Druga kupa iz Vlaške jame s štirimi nožicami ima svoje analogije samo glede majhnih nog, v vučedolskih plitkih skodelah s štirimi nožicami in ločno navzven upognjenim ustjem.¹² Razlika je pa že v osnovni obliki samih posod. Tako je naša kupa konična, medtem ko so vučedolski primeri nastali iz terin s polkrožnim spodnjim delom, a nenaznačenim dnom, ali pa le z majhno vdolbino namesto dna. Trakasto perforirano ušesce pod ustjem najdemo včasih tudi na kupah na Ljubljanskem barju.¹³

To so stične točke obeh kup iz Vlaške jame s slavonsko kulturno skupino, vključno z ornamentiko, ki sestoji iz šrafiranih trikotnikov. Toda kupe z nogami so v slavonski kulturi konične ali pa polkroglaste oblike z ustjem, ki je navznoter upognjeno, včasih pa tudi močno odebeljeno in vodoravno odrezano. Tak primer imamo tudi na obeh drugih fragmentih iz Vlaške jame (T. II, 2; T. III, 1). Pri omenjenih kupah iz Vlaške jame je pa ustje močno horizontalno navzven upognjeno. Ravno ta moment govori za to, da naša dva fragmenta ne moremo postaviti v ožji sklop slavonske kulturne skupine. Čeprav ne moremo govoriti pri naših kupah o neke vrste degeneraciji, kakor je to v primeru s posodami v Predjami,¹⁴ jih moramo tolmačiti kot domače delo, ki je bilo pod močnim vplivom slavonske kulturne skupine tako glede ornamentike kakor tudi glede posameznih detajlov v oblikah. Mogoče tudi ta dva primera predstavljata kasnejše delo in ne spadata v danes domnevano dobo slavonske kulturne skupine.

Analogen primer, kakor je naša kupa s štirimi nogami, je najden tudi v Rubežu v Črni gori, danes je pa v muzeju v Nikšiću.¹⁵ Tudi ta kupa je bila ornamentirana z zunanje in notranje strani. Z notranje strani je vzdolž cele površine križ, ki je bil izdelan s cikcakastimi plastičnimi črtami v dolbenski tehniki (žigosani ali pa izdolbeni trikotniki) ter prečno šrafiranih trakov. Tudi kupa iz Rubeža ima ustje nekoliko odebeljeno in navzven upognjeno. Benac jo datira v postneolitično dobo z motivacijo, da je istočasna možnost »nekih novih kombinacija sa slavonskom kulturom«.¹⁶

Na fragmentu polkroglaste skodele iz Vlaške jame (T. II, 3) je pa več detajlov, ki to posodo izločajo od prejšnjih fragmentov iz iste lokalitete. Na teh je bila ornamentika izdelana v precej grobem brazdastem vrezu, medtem ko je na naši skodeli mnogo finejše delo, ki ne dovoljuje, da bi jo ozko povezali z ostalimi posodami. Tehnika, s katero so izdelani ornament, nas usmerja na keramiko Ljubljanskega barja oziroma Iga. Znano je, da tehnike žigosanih vbodov z deščico z zobci ali pa nazobča-

¹⁰ Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, T. 20, sl. 11.

¹¹ R. R. Schmidt prinaša tudi kupo na nogi v obliki križa iz Rume, in jo opredeljuje kot tako imenovani Melk tip (Die Burg Vučedol, 147, sl. 2 a, b).

¹² L. c. T. 40, sl. 1—3.

¹³ Zgodovina Ljubljane I, 313, sl. 6.

¹⁴ Korošec, Arheološke ostaline v Predjami, T. VIII, 1, 2.

¹⁵ Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1955, 86; T. I, 6 a, b.

¹⁶ Ibid. 89.

nega koleščka, razen na Ljubljanskem barju, nimamo na drugih lokalitetah slavonske kulture nikdar v večjem številu. Identična oblika posod na Ljubljanskem barju, ista ornamentika na ramenu, včasih tudi na vratu in ustju, ista tehnika ornamentiranja in ista faktura nam pa ne govore samo za neki vpliv, temveč za import, ki se je izvršil ali direktno z Ljubljanskega barja, ali pa z neke lokalitete v neposredni bližini, toda z isto kulturo.¹⁷

Verjetno moramo naši skupini prišteti tudi dva fragmenta, ki jih omenja Moser med keramičnim gradivom iz Terezijine jame pri Devinu.^{17a} Moser jih ne opredeljuje, temveč podaja samo sumaren opis. En fragment predstavlja zgornji del skodele, katere ustje je močno odebeljeno in horizontalno navznoter upognjeno. Oblika skodele je morala biti podobna skodeli iz Vlaške jame (T. III, 1) ali pa oni iz Grapčeve špilje (sl. 1; T. II, 4 a, b). Drugi fragment predstavlja nogo in del skodele. Noga je bila nizka in po Moserjevem obvestilu votla. Tako noga kakor tudi skodela sta bili primitivno ornamentirani, verjetno z vrezanimi trikotniki. Z ozirom, da ne poznamo fakturo te posode in glede na pomanjkanje stratigrafskih podatkov ni mogoče podati točnejšo časovno opredelitev. Sem in tja se podobne noge najdejo tudi v slavonski kulturni skupini, celo na Ljubljanskem barju.^{17b} Nekatere druge keramične ostaline Terezijine jame se morejo vezati tudi na zgodnejšo in celo bolj odmaklo bronasto dobo. Tako bi oba fragmenta kot vpliv z Ljubljanskega barja oziroma slavonske kulture bila popolnoma razumljiva, že glede na podobne najdbe v drugih jamah.

Med importirane predmete z našega področja okoli Ljubljanskega barja oziroma s še neznanih lokalitet tega značaja v Sloveniji pa lahko štejemo tudi fragmente dveh posod, ki sta bili najdeni v Grapčevi špilji na otoku Hvaru (T. II, 3; T. IV, 4; T. V, 3, 4).¹⁸ Posebno je zanimiv večji fragment polkroglaste skodele s cilindričnim vratom (T. III, 2; T. V, 3). Pod ustjem na vratu, kakor tudi na ramenu je ornament, izdelan z instrumentom v obliki nazobčanega koleščka ali pa deščice in navadnih vbodov, izdelanih s šilom. Ornament je tudi belo inkrustiran. Ta fragment je popolnoma identičen s fragmentom polkroglaste skodele iz Vlaške jame, tako po obliki kakor tudi po ornamentiki in tehniki. Posoda je bila ravno tako kakor zgornja izdelana iz dobro čiščene zemlje, pomešana z zrcni kremena in je sivo-črno žgana ter zglajena na sijaj. Analognost teh dveh posod je opazil tudi že Grga Novak, ki jih veže s podobnimi, najdenimi na koliščih pri Igu, ne samo glede oblike, temveč tudi glede ornamentike.¹⁹ Takšna oblika posod z Ljubljanskega barja pa ni osamljen pojav v slavonski kulturni skupini, temveč jo imamo tudi v Hrustovači pečini z nekoliko različnim ornamentom, ki je lasten tej lokaliteti.²⁰

¹⁷ Zgodovina Ljubljane I, 315, T. VII, 7.

^{17a} Mittheilungen der Prähistorischen Commission, Wien 1887, 20 sl., sl. 33, 34.

^{17b} Nekaj neobjavljenih primerov v Narodnem muzeju v Ljubljani.

¹⁸ Novak, Prehistorijski Hvar, T. CCXXXI—CCXXXII.

¹⁹ L. c. 46. — Zgodovina Ljubljane I, 312, sl. 2; 314, sl. 1.

²⁰ Glasnik Zemaljskim muzeja, 1946, T. I, 3 b, c; T. IX, 6 a, b; T. X, 1 a, b.

V Grapčevi špilji so dalje najdeni fragmenti kroglaste skodele, ki ima manjši trakasti ročaj, kateri veže ustje z največjo periferijo (T. III, 3; T. V, 4—6). Vsa površina posode, razen najnižje tretjine je bila ornamentirana v isti tehniki kakor prejšnji fragment. Podobno je ornamentiran tudi ročaj. Od ročaja proti dnu je z vsake njegove strani vertikalno plastično rebro, okrašeno s prečnimi črtami. Posoda je bila izdelana iz dobro čiščene zemlje, pomešane z zrcni kremena in je sivo-rdečkasto žgana. V prelomu pa je temno sive barve. Medtem ko je tehnika ornamentiranja karakteristična za kulturo Ljubljanskega barja — kolikor pa se javlja na drugih lokalitetah slavonske kulturne skupine, je pod vplivom ljubljanske keramike — predstavlja oblika posode in ornamentacija v obliki več ali manj podkvastega rebra pod ročajem nekaj tujega ne samo za slavonsko kulturno skupino, temveč tudi za Ljubljansko barje. Za takšno obliko in tudi za takšna plastična rebra pod ročaji danes nimamo analogij. Vezanje plastičnega rebra pod ročajem z neusiedelskim tipom v Avstriji²¹ kakor tudi s tako imenovanim tipom Retz, ni videti pravilno. Oblika sama, kolikor izključimo ročaje, ki se javljajo na takšnih posodah v tipu Retz, bi pa kazala nekakšno sorodnost.²² Pač pa se krajša plastična rebra pod ročajem, nekako v obliki brk, javljajo v mlajši fazi zvončaste čaše,²³ od koder so ta način ornamentike sprejele tudi mnoge bronastodobne kulturne skupine na Češkem in Moravskem,²⁴ na Madžarskem²⁵ in v Avstriji.²⁶ Ker naš primer iz Grapčeve špilje ne moremo vzporejati z nobeno obliko posod omenjenih bronastodobnih kultur, bi jo glede na obliko vendarle mogli tolmačiti kot mlajšo od oblik, ki se javljajo v slavonski kulturni skupini. Ornamentika z vbodi s šilom, kakor tudi ornamentika z nazobčanim koleščkom je po vsej priliki nasledstvo slavonske kulture, ki jo je pa zopet sprejela iz kulture zvončaste čaše že glede na to, da obe kulturni skupini zelo dolgo živita paralelno in da je zvončasta čaša dala zelo veliko tudi drugim mlajšim kulturnim skupinam.

Manjši fragment polkroglaste kupe z odebeljenim, navznoter upognjenim in vodoravno odrezanim ustjem iz Grapčeve špilje (sl. 1; T. IV, 4a, b), bi mogel po svoji ornamentiki in njeni tehniki ravno tako predstavljati importiran objekt. Ornamentirano ustje z dvojno vrsto šrafiranih trikotnikov spominja na ornamentirana ustja kup v slavonski kulturni skupini. Podoben ornament imamo tudi na zunanji strani tega fragmenta. Po svoji obliki je pa zopet soroden fragmentu kupe iz Vlaške jame (T. II, 2), kakor tudi podobnim posodam, kakršne imamo na koliščih Ljubljanskega barja,²⁷ v Hrustovači pečini,²⁸ na gradini Zecovi²⁹

²¹ Novak, Prehistorijski Hvar, 45, opomba 128.

²² Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raums, Wien 1954, sl. 119, 123.

²³ Schráníl, Vorgeschichte Böhmens und Mährens, 1928, 84, T. XVI, 9.

²⁴ L. c. T. XVII, 1. — Filip, Pravěké Československo, Praha 1948, 178.

²⁵ Patay, Frühbronzezeitliche Kulturen in Ungarn, 1958, T. III, 3; T. IV, 4.

²⁶ Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes, T. 182, 1a.

²⁷ Zgodovina Ljubljane I, 315, T. III, 8.

²⁸ Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1946, T. II, 2a; T. XV, 11. — Glasnik 1948, T. XII, 2—5a, b.

²⁹ Glasnik 1956, T. V, 7—10 (fragment v sl. 5 na isti tabli se mi zdi, da ne predstavlja to formo, medtem ko ostalih, ki jih omenja avtor, zaradi nezadostne dokumentacije ne morejo opredeliti).

in drugod. Nekatere od teh kup so bolj polkroglaste oblike, medtem ko so druge zopet bolj konične. Takšne kupe imajo ali nogo ali pa ravno dno, lahko je pa spodnji del tudi sferno predstavljen. Naš fragment je, kakor sem že omenila, pripadal polkroglasti kupi, kakršnih imamo v večjem številu tudi na koliščih pri Igu celo s sorodnim ornamentom, izdelanim v isti tehniki.³⁰ Čeprav moramo naše fragmente na Hvaru imeti za import iz slavonske kulture, se je takšna oblika ne glede na to, ali je imela nogo ali pa ne, obdržala zelo dolgo in sega globoko v bronasto dobo.

Sl. 1

Poleg teh posod so našli v Grapčevi špilji doslej še pet fragmentov,³¹ od katerih pripadajo nekateri isti posodi.³² Sodeč po fragmentu dna pripadajo posodi, po vsej verjetnosti kupi, z votlo, cilindrično, verjetno nizko nogo. Ta kupa je imela ornament tako na zunanji kakor na notranji strani (sl. 2; T. III, 4). Na notranji strani so ostanki ornamenta v obliki križa, ki je izdelan iz dveh cikcakastih trakov, izvedenih z vbodi s šilom. Na sredi dna je tudi majhna vdolbina kakor pri kupi s štirimi nožicami iz Vlaške jame in na nekaterih kupah z Ljubljanskega barja.³³ Na zunanji strani so okoli dna podobni cikcakasti ozki trakovi, nad katerimi so navpične črte, razdeljene po metopah. To posodo bi zaradi delne degeneracije mogli imeti ali za domače delo, ali pa za import, toda iz mlajše faze slavonske kulturne skupine. Istočasno bi jo pa mogli imeti tudi za časovno nekoliko mlajšo, kakor pa prejšnji dve posodi. Podoben primer je tudi z ostalima dvema fragmentoma, ki pripadata ali eni ali pa dvema posodama.³⁴

³⁰ Material je doslej neobjavljen. Shranjen je v Narodnem muzeju v Ljubljani.

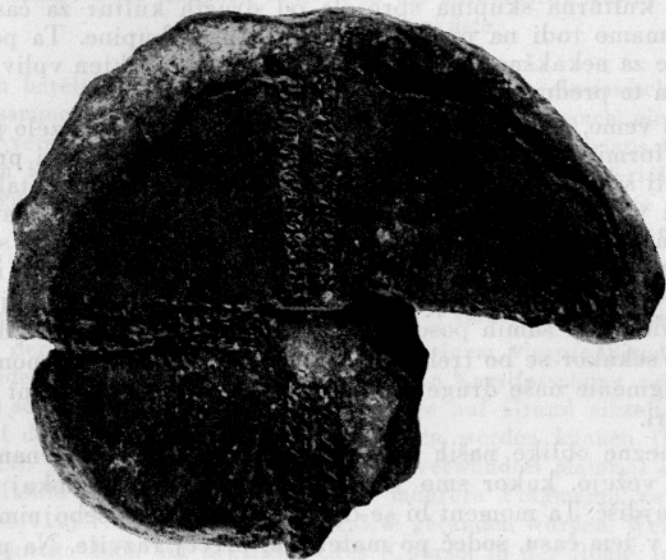
³¹ Novak, Prethistorijski Hvar, T. CCXXXII, 2; T. CCXXXIII, 1–4.

³² L. c. T. CCXXXIII, 1–2. — Najdeni so tudi v istem kvadrantu enako globoko.

³³ Gradivo ni objavljeno, shranjeno je v Narodnem muzeju v Ljubljani.

³⁴ L. c. T. CCXXXII, 2; T. CCXXXIII, 3.

Med novejšje najdbe moramo šteti material iz špilje Jamine — Sredi na otoku Cresu,³⁵ med katerimi so našli tudi fragmente, ornamentirane v tehniki vrezovanja in žigosanja (T. IV, 1—3). To bi bilo sedaj drugo najdišče na jadranskih otokih, ako izvzamemo otok Lastovo, katerega gradivo pa zaradi samo delne publikacije ni mogoče v celoti izkoristiti.³⁶ Ornamentirana tehnika veže te fragmente na slavonsko kulturno skupino, in sicer na Vučedol, medtem ko bi oblika nekaterih govorila tudi za časovno nekoliko mlajšo periodo.

Sl. 2

Če analiziramo vse doslej omenjene analogne in tipološke momente, ki nam jih nudijo ti predmeti v zvezi s slavonsko kulturno skupino, jih lahko razdelimo na dve skupini. Prva predstavlja predmete z izrazitimi elementi slavonske skupine, druga pa predstavlja elemente, ki so nastali le pod njenim vplivom in ima tudi še elemente drugih kultur. Danes zaradi premalo raziskanega področja ne moremo sklepati, do kam je segala slavonska kultura. Glede na doslej znane lokalitete, ki so južno od Save, kakor so poleg Hrustovače pečine Zecovi pri Prijedoru,³⁷ Crkvine pri Turbetu³⁸ in Ali Hodže v dolini reke Bile,³⁹ posebno pa Priboj v Sandžaku,⁴⁰ lahko sodimo, da se je naša skupina širila tudi še dalje

³⁵ Material doslej ni bil objavljen. Za podatke kakor tudi za dovoljenje objave se moram zahvaliti kolegi dr. Mirosavljeviću.

³⁶ Radmilli, *L'isola di Lagosta nella preistoria*, 1955 (separatni odtis), 12.

³⁷ Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1956, 148 sl.

³⁸ Doslej še neobjavljeno gradivo.

³⁹ Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1950, 12 sl.

⁴⁰ Ibid. 1942, 51 sl.

proti jugu in jugovzhodu. Ne moremo pa soditi, ali je segala celo do Jadranskega morja. Glede na zelo majhno število najdb na posameznih lokalitetah bi mogli sklepati, da so področje jadranske obale in otoki bili izven meja njenega širjenja in da so posamezni predmeti prišli na dalmatinsko obalo, na otoke, v Istro in v Slovensko Primorje le kot import. S to domnevo moremo raztolmačiti tudi drugo skupino predmetov, ki so nastali pod vplivom prve skupine importiranih predmetov v neko drugo kulturno skupino, ki je bila istočasna s slavonsko skupino, čeprav danes še ne vemo točen čas njenega trajanja. Izrazite elemente, ki jih je slavonska kulturna skupina sprejela od drugih kultur za časa svojega razvoja, imamo tudi na predmetih naše druge skupine. Ta pojav more govoriti ne za nekakšno reminiscenco, temveč za direkten vpliv slavonske skupine na te predmete.

Danes vemo, da je slavonska kulturna skupina imela zelo pomembno vlogo pri formiranju drugih kulturnih skupin tako v smeri proti severu kakor proti severozahodu.⁴¹ Predpostaviti pa moramo, da je takšno vlogo imela tudi v smeri proti jugu,⁴² ne glede na čas svojega trajanja. Na to nas navajajo nekatere oblike in nekateri ornament, ki so pa seveda mešani z elementi drugih kulturnih skupin. Tako bi mogli tudi naše keramične predmete druge skupine imeti za neke posebne razvojne oblike, bodisi glede oblik samih posod ali pa glede tehnike in motivike v ornamentiki. Vsekakor se bo treba v bodočnosti zavedati tega momenta tako za vse fragmente naše druge skupine kakor tudi za fragment iz Rubeža v Črni gori.

Posamezne oblike naših posod kakor tudi tehnika ornamentike in motivi se vežejo, kakor smo videli, s področji, ki so dokaj oddaljena od mest najdišč. Ta moment bi se dal razjasniti z medsebojnimi zvezami, ki so bile v tem času, sodeč po materialu, precej razvite. Na prvo mesto bi mogla priti trgovina, možna je pa tudi kaka druga kulturna vez. Tako se danes tolmači tudi analognost Ljubljanskega barja na eni in Zoka v Baranji na drugi strani. Iz našega materiala je jasno videti, da moramo Vlaško jamo kakor tudi Grapčevo špiljo povezati z Ljubljanskim barjem, medtem ko smo Jaminu-Sredi primorani povezati s Slavonijo. Iz tega moramo sklepati, da je bilo več smeri medsebojnih zvez kakor tudi več centrov, ki so bili povezani z raznimi področji, oddaljenimi od mesta glavnega širjenja kulture. Poti, po katerih so se vršili zamenjava ali pa tudi le kulturni vplivi so po vsej priliki bile ob rekah in sploh vodnih poteh kot najbolj ugodnih komunikacijskih sredstvih. Na to nas navajajo tudi sama najdišča. Glede na razvoj slavonske kulturne skupine ter razvoj in lego njenih centrov moramo sklepati, da so vezi tekale od severa proti jugu in jugovzhodu, v nobenem primeru pa ne v obratni smeri.⁴³

⁴¹ Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 61, 77. — Referáty pracovných výsledkoch československých archeológov za rok 1955, II, Liblice 1956, 24 sl.

⁴² Opomniti je tu potrebno tudi na hipotezo J. Korošca, ki sodi, da je slavonska skupina imela pomen tudi pri formiranju ilirske kulture. (Glasnik Zemaljskega muzeja, Sarajevo, 1946, 25 sl.)

⁴³ Novak, Prehistorijski Hvar, 46.

Preuranjeno bi bilo, ako bi danes hoteli natanko določiti poti, ki so vezale v našem primeru severne predele naše države z južnimi, toda naj so bile te poti tu ali pa tam, morale so obstajati tudi že poprej, na kar nas zopet navaja starejše gradivo.⁴⁴

ZUSAMMENFASSUNG

Einige neue Angaben betreffend die slawonische Kultur im Bereiche der Adriaküste

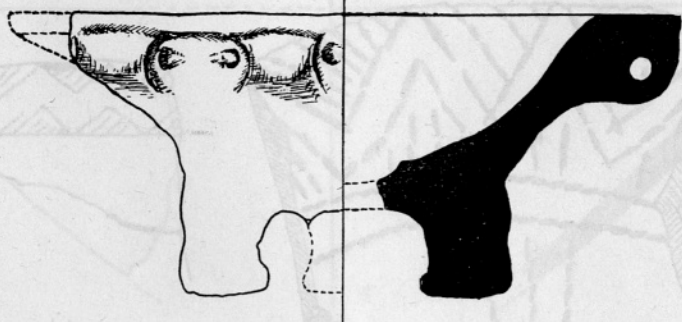
Zu den bereits bekannten Fragmenten, die mit der slawonischen Kulturgruppe zusammenhängen, gesellten sich in neuerer Zeit auch einige andere Funde aus verschiedenen Lokalitäten auf den Inseln des Adriatischen Meeres oder in den Karsthöhlen. So z.B. befinden sich unter dem Material von Predjama (Luegg) bei Postojna zwei im Furchenstich ornamentierte Fragmente (T.V, 1, 2). Sowohl die Ornamentik als auch die Form eines krugförmigen Gefäßes erinnert an die slawonische Kulturgruppe, jedoch sind diese zwei Fragmente kein Import, sondern heimische Arbeit, vielleicht sogar aus einer etwas jüngeren Zeit, als man für die Zeitdauer der slawonischen Kultur annimmt.

Außer der bereits bekannten Schale auf einem vierprankigen Fuß (T.I, 2 a b) befinden sich in Postojna im Institut für Karstforschung noch 4 Fragmente, die sei es der Ornamentik nach, sei es auf Grund einzelner anderer Details mit der slawonischen Kultur verbunden werden können (T.I, 1; T.II, 1—3; T.III, 1). Außer diesem haben wir heute verwandtes Material auch in der Grapčeva Höhle auf der Insel Hvar, wo mehrere Fragmente verschiedener Gefäße (Abb. 1, 2; T.III, 2, 3; T.IV, 4; T.V, 3, 4) gefunden wurden. Weiter wurden einige Fragmente auch auf der Insel Cres (Cherso) in der Höhle Jamina-Sredi gefunden (T.IV, 1—3).

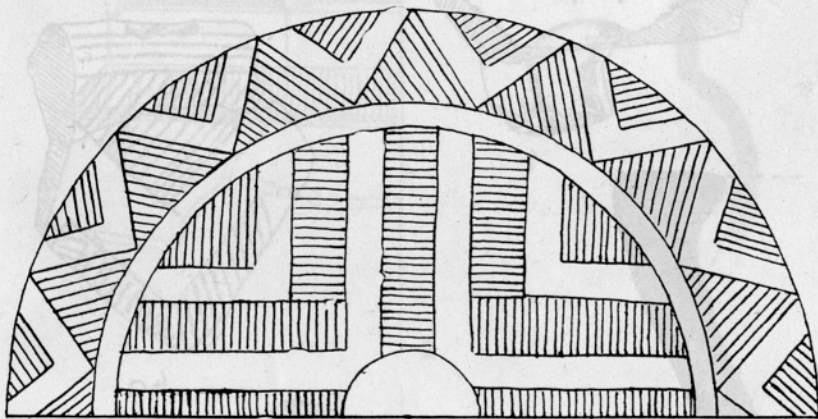
Bei der Analyse aller neuen Fragmente haben wir mit zwei Gruppen zu tun. Die eine stellt reine Importware, die andere aber heimische Arbeit nach fremden Mustern dar. Allem nach zu urteilen, verbreitete sich die slawonische Kultur noch weiter gegen Süden und Südosten, als man heute nach den südlich des Savaflusses sich befindenden Lokalitäten urteilen kann (Hrustovača pečina, Zecovi bei Prijedor, Crkvine bei Turbet, Ali Hodža in dem Bila-Tale und Priboj im Sandžak). Heute kann man zwar noch nicht mit Bestimmtheit sagen, ob unsere Kulturgruppe sogar bis zum Adriatischen Meere reichte. Jedoch allem Anschein nach befinden sich die Adriatische Küste und die Inseln außerhalb der Grenzen und des Bereiches dieser Kultur. Wohl spielte jedoch die slawonische Kultur eine bedeutende Rolle bei der Bildung einiger späterer Kulturen. Nach der Annahme einiger Forscher reichte dieser Einfluß nur mehr gegen Norden und Nordosten, dies mußte jedoch der Fall auch gegen Süden sein, worüber uns bescheidene Angaben auch einige unsere Fragmente und ein in Rubež in Montenegro gefundenes Fragment liefern.

⁴⁴ Glede tega je treba upoštevati le danilsko kulturno skupino in lengyelško. (Ljetopis Jugoslavenske akademije, 60, Zagreb 1955, 201 sl. — Arheološki vestnik 1955, 11 sl. — itd.)

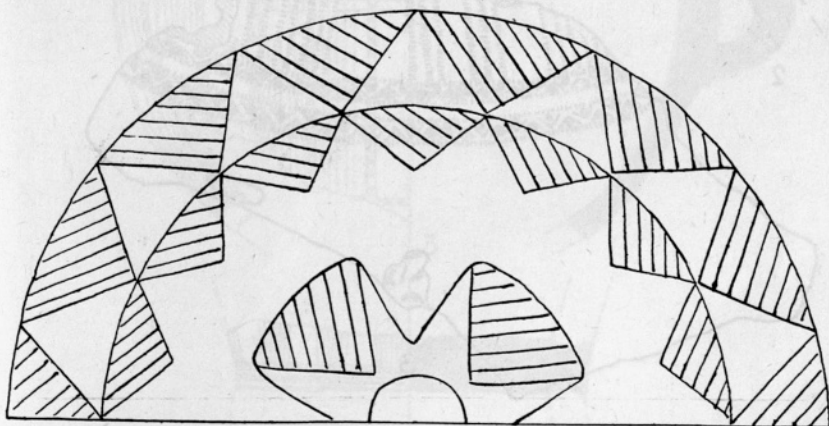
Nach unseren neuen Fragmenten kann man annehmen, daß der beschriebene Einfluß in den Lokalitäten der Adriatischen Küste wirkte, sowohl in der Gruppe, die dem Ljubljansko barje (Laibacher Moor) näher war, wie dies der Fall mit Vlaška jama, Predjama und Grapčeva špilja (Höhle), als auch im näheren Bereiche von Vučedol, wie dies der Fall mit Jamina-Sredi auf der Insel Cres bezeugt. Heute kann man noch nicht bestimmen, wo die Hauptwege, auf denen der Handel und diese Einflüsse vermittelt wurden, sich befanden. Allerdings ging der Einfluß der slawonischen Kultur vom Norden gegen Süden, keineswegs aber vom Süden gegen Norden, wie von einigen Forschern angenommen und nach deren Annahme die Adriatische Küste nur ein Vermittlungsglied gewesen wäre.

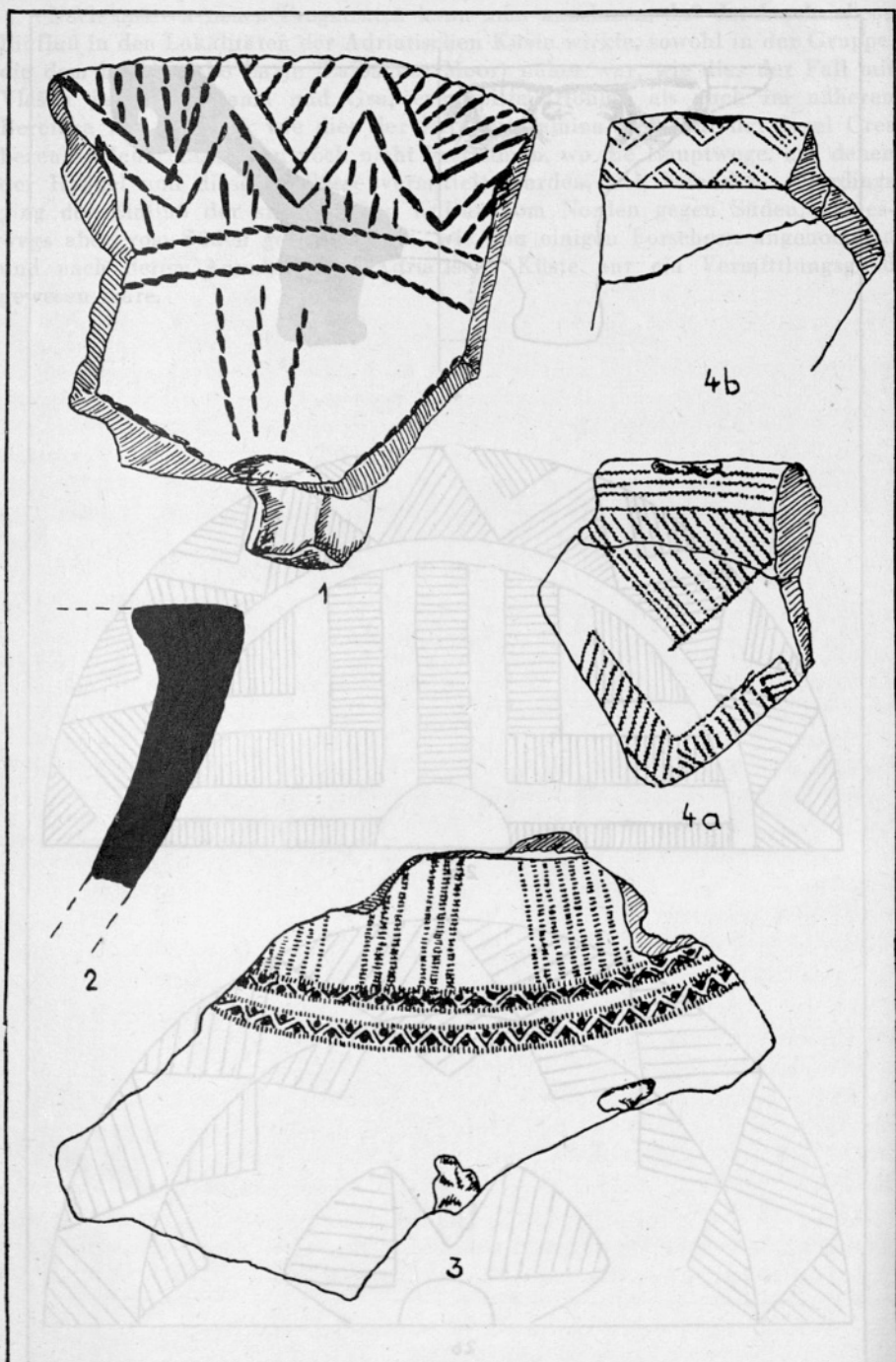
1

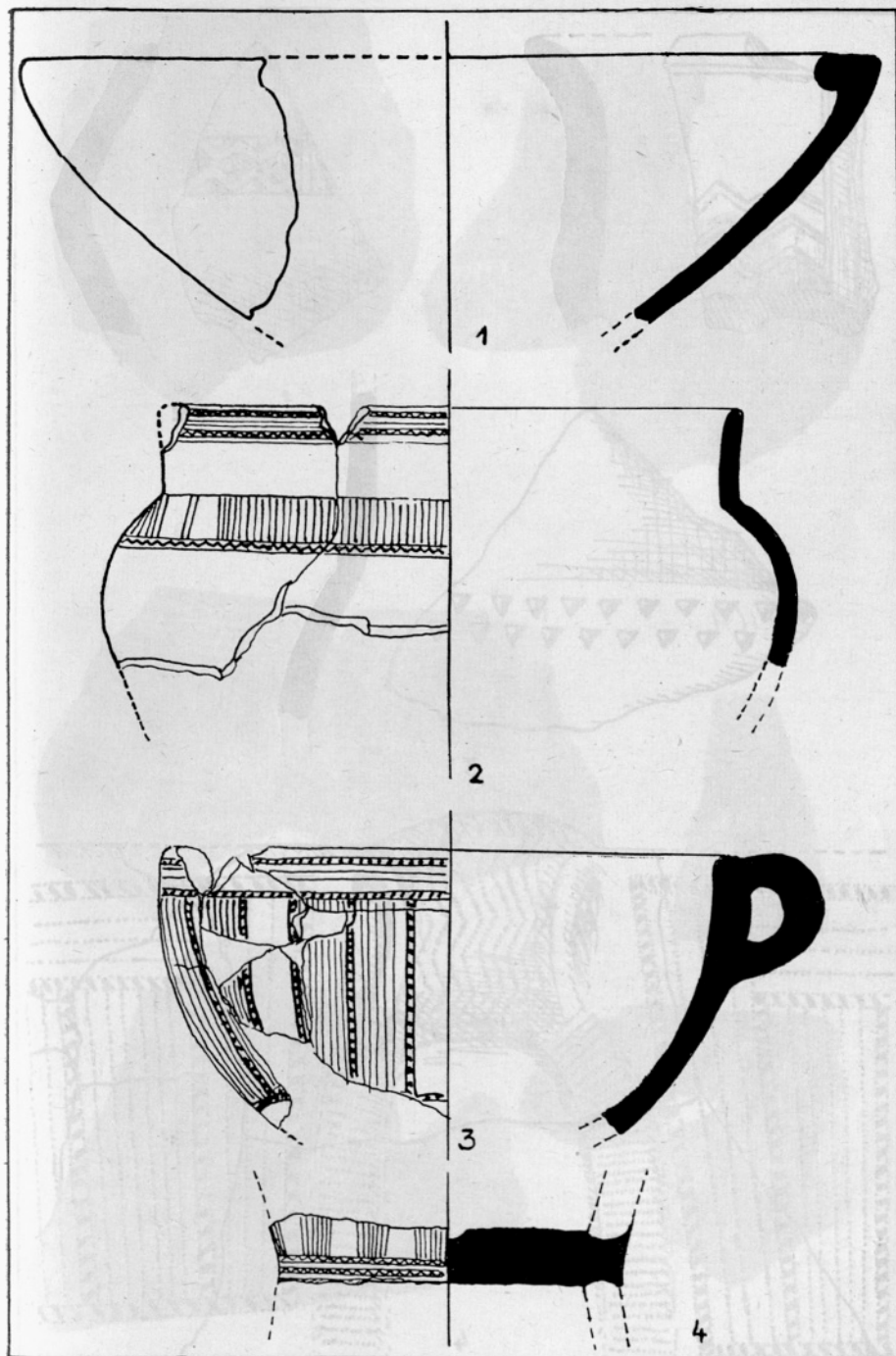

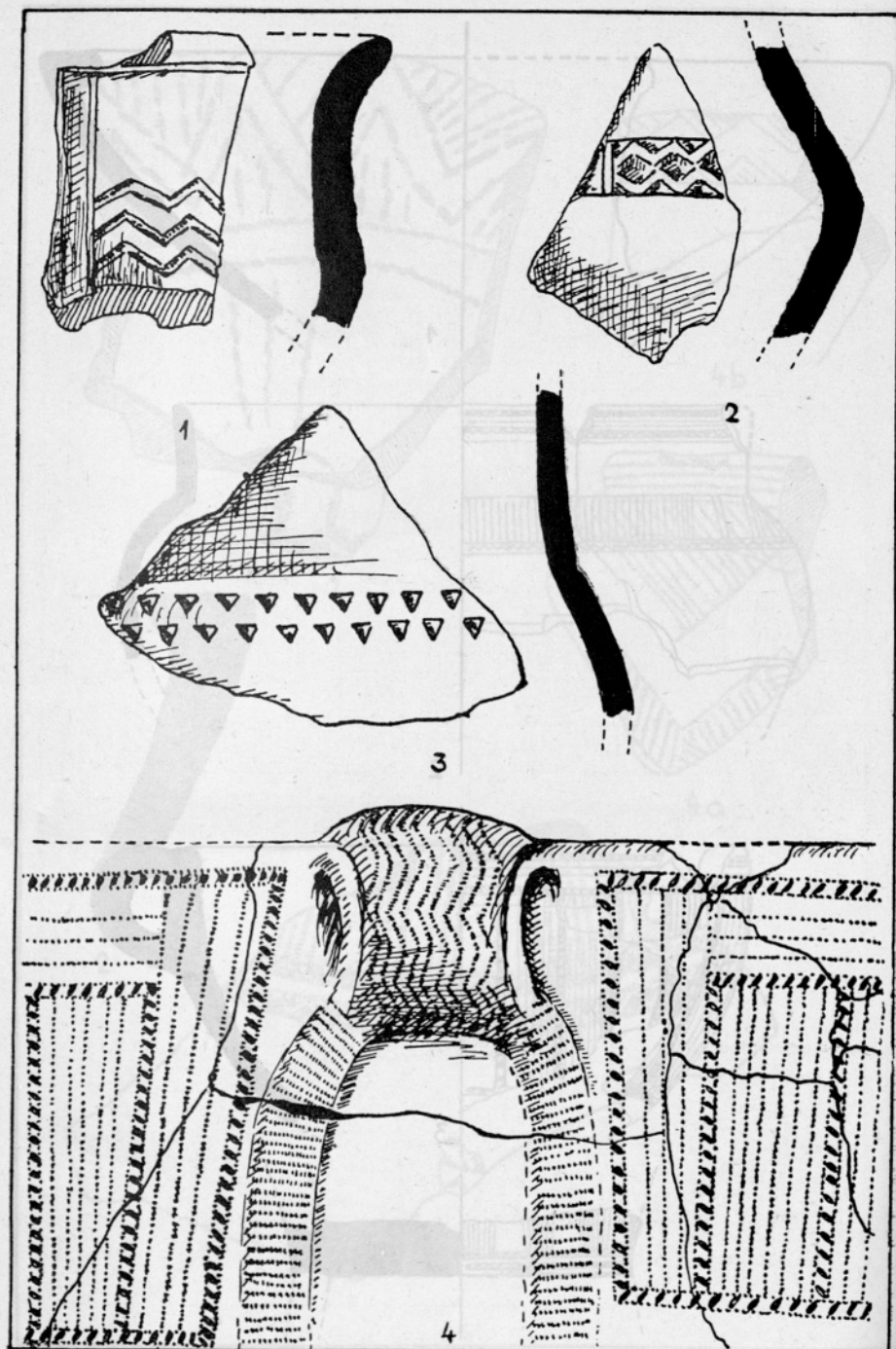
2a

2b

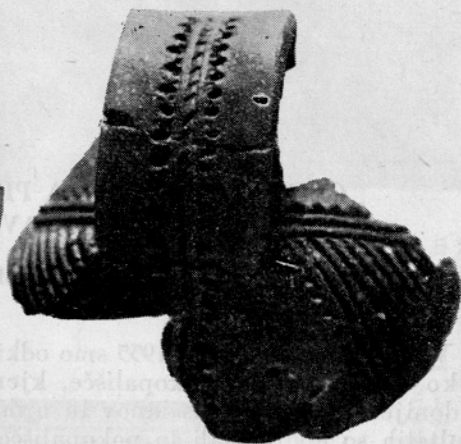

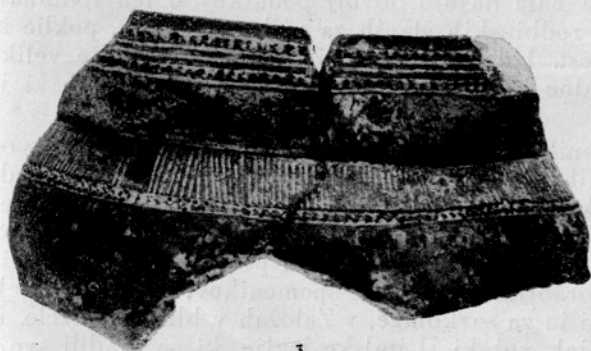

1

2

3

4

5

6

GROBNE SKRINJE ZA PEPEL POKOJNIKOV IZ ŠEMPETRA V SAVINJSKI DOLINI

JOSIP KLEMENC

V času od leta 1952 do 1955 smo odkrili v Šempetru v Savinjski dolini veliko rimsko civilno pokopališče, kjer so bili pokopani člani rodbine Vindonijev, Ennijev, Priscianov in njihovi prijatelji. Po dosedaj znanih rezultatih so uporabljali to pokopališče od Claudijsko-Neronovega časa pa približno do leta 230 po Kr.¹ To precej natančno kronološko opredelitev so nam omogočili mnogoštevilni napisi, ki se nanašajo na člane omenjenih rodbin, kakor tudi razne stilne posebnosti in značilnosti omenjenega razdobja. Napisi nam dajejo dovolj podatkov o teh rodbinah, tako da vemo o mnogih rodbinskih članih za njihovo starost, poklic in celo plemensko pripadnost. Izdelava spomenikov nam dokazuje veliko tehnično sposobnost lokalne klesarske delavnice v antični Celeji, ki je delala tudi v Šempetru.

Od nagrobnih spomenikov so nam ohranjeni najrazličnejši tipi, od veličastnih do 8 m visokih nagrobnih kapel in manjših baldahinov, do sarkofagov in grobnih skrinj za pepel sežganih pokojnikov. Večina teh spomenikov je iz pohorskega marmorja, ki so ga lomili v rimskih kamnolomih v Št. Vidu nad Vitanjem.² Pač pa so lomili peščenjak za velike in težke plošče, ki so jih uporabljali za temelje spomenikov, t. j. za tiste dele spomenikov, ki niso vidni in za sarkofage, v Založah v bližini Polzele. Iz Založ so dobivali peščenjak vojaki II. italške legije, ki so gradili svoje taborišče v Ločici.

Med dragocenimi nagrobnimi spomeniki iz marmorja so v Šempetru dobro zastopane grobne skrinje za pepel pokojnikov, ki so pa nekoliko drugačne, kakor jih opisuje Erna Diez iz Ptuja.³ Ona meni, da so grobne skrinje za pepel pokojnikov precej velike (100 × 50 × 60 cm) kamenite skrinje z reliefi. V te so spravljali pepel več pokojnikov v kamenitih, kovinastih ali celo steklenih žarah. Ta skupina kamenitih rakev se razlikuje od sarkofagov za pokop trupla umrlih ravno v tem, da je bilo v sarkofagu truplo navadno enega pokojnika, medtem ko je bil v grobnih skrinjah pepel mnogih umrlih. V Šempetru smo doslej našli samo en pokrov sarkofaga za pokop trupla. Pač pa smo našli ostanke mnogih

¹ Arheološki vestnik, V/2, Ljubljana 1954, str. 284 sqq.

² Arheološki vestnik, IV/2, Ljubljana 1953, str. 277 sqq.

³ Die Aschenkisten von Poetovio, Jahreshefte des Österreichischen arch. Inst., Bd. XXXVII, str. 151 sqq.

Sl. 1. Prednja stena grobne skrinje za pepel iz marmora. Heraklej vodi Alkestis iz podzemlja

Sl. 2. Stranski rob reliefne plošče Heraklej in Alkestis z akantusovim ornamentom

manjših sarkofagov, ki so služili za pokop otrok, ali pa, kar je verjetneje, za grobne skrinje za shranjevanje pepela več pokojnikov.

Iz dejstva, da je v sarkofagu za trupla pokopan navadno en mrlič, sledi, da je v pripadajočemu napisu omenjena samo ena oseba, obratno pa je na grobnih skrinjah za pepel omenjeno več oseb. To bi bila najvažnejša razlika med grobnimi skrinjami za pepel in sarkofagi v Ptuju. Obratno so pa grobne skrinje z različnimi reliefi v Šempetru po svoji konstrukciji popolnoma drugačne kakor ptujske ali celo one, ki imajo v Šempetru obliko sarkofagov.

Sl. 5. Stranska stena grobne skrinje za pepel iz marmora (inv. št. 33).
Lovec z zajcem

Sl. 4. Stranska stena grobne skrinje za pepel iz marmora (inv. št. 52).

Lovec s pticami

V Šempetru je značilno za grobne skrinje za pepel to, da niso na-rejene iz dveh kosov, to je iz dolnjega dela skrinje, kjer so stale urne, in iz pripadajočega pokrova, ampak je bil že sam doljnji del za urne sestavljen iz več plošč z reliefi. Temelj ali doljnja plošča je precej velika in debela. Gornja površina take plošče je ob vseh štirih straneh obdelana za pripadajoče navpične stene. V Šempetru smo našli povsod tri stene, četrta navadno manjka. Ta stran je bila zadelana s steno iz opeke, ki so jo lahko odstranili, kadar so položili v skrinjo novo žaro. Mogoče je pa tudi, da je bila ta odprtina zadelana z eno samo marmornato ploščo brez

vsakega ornamenta, ki so jo pri vsakem pokopu odvezli in nato zopet vzdali. Takega kosa v Šempetru nismo našli.

Stranske stene z reliefi so bile s temeljno ploščo zvezane z malto in z železnimi klini, ki so bili zaliti s svinčcem. Med seboj so bile pa povezane s kovinastimi spojki, ki so bile tudi zalite s svinčcem. Enih in drugih smo našli več v Šempetru. Tudi ostanke svinca smo našli v pripadajočih vdolbinah. Mnoge šempetrške grobne skrinje za pepel so imele napise z imeni pokojnikov. Vseh nismo našli. Vsekakor je pa plošča, kjer so omenjeni člani rodbine Ennijcev, strop ali pokrov ene take skrinje. Grobne skrinje za pepel z reliefi so stale same, ali pa so bile spojene z drugimi nagrobnimi spomeniki, n.pr. tudi z baldahini v novo umetniško celoto.

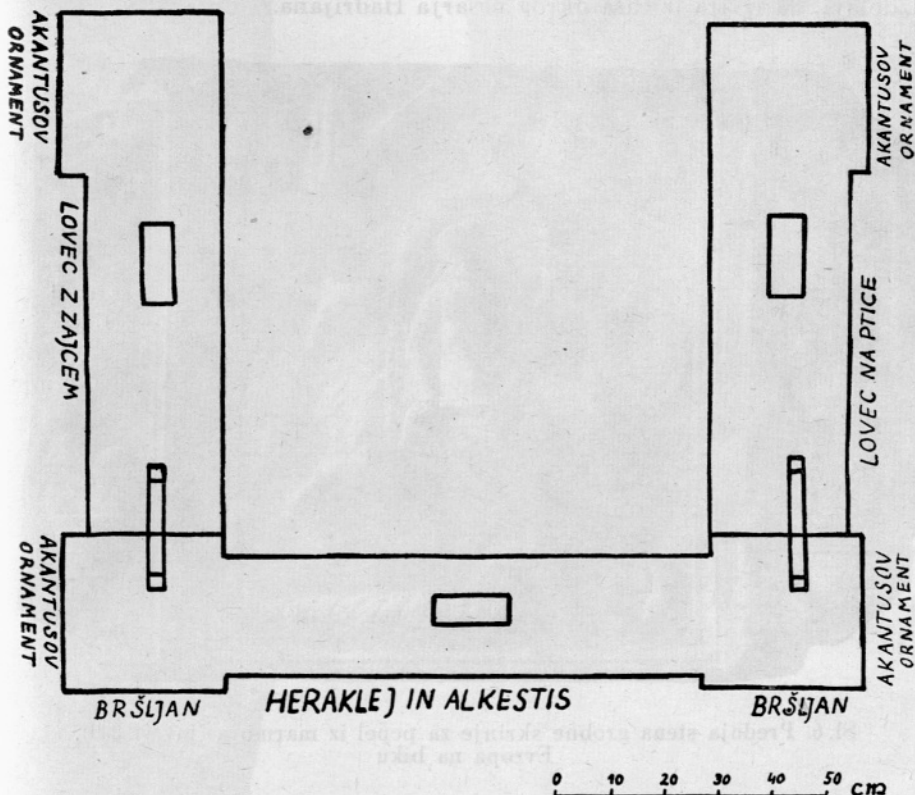
V Šempetru imamo ohranjenih precej delov treh grobnih skrinj za pepel. Verjetno je najstarejša taka skrinja tista, ki predstavlja v reliefu Herakleja, kako vodi Alkestis iz podzemlja (inv. št. 170, sl. 1). V trikrat profiliranem okvirju, ki preide zgoraj v dvakratno noriško-panonsko voluto, stoji en face na skalnatih tleh gol Heraklej,⁴ ki ima glavo obrnjeno proti desnemu robu. Stoji na levi nogi, desno ima nekoliko odmaknjeno nazaj. Z levico, na kateri mu visi levja koža, se opira na svojo gorjačo, medtem ko drži z iztegnjeno desnico Alkestis za njeno levo roko. Žena ima tuniko brez rokavov, čez katero ji visi plašč malo pod kolena. Glavo, ki gleda za Heraklejem, ima deloma še pokrito z mrtvaškim pajčolanom, ki ga drži skupaj na prsih. Desno in levo stransko polje ima trikrat profiliran okvir, ki preide zgoraj v noriško-panonsko voluto. V vsakem polju stoji v sredini kantaros, iz katerega raste bršljan, a na kantarusu stoji neka vodna ptica (labod). Desna in leva zunanja stran plošče sta enako ornamentirani, in sicer zgoraj z dvokapnim ornamentom, polje je pa izpolnjeno z akantusovim listjem. Stranski polji sta za 4 cm debelejši od srednjega polja in zato gledata na vsaki strani za 2 cm nad sredino. Na ta nazaj štrleči stranski rob se priključi po ena stranska stena, ki je razdeljena na dvoje polj. Ožje zunanje polje je ravno tako ornamentirano, kakor zunanji rob Heraklejeve plošče, tako da je širše polje z likom lovca v sredi dveh simetričnih polj, ki sta izpolnjeni z akantusovim ornamentom (sl. 2).

Na levi stranski plošči iz pohorskega marmorja (inv. št. 33, sl. 3) je v okvirju, ki preide zgoraj v noriško-panonsko voluto, lovec obrnjen na desno z zajcem okrog vratu. Na desni stranski plošči je upodobljen približno isti motiv: lovec stopa na štor. V levi roki ima zvezani ptici, v desnici pa drži palico za lov z manjšim ptičjim gnezdnom (inv. št. 53, sl. 4). Zelo zanimive so vdolbine na zgornjih robovih vseh treh plošč. Največja vdolbina je bila navadno približno v sredini in ni služila za spajanje posameznih delov, ampak samo za dviganje plošč. Stranski dve vdolbini sta na Heraklejevem reliefu pomaknjeni proti zadnjemu robu, sta precej majhni in globoki 3,5 cm (sl. 5). Nadaljujeta se v ca. 5 cm dolg plitev kanal do zadnjega roba. Navpični del železne spojke je ležal v majhni globoki vdolbini, a njen vodoravni del v plitvem kanalu. Spojka je prešla na drugo ploščo in je tako vezala marmornato ploščo s Heraklejem s stransko ploščo, ki ima v reliefu lovca s pticami. Tudi na tej plošči so

⁴ Arh. vest. VI/2, Ljubljana, 1955, str. 303 sl. 9.

bile vklesane primerne vdolbine tako, da je železna spojka dobro vezala zgoraj obe plošči. Isto velja tudi za levo stransko ploščo.

Vdolbine in plitvi kanali na gornji strani omenjenih reliefov nam dokazujejo, da so bile te stene zvezane med seboj z železnimi spojkami. Plošče z reliefi so tvorile tako tri stranice grobne skrinje za pepel. Četrta stena manjka. Ravno to, da nimamo na koncih, kjer bi se stare stene zvezale s četrto steno, spojko, in to, da nimamo nobenih sledov in ostankov

Sl. 5. Grobna skrinja za pepel z reliefom Herakleja; položaj in vezava stranskih sten med seboj

kakšnih vdolbin, spojk ali svinca, nam dokazuje, da je bila zadnja stena začasna, to je zidana, in da so jo odprli, kadar so vložili novo žaro v grobno skrinjo za pepel.

Te tri stene so stale na marmornati plošči (inv. št. 44), katere dolnja osnovna plošča je dolga 174 cm in široka 164. Navpični rob je visok samo 13 cm, nato pa je v dolžini 15 cm prešel poševno v gornjo ploskev, ki leži paralelno s spodnjo. V sredini je bil kamen v obliki pravokotnika (60 × 85 cm) za nekaj centimetrov višji, tako da je bil prostor ob robu, kjer so stali reliefi, popolnoma določen zanje. Ohranjenih je tudi 6 vdolbin za železne kline, ki so bili zaliti s svincem.

Mnogo zanimivejša je plošča, ki je pokrivala to grobno skrinjo za pepel (inv. št. 187). Precej velika plošča je šestkrat profilirana. Največja dolžina je 180 cm, širina 155 cm in največja debelina 40 cm. Zadnja stran v sredini ni profilirana, ampak samo ob zunanjih robovih v dolžini 20 cm. Ta plošča ima na sredini samo eno vdolbino, ki je služila za dviganje. Za to grobno skrinjo s Heraklejem še nismo ugotovili, čigavi telesni ostanki so bili shranjeni v njej. Ker nimamo nobenega napisa, sodimo po izdelavi, da izvira iz časa okrog cesarja Hadrijana.

Sl. 6. Prednja stena grobne skrinje za pepel iz marmora (inv. št. 243).
Evropa na biku

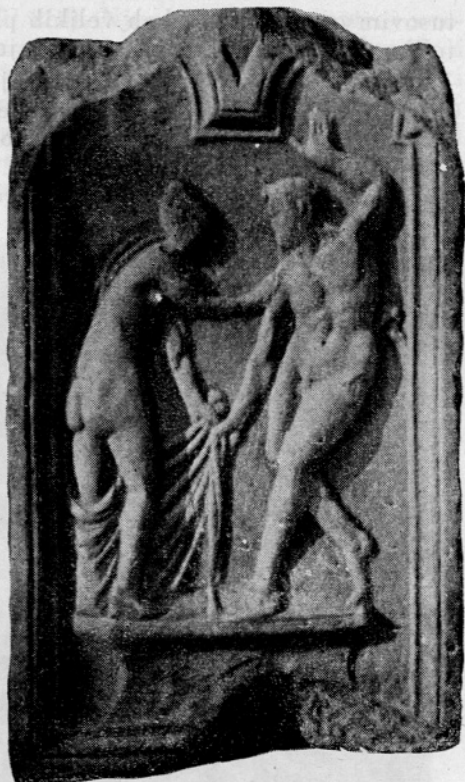
V Šempetru smo našli tudi grob rodbine Ennijcev, katerih pepel je bil shranjen tudi v grobni skrinji za pepel. Stranske stene te grobne skrinje so bile sestavljene ravno tako samo iz treh marmornatih plošč z reliefi. Dolžina daljše stene z reliefom Evrope (inv. št. 243, sl. 6) znaša 183 cm, a njena višina 120 cm. To je bila glavna stena te grobnice.⁵ Njena sprednja stran je bila, kakor pri prej opisanem reliefu, razdeljena v glavno polje v sredini in dvoje, nekoliko centimetrov debelejših stranskih polj, ki sta bili izpolnjeni z ornamenti vinske trte in ptičicami, ki zobljejo grozdje. Zunanji robovi te Evropine plošče so bili izpolnjeni z akantusovimi ornamenti (sl. 7). Nasprotna stena te plošče je predstavljala v sredini Parisovo sodbo,⁶ a v vsakem stranskem polju je bila ena od Ha-

⁵ Studi Aquileisi offerti a Giovanni Brusin, Aquilea 1953, str. 132, sl. 1.

⁶ Zbornik filozofske fakultete II., Ljubljana 1955, str. 58, sl. 1.

Sl. 7. Akantusov ornament na levem zunanjem robu spomenika z Evropo

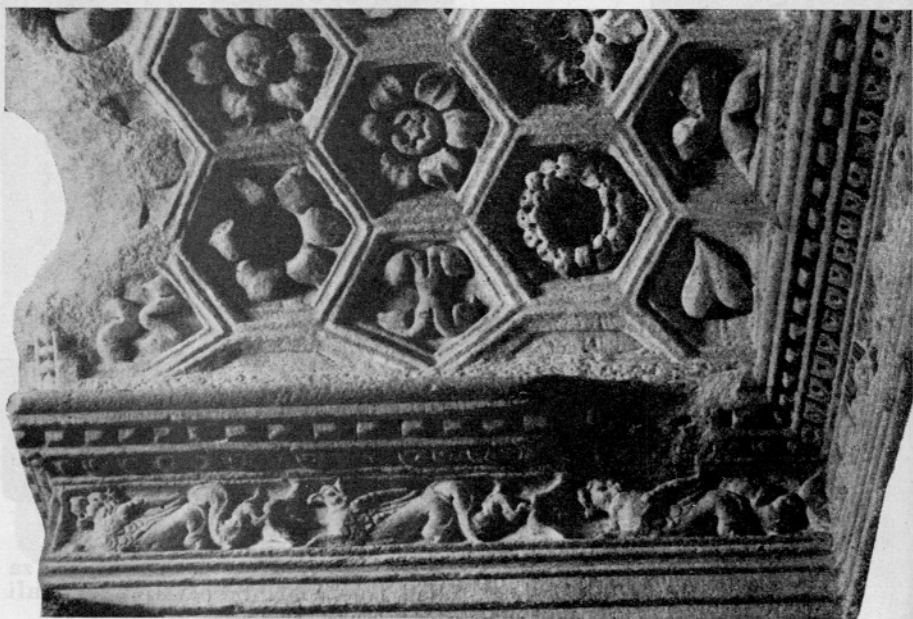
Sl. 8. Stranska stena grobne skrinje za pepel (inv. št. 72). Satir hoče vzeti nimfi plašč

ritid. Zunanja dva robova sta izpolnjena z istim akanatusovim ornamentom, kakor pri Evropi. Za sedaj je ta plošča še v Gornjem gradu, vendar ni dvoma, da spadata obe plošči skupaj, kar potrjujejo tudi iste dimenzije. Tretja, ožja plošča z reliefom pa ima samo en glavni relief, in sicer satira,⁷ ki hoče odvzeti nimfi plašč (sl. 8). Stranska, ornamentirana polja pri tej plošči sploh ne prideta v poštev, ker stoji ta relief med akan-

⁷ Ibid.

tusovim ornamentom obeh velikih plošč. Visok je 118 cm, to je približno toliko, kot relief z Evropo, a širok je samo 64 cm.

Vse te tri plošče imajo na zgornjih robovih po tri vdolbine za vezavo, ravno toliko tudi spodaj, razen reliefa s satirom, ki jih ima samo dvoje, kar zanj popolnoma zadostuje. Zelo verjetno je, da je bila ravno marmornata plošča s satirom spojena z ostalima ploščama s kovinastimi spojkami in tudi z malto, katere sledove je še videti.

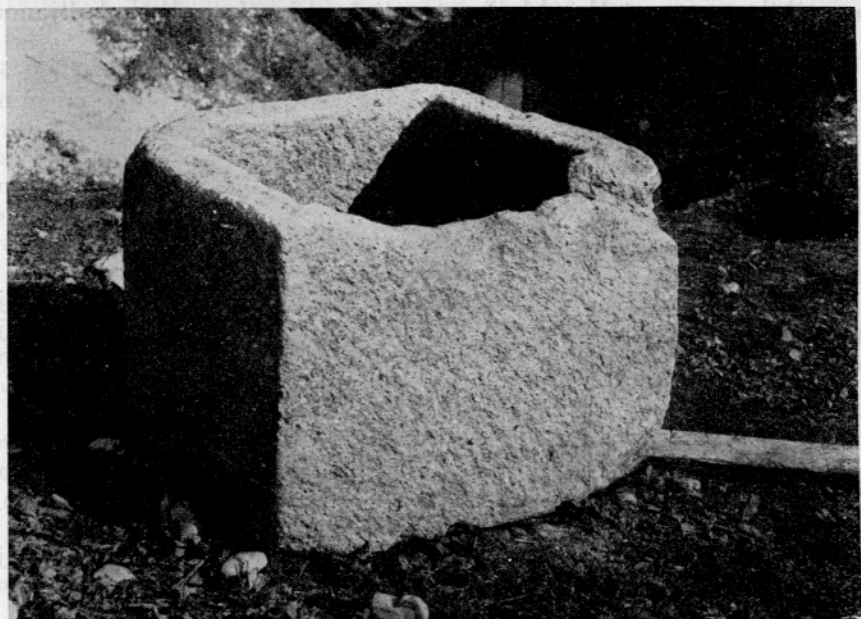
Sl. 9. Strop baldahina, marmor (inv. št. 265). Rosete na stropu in del notranjega roba

Precej velika in debela marmornata plošča (inv. št. 257) z napisom je ležala na prej omenjenih treh navpičnih, z reliefi okrašenih stenah. Plošča je debela 49 cm in sestoji iz dveh delov. Zgornji del v obliki kvadra ($182 \times 121 \times 28$ cm) ima na sprednji ožji strani napis, iz katerega izvemo, da so v skrinji žare Q. Ennija Liberalisa, njegove žene Oppidane, hčerke Kalendine in sina Vitulla. Napis je v izklesani tabuli ansati. Desna in leva stranska plošča tega bloka pa je izpolnjena s hipokampi.

Pod tem manjšim delom nagrobne plošče je drugi večji del ($207 \times 165 \times 21$ cm), čigar stranska stena je osemkrat profilirana. Prekrasni zoborezni ornament razdeli te stranske profile v dve polovici.

Čeprav nam napis sam že dovolj jasno pove, čigav pepel je shranjen v grobni skrinji, to še ni dovolj. Člane rodbine Ennijcev so upodobili še na precej veliki reliefni plošči (inv. št. 254, $180 \times 122 \times 33$ cm), ki je stala navpično na zadnji strani pokrova, kjer so tudi že ustrezajoče vdolbine za spoj med obema ploščama. Relief sam je bil še posebej zaščiten z

bogato okrašenim baldahinom (inv. št. 265). Njegov strop je znotraj večkrat profiliran in izpolnjen s prekrasnimi rozetami (sl. 9). Na zunanji strani ima v reliefu upodobljenega konja, ki beži pred levom, in psa, ki preganja antilopo. Ta baldahin so nosile v glavnem stene, in sicer zadaj stena s portreti pokojnikov, ob straneh pa dve manjši ornamentirani steni. Spredaj so ga pa podpirali stebri z listnatimi kapiteli. Grobna skrinja za pepel, kakor tudi ves spomenik spada v čas okrog leta 129 po

Sl. 10. Kockasta skrinja za pepel iz peščenjaka (inv. št. 404)

Kr. kar nam posebno pokažejo še portreti pokojnikov. Po svoji umetniški izdelavi, sijajni zamisli združiti grobno skrinjo za pepel z baldahinom v celoto, s prekrasnimi reliefi in odličnimi portreti, je ta spomenik med najlepšimi, kar smo jih izkopali v Šempetru.

Zato pa imamo od tretje grobne skrinje za pepel z reliefi ohranjeno mnogo manj kosov. Vendar obstaja možnost, da izkopljemo še nekaj manjkajočih delov, ki leže še precej globoko v talni vodi. Iz talne vode smo izvlekli jeseni leta 1954 reliefno ploščo z Ganimedom⁸ (inv. št. 425), ki je precej poškodovana. Zunanja oblika te plošče, ki je precej visoka in razmeroma ozka ($120 \times 90 \times 19$ cm) nas spominja na ploščo z reliefom satirja, ki hoče vzeti nimfi plašč (inv. št. 72). Na zgornji in dolnji strani plošče sta ohranjeni po dve vdolbini. V spodnji so bili železni klini, kateri so vezali temeljno ploščo z reliefom, a v zgornjih vdolbinah je bila kovinasta vezava s pokrovom grobne skrinje.

⁸ Arh. vest. VII/3, 1956, Ljubljana, str. 220, sl. 1.

Reliefna plošča je razdeljena na dva dela. V levem preide trikrat profilirani okvir zgoraj v dva v sredini dotikajoča se loka, predhodnika noriško-panonske volute. Relief sam pa predstavlja likijskega pastirčka Ganimeda, kako ga dviga orel iz skalnate pokrajine v nebo. Za njim gleda žalostno njegov pastirski pes. Ganimed drži v levici lok. Upodobljena pa je tudi pastirska piščalka. Okvir desnega manjšega dela je tudi trikrat profiliran in preide zgoraj v lok. Izpolnjen je z akantusovim ornamentom. Ta del je tudi za 3 cm odebeljen, kar smo opazili tudi pri drugih spomenikih, n. pr. pri Heraklejevem reliefu, kjer je polje z bršljanom za 4 cm debelejšje od ostale plošče.

Od drugih stranskih sten te grobne skrinje za pepel smo našli le še en kos (inv. št. 299). To je marmornati kvader ($119 \times 85 \times 19$ cm), ki je na levi strani zgoraj nekoliko odbit. Njegove dimenzije so skoraj iste, kakor pri reliefu z Ganimedom. Po dve vdolbini zgoraj in po dve spodaj dokazujejo, da je bila ta plošča čvrsto fiksirana na tlak in pokrov grobne skrinje. Te vdolbine nam pa tudi dokazujejo, da je plošča sestavni del skrinje, ne pa stena, ki so jo po potrebi odvzeli, kadar so položili novo žaro v skrinjo.

Plošča je razdeljena na dva dela. Levi večji 64,3 cm široki del je popolnoma gladek, brez vsakega reliefa. Desno, 20,5 cm široko polje je pa izpolnjeno z ravno takim akantusovim ornamentom, kakor ga imamo pri Ganimedu. Tudi to je dokaz, da spadata obe plošči k istemu spomeniku.

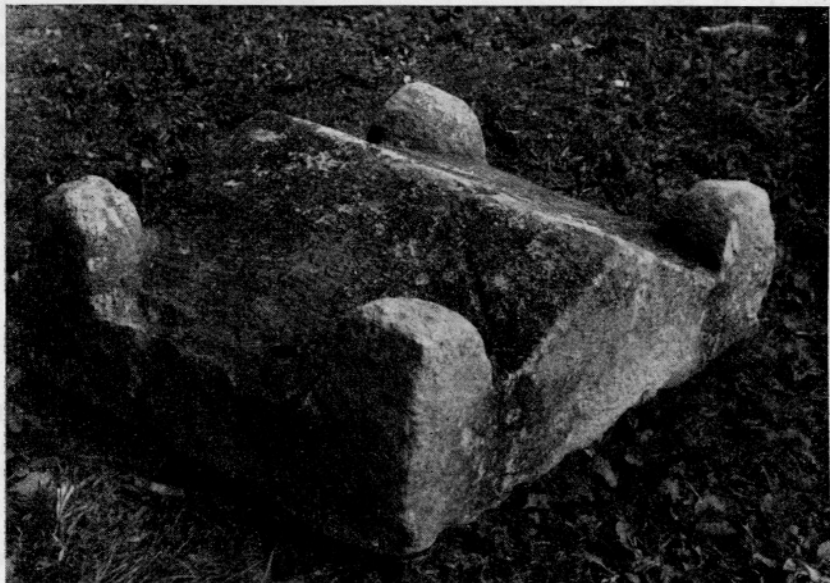
Manjka nam daljša plošča, ki je bila gotovo okrašena z reliefom, medtem ko je bil namesto druge zid iz opeke. Do sedaj še tudi nismo našli niti temeljne plošče, niti pokrova, ki pripada tej grobni skrinji za pepel.

Po skrbni izdelavi Ganimedovega in akantusovega reliefa sodeč, je kronološko spadala ta grobna skrinja za pepel v dobo cesarja Hadrijana ali Antonina Pija. Vsekakor pa v prvo polovico II. stoletja po Kr.

Iz popisa navedenih treh grobnih skrinj za pepel, katerih stene so ornamentirane z reliefi, lahko ugotovimo, da so šempetrske grobne skrinje za pepel precej velike, da je vsaka stena posebej ornamentirana, da so samo tri in da je verjetno bila četrta stena, ki so jo porušili, ko so položili novo žaro v tako grobnico zidana. Do sedaj smo izkopali v Šempetru samo tri take grobne skrinje za pepel.

Pač pa je mnogo številnejša druga skupina grobnih skrinj za pepel, ki imajo deloma zunanjo obliko sarkofagov z dvokapno streho in akroteriji, samo da so mnogo manjše. Deloma so pa to običajne skrinje za pepel z različnimi pokrovi. Vsekakor so rabile v prvi vrsti za pokop pepela pokojnikov in le malo jih je bilo za pokop otrok. V Šempetru nismo našli niti enega celega takega sarkofaga. Ko je Savinja uničila šempetrsko grobišče, je porušila mnogo velikih grobnih spomenikov iz marmora. Tem laže je prestavljala, prekopicavala ter butala ob kamenje manjše sarkofage in skrinje, jih razbila in uničila, ali vsaj odnesla pokrov drugam, a doljni del, to je skrinjo, zopet drugam. V Šempetru so vse cele, nesestavljene grobne skrinje za pepel izključno iz peščenca, ki je tudi manj odporen kakor pohorski marmor. Vse so brez večjih napisov, edino kratiko D. M. najdemo nekajkrat na kakem pokrovu. Tudi

ime pokojnika je bilo včasih z nekim ostrim predmetom direktno vrezano v površino mehkega peščenjaka. Celih, dolgih napisov, kakor jih najdemo na grobnih skrinjah za pepel iz marmora, pa nismo našli. Te vrste grobnih skrinj za pepel iz peščenjaka so rabile v tedanjem sužnjeposetniškem redu v prvi vrsti za sužnje. Kose sarkofagov iz peščenca smo našli povsod v preiskanem prostoru, največ pa v bližini Ganimeda. Savinja je tamkaj naredila ovinek, izkopala si je globljo strugo (krnico) in jo zasula z manjšimi predmeti, ki jih je odnesla od zgoraj. Ti deli sarkofagov, posebno pokrovi, so najboljše ohranjeni.

Sl. 11. Dvokapni pokrov sarkofaga iz peščenca z dobro ohranjenimi štirimi akroteriji (inv. št. 377)

1. Dvokapni pokrov sarkofaga (108×88 cm) iz peščenca je nekoliko poškodovan. Ohranjeni so trije nastavki na vogalih (inv. št. 498).
2. Vogalni kos grobne skrinje za pepel iz peščenjaka. Stena je debela 18 cm (inv. št. 484).
3. Kockasta grobna skrinja ($85 \times 83 \times 64$ cm) za pepel iz peščenjaka. Dno manjka. Debelina stene je spodaj 17 cm, zgoraj 13 cm. Na sprednji strani ima nekoliko poglobljen napis IVSTE (inv. št. 422).
4. Pravokotna skrinja za pepel ($88 \times 80 \times 60$ cm) iz peščenjaka je slabo ohranjena. Na eni strani slabo čitljiv napis (inv. št. 404, sl. 10).
5. Močno obrušena peščenjakova ravna plošča, verjetno pokrov neke grobne skrinje ($88 \times 80 \times 28$ cm; inv. št. 403).
6. Dvokapni pokrov grobne skrinje za pepel iz peščenca (100×108 cm), višina 32 cm. Na sprednji strani trikotnega pokrova so v reliefu upodobljene tri glave družinskih članov (inv. št. 401).

7. Dvokapen pokrov sarkofaga iz peščenca z dobro ohranjenimi 4 arkroteriji ($85,5 \times 107$ cm), višina 34 cm (inv. št. 377, sl. 11).

8. Trije fragmenti ene skrinje iz peščenjaka z deli stranskega roba (inv. št. 317, 324, 327).

9. Dvokapni pokrov sarkofaga, pravokotne oblike (97×86 cm) iz peščenca. Dva akroterija sta močno poškodovana (inv. št. 165).

10. Dva fragmenta iz peščenca, ki sta del sarkofagovega pokrova. Spodnja stran je ravna, zgoraj rahlo izbočena. Višina izbočenega pokrova 21 cm. Širina 67 cm (inv. št. 150 in 207).

Sl. 12. Pokrov sarkofaga iz peščenca za pokop trupla (inv. št. 245)

11. Spodnji del grobne skrinje za pepel iz peščenca. Ohranjena spodnja plošča (75×75 cm) in del stene, do največje višine 40 cm (inv. št. 229).

12. Pokrov sarkofaga iz peščenca ($181 \times 59 \times 20,5$ cm). Zgornja stran je rahlo izbočena. Ob strani je rob, ki sega vanj stranska stena skrinje. Kakor je razvidno iz pokrova samega, je bil to pokrov sarkofaga za pokop trupla. To je tudi edini tak eksemplar, kar smo jih našli v Šempetru. Mogoče je bil pokojnik že kristjan, ker je bilo krščanstvo v času Septimija Severa že precej razširjeno, posebno, ker mu je bil ta vladar že nekoliko naklonjen (inv. št. 245, sl. 12).

Od treh, bolj ali manj ohranjenih grobnih skrinj iz marmora so služile vse tri za hranjenje pepela sežganih mrličev.

Od naštetih dvanajstih različnih objektov (zap. št. 1–12) je služil samo zadnji (inv. št. 245) pri pokopu celega pokojnikovega trupla. Zato ta predmet popolnoma upravičeno imenujemo pokrov rakve za truplo.

Vsi ostali kosi so pa bile pravzaprav grobne skrinje za pepel, čeprav so nekateri od njih videti kot sarkofagi (tek. št. 7 in 9). Njihova oblika se preveč približuje kvadratu pa zato menim, da sta tudi ta dva rabila za grobne skrinje za pepel. To je posebno jasno pri zap. št. 6, kjer imamo celo upodobljene glave pokojnih oseb. Nekaj otrok je bilo seveda pokopanih tudi v teh malih sarkofagih. Vendar njihovo število ni tako veliko, da bi bistveno menjalo običaj pokopa v času, ko je obstajalo rimsko civilno šempetrsko pokopališče. To pokopališče je obstajalo ca. od leta 70 do 230 po Kr. Od ohranjenih grobnih skrinj, 12 iz peščenca, 3 iz marmora, je samo ena služila za pokop celega trupla. Vse druge so bile grobne skrinje za pepel pokojnikov. Jasno je, da je bilo število pokopanih mnogo večje, kakor imamo ohranjenih grobnih skrinj, saj je bilo pokopališče v rabi najmanj 150 let.

Tudi še ni preiskan precejšen del terena, ki pride v poštev. Gotovo manjka mnogo suženjskih grobov, vendar lahko trdimo, da nam rimsko civilno pokopališče v Šempetru kaže, da je prevladovalo v okolici Celeje še celo drugo stoletje sežiganje mrličev, a ne pokop trupla.

ZUSAMMENFASSUNG

Aschenkisten in Šempeter in Savinjska dolina (Sanntal)

Eine besondere Gruppe der Grabdenkmäler von dem Zivildfriedhofe in St. Peter in Savinjska dolina sind Aschenkisten aus Marmor mit Reliefdarstellungen. Charakteristisch ist es, daß sie nicht nur aus 2 Stücken (Deckel und Kiste) bestanden, sondern aus mehreren Stücken zusammengesetzt wurden. Auf der unteren ziemlich starken Marmorplatte standen drei vertikale Seitenwände da, die man bei jeder neuen Brandbestattung aufmachte und wieder zumauerte. Das beweist besonders noch die Tatsache, daß die Seitenwände an der Stelle, wo die provisorische Ziegelwand angemauert wurde, keine Verbindungslöcher für Blei und Klammern haben. Darüber lag eine wagrechte, ziemlich schwere, Decke, die manchmal mit Inschriften versehen war. Aus diesen Inschriften ist ersichtlich, daß sich dort Asche mehrerer Verstorbener befindet.

Manchmal bildeten die Aschenkisten mit anderen Grabobjekten eine neue Art von Denkmälern. So bestand das Grabmal der Ennier aus einer Aschenkiste unten und darüber stand ein Baldachin. Von den erhaltenen Aschenkisten ist eine der ältesten jene mit dem Relief von Herakles und Alkestis auf der Vorderseite und mit einem Vogler und einem Hasenjäger auf den Seitenwänden (Abb. 1—3). Alle drei Reliefe schließen oben mit norisch-pannonischer Volute ab. Die mittlere Gruppe ist bei diesen Reliefs und meistens auch bei anderen, von zwei schmalen, vertikalen Feldern, die mit Pflanzenornament ausgefüllt sind, begrenzt. Leider ist hier keine Inschrift gefunden worden, woraus ersichtlich wäre, wem diese Kiste gehörte.

Die Aschenkistendecke der Ennier-Familie trug eine Inschrift, die besagt, daß hier die Asche von vier Mitgliedern dieser Familie geborgen wurde. An die Vorderwand mit dem Europarelieff war eine etwas schmalere Seitenwand mit Satyr und Nymphe angefügt. Die dritte Wand, in diesem Falle die Rückwand, ist mit Seitenfeldern und Hauptszene, Paris-Urteil, ausgefüllt (Abb. 6—8). Auf

dieser Platte stand ein mit Reliefs (Abb. 9) verzierter Baldachin mit Satteldach. Auf der Hinterwand befinden sich von vier verstorbenen Mitgliedern, die auf der Inschrift erwähnt sind, drei Porträtfiguren. Diese Aschenkiste ist, nach Porträts zu schätzen, um das Jahr 129 n. Chr. entstanden.

Von der dritten Aschenkiste ist nur eine Seitenwand mit Ganymedesfigur (Anm. 8) und eine andere ohne bildliche Darstellung erhalten. Die Marmorplatte mit dem Ganymedesrelief zeigt dieselben Elemente wie die früheren: norisch-pannonische Volute, Felder mit Pflanzenornament usw. Alle anderen Grabplatten liegen höchstwahrscheinlich zu tief im Grundwasser und wir haben keine mehr ausgegraben. Es ist zweifellos dieselbe Konstruktionsart: drei Marmorseitenwände und eine aus Ziegeln.

Die zweite Gruppe der Aschenkisten aus St. Peter hat die Form von kleineren Sarkophagen mit Satteldachdeckeln und Akroterien. Ihrer Größe nach (siehe die Beschreibung von 1—11) könnten das Kindersarkophage sein. Doch ist ihre Zahl zu groß und wir sind berechtigt, sie meistens als Aschenkisten zu betrachten. Material ist ausschließlich Sandstein aus Zaloze, in der Nähe von Ločica. Höchstwahrscheinlich handelt es sich hier um Sklavenaschenkisten. Einmal ist der Name des Verstorbenen in die Seitenwand gekritzelt, das andere Mal sind auf dem Deckel auch vier Köpfe der Verstorbenen ausgemeißelt (Nr. 6) usw.

Die dritte Gruppe bilden Leichensarkophage, von denen nur eine Sarkophagdecke für einen Jünglingsarg erhalten ist (Nr. 12).

Aus der verhältnismäßig großen Zahl der Aschenkisten im Vergleich zu Leichensarkophagen, kommt der Verfasser zum Resultate, daß auf dem Zivildfriedhofe in St. Peter bei Celeia noch im ganzen zweiten Jahrhundert die Leichenverbrennung überwog.

DVA NAGROBNIKA IZ BREGA V CELJU

VERA BERCE

V aprilu leta 1955 so se vršila zaradi regulacijskih del ob Savinji na Bregu v Celju zaščitna izkopavanja. Izkopavanje je vodil kustos Mestnega muzeja Alojzij Bolta. Izkopali so skeletne grobove iz rimske dobe, brez večjih pridatkov. Najbolj zanimiv je bil grob s tremi skeleti. Obdani so bili s šestimi marmornatimi bloki, od katerih sta bila dva nagrobnika. Nagrobnik sl. 1 je rabil kot pokrov »sarkofaga«, medtem ko so na nagrobniku sl. 2 ležali trije skeleti. Zaradi tega je tudi drugi nagrobnik dobil z leti rjavkaste madeže, prvi pa je ostal bel s sivimi lisami.

Nagrobnik sl. 1 ima obliko pravokotne plošče. Na spodnji strani je še ohranjen del nastavka za podnožje. Nagrobnik je visok z nastavkom 248 cm, brez nastavka 234 cm; širok je 91 cm. Razdalja od zunanje roba do nastavka je 17,5 cm na obeh straneh, medtem ko je nastavek sam širok 56 cm. Debelina nagrobnika je 17 cm. Zgornji rob je dvakrat prekinjen, in sicer z dvema vdolbinama za vezavo. Desna vdolbina je oddaljena od desnega roba 10,5 cm, leva pa od levega roba 16 cm. Od levega in desnega roba poteka do vdolbine po en plitev, 1,8 cm širok žleb za vlijanje svinca v vdolbino. Sami vdolbini sta veliki $4 \times 4 \times 4,5$ cm. Obe vdolbini kažeta, da je bil nagrobnik sekundarno uporabljen.

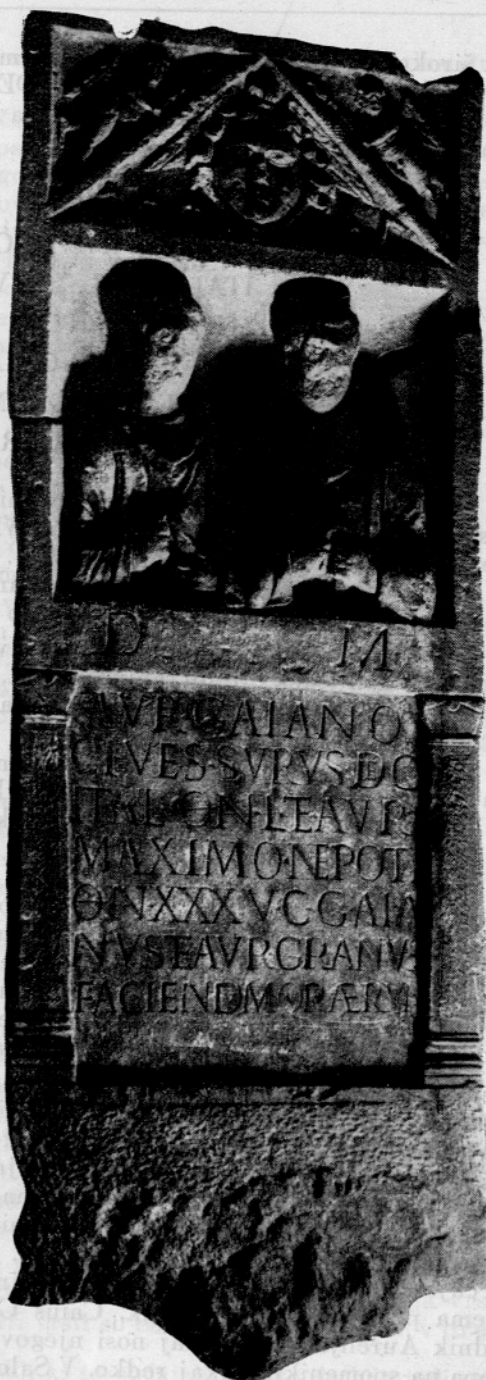
Nagrobnik je razdeljen z dvema pasovoma v tri dele. Zgornji del je v 4,8 cm širokem okviru. Samo polje brez okvira je veliko 82×37 cm. V sredini je trikotni zatrep, v katerem je krilat gorgoneion. Meduza ima širok, okrogel obraz. Usta so manjša in lepo oblikovana. Nos je pravilen, podolgovat in nekoliko okrušen. Bujni lasje so v sredini dvignjeni in povezani s trakom. Na vsako stran padajo enakomerno, v štirih valovitih pramenih. Tik pod brado od ušes do sredine poteka trak, ki je v sredini zvezan. Konca traku imata obliko valovnice in tako izpolnjujeta ves spodnji del zatrepa. Na koncu imata trakova po eno kačjo glavo. Levo in desno nad zatrepom sta genija z baklama v rokah, ki gorita z velikim plamenom. Oba sta gola in imata peruti. Obrnjena sta proti zatrepu z glavo en face. Zato je vidna samo po ena perut. Perut ima obliko trikota. Ima dve vrsti kratkega perja v obliki polkrogov, nato se podaljša in proti koncu zoži v kot. Desni genij ima levo nogo iztegnjeno, desno pa v kolenu upognjeno in obrnjeno nazaj. Pri levem geniju je to ravno obratno. Tako pridejo do izraza lepe linije bokov. Oba imata bujne lase, ki valovijo podobno kot pri meduzi. Zanimivo je, da držita genija bakli navzgor. Pogosteje sta genija upodobljena na nagrobnikih, eden z baklo navzgor,

drugi z ugaslo obrnjeno navzdol, kar simbolično predstavlja spanje in smrt. Vendar tudi naš primer ni osamljen. Že v bližnji sosesčini imamo iste primere, n. pr. zgornji zaključni del nagrobnika iz Starš pri Ptuj (AIJ, str. 119, št. 263) Genija z dvignjenima baklama sta upodobljena tudi na ptujskem »Prangerju« (AIJ, str. 175, št. 389). Isti primer imamo na nagrobniku iz Šmartnega na Pohorju (AIJ, str. 43, št. 104).

Srednji del nagrobnika je ločen od zgornjega dela s 4,8 cm širokim pasom. Na obeh straneh je rob širok po 6 cm. Srednji del je precej izdolben in v njem sta v visokem reliefu upodobljeni obe postavi pokojnikov. Desna je visoka 59 cm, leva je 1 cm manjša. Postavi predstavljata dva moža v zrelih letih. Starejši je petdesetletnik, mlajši pa ima 35 let. Oba obraza sta porasla z gosto, lepo negovano brado. Prav tako gosti so tudi lasje, ki rastejo precej globoko v čelo v sredini, na obeh straneh čela se lasišče precej dvigne. Lasje in brada so izdelani v isti tehniki, in sicer z drobnimi, gostimi, plitvimi vdolbinicami. Videz nizkega čela dajeta dve valoviti gubi. Pogled je resen in usmerjen naravnost. Oči obroblija veke. Nos je pri obeh podolgovat in močno okrušen. Prav tako so slabše vidna usta, ki so strogo zaprta. Pri obeh možeh so dobro ohranjena ušesa. Zanimiva je tudi noša, v katero sta oblečena. Spodaj je vidna tunika s trikotnim vratnim izrezom in z dolgimi in širokimi rokavi. Čez tuniko ima oblečen plašč. Tudi krajniki plašča imajo prav tako širok rob, kot izrez pri tuniki. Vse skupaj pada v naravnih gubah navzdol. Desna postava drži v levi roki pred seboj zvitek pergamenta. Kazalec desne roke je iztegnjen in se zgoraj dotika zvitka, ostali prsti so skrčeni. Leva postava ima prav tako pred seboj zvitek pergamenta, vendar tukaj kazalec in sredinec desne roke ležita na zvitku in so samo ostali trije prsti skrčeni. Med reliefnim poljem s pokojnikoma in napisnim poljem je 12,5 cm široka preklada, v katero sta vklesani večji črki D in M. D je v levem vogalu in oddaljen od zunanjega roba 16,5 cm. Črka je visoka 7,8 cm. V desnem vogalu je M oddaljen od desnega zunanjega roba 19,5 cm. Visok je 7,8 cm.

Napisno polje je obdano z dvema pilastroma, ki sta s podstavkom visoka 72 cm, kot je visoko celotno napisno polje. Baza pilastra v jonskem stilu je visoka 9,5 cm. Deblo pilastra, ki je gladko in se proti vrhu nekoliko zoži, je visoko 53,5 cm. Kapitel je stiliziran in visok 7,5 cm, širok pa 12 cm. Med kapitelom in deblom imata pilastra dvojno profilacijo (anuli), široko po 1,5 cm. Največja širina pilastra je 12 cm, najmanjša pa 9 cm.

Napis izpolnjuje skoraj vse napisno polje in so stranske črke le malo oddaljene od roba. Od zgornjega roba do prve vrste je 2,8 cm širok presledek. Prva črka v prvi vrsti je oddaljena od levega roba 3 cm, od zgornjega 2,8 cm, medtem ko so v zadnji vrsti črke oddaljene od spodnjega roba 12,5 cm. Razdalje med vrstami so enakomerne in merijo 2 do 2,5 cm. V prvi in drugi vrsti merijo črke po 6,5 cm, le črka O v prvi vrsti meri 7 cm. Tretja in četrta vrsta ima 6,3 cm visoke črke. Od teh izstopajo v tretji vrsti θ z 6,5 cm, v četrti vrsti pa prvi O z 6,7 cm, drugi O, P in I z 6,5 cm. V peti in šesti so črke visoke 6 cm, razen θ, XXX, C in G, ki merijo 6,3 cm, v šesti vrsti pa črke R, A, N in S v besedi GRANVS. Sedma vrsta ima 5,5 cm visoke črke. Črke so lepo izdelane, bolj visoke

Sl. 1. Nagrobnik št. 1

kot široke. Interpunkcije in okrajšave imajo obliko trikotja. V tekstu je mnogo ligatur. Tako je v drugi vrsti DEC, v tretji AN in ET, v četrti vrsti NEPOTI, v peti AN, šesta vrsta aima ET in sedma s tremi ligaturami v besedah FACIENDVM QVRÆRVN.

Napis se glasi:

AVR. GAIANO
CIVES. SVRVS. DEC
ITAL. Ø. A. L. E. AVR
MAXIMO. NEPOTI
Ø. N. XXXV. C. GAIA
NVS. E. AVR. GRANVS
FACIENDVM QVRÆRVN

V drugi vrsti se je kamnoseku vrinila slovnična napaka, in sicer v besedi CIVES. Ker se nanaša beseda CIVES samo na Avrelija Gaiana, bi moral samostalniški stativ (CIVIS). Poleg tega bi moral stativ CIVIS SVRVS v istem sklopu z Avrelijem Gaianom, t. j. v dativu.¹ Prav tako je slovnična napaka v zadnji vrsti. Namesto *quererunt* mora stativ *curaverunt*.

V celoti bi se glasil napis takole: Avr(elio) Gaiano / vici. Suro. dec(urioni) / Ital(icae). o(bito). an(norum) L. et Avr(elio) / Maximo. nepoti / o(bito). an(norum). XXXV. C(aius) Gaia / nus et Avr(elius) Granus / faciendum curaverun(t)

Iz napisa izvemo, da sta Caius Gaianus in Avrelius Granus dala postaviti nagrobnik Avreliju Gaianu, državljanu Sirije in decurionu Italike, ki je umrl, ko je bil star 50 let, in vnuku Avreliju Maximu, ki je imel 35 let.

Gaianus, kot gentile, nastopa precej pogosto. Tako ga imamo na nagrobniku iz Apuluma (CIL III, 1152) in votivnem kamnu Jupitru iz Sarmizegetuste (CIL III, 1431). Avrelius Gaianus nastopa tudi na nagrobniku iz Savariae (CIL III, 4197). Iz Srbije nam je znano ime iz Gradišta (CIL III, 8098). Napis je danes v muzeju v Beogradu. V Dalmaciji ga imamo iz Baške vode (CIL III, 1902) Caius Gaianus). Ime nam je poznano iz okolice Neviodunuma (CIL III, 3913) in iz Virunuma v Avstriji (CIL III, 4802) itd.

Napis nam pove, da je Avrelius Gaianus prepotoval mnogo sveta. Gotovo se je rodil in živel nekaj časa v Siriji, ker je bil sirijski državljani. Pot ga je nato zanesla v Španijo, v mesto Italiko, ki je bilo rodno mesto Trajana in Hadrijana. Tukaj je opravljal službo decuriona. Zaradi službenih dolžnosti ali iz kakih zasebnih nagibov je zapustil Španijo, prišel v naše kraje in Celejo, kjer ga je dohitela tudi smrt. Ime drugega pokojnika, ki se omenja na nagrobniku, je običajno in ga zelo pogosto srečujemo na napisih. Caius Gaianus in Aurelius Granus sta postavila obema pokojnikoma spomenik. Caius Gaianus je bil skoraj gotovo sorodnik Aurelija Gaiana, saj nosi njegovo ime. Ime Aurelius Granus nastopa na spomenikih dokaj redko. V Saloni je bil odkrit fragment napisa,

¹ Večkrat se konča nom. singularis z es namesto z is. To je zelo pogosto ravno pri besedi *cives*, kjer stoji *cives* namesto *civis* (CILIII, str. 2576).

in sicer GRAN, ki so ga dopolnili s končnico VS, tako da se glasi tudi GRANVS (CIL III, 13.143).²

Nagrobnik bi datirala v začetek III. stoletja. Iz trikrat se ponavljajočega imena Aurelius bi sklepala, da so se rodili za vlade M. Aurela (161—182) ali nekaj let po njegovi smrti, ko je bilo njegovo ime še v modi. Če pogledamo pokojnikovi glavi, nam takoj padeta v oči lepi bradi, ki je bila v tistem času tudi moderna, saj jo je nosil tudi cesar. Isto lahko trdimo tudi za lase, ki so segali globoko v čelo. Za ta čas nam pa tudi govorijo same črke, ki so bolj visoke kot široke in imajo mnogo ligatur, kar pri starejših napisih ni v navadi, ali se pa pojavljajo bolj redko.

Drugi nagrobnik, ki je rabil za podlago skeletom, je visok 150 cm in širok 68 cm. Zadnja stran je precej okrušena in je danes največja debelina 12 cm. Nagrobnik je obrobljen z okvirjem, ki je zgoraj širok 3 cm, ob straneh 6,4 in na spodnji strani 5 cm. Kakor prvi tako tudi drugi nagrobnik sta razdeljena v tri dele z dvema pasovoma po 3 in 2,5 cm. Zgornji del predstavlja poglobljeno polje, visoko 38 in široko 74 cm, v katerem sta doprsni figuri obeh pokojnikov. Obe osebi sta visoki 38 cm in segata čez celo reliefno polje. Leva figura predstavlja ženo z ovalnim obrazom in precej bogato frizuro, ki ima v sredini prečo. Glava preide v masiven vrat. Vidna je desna roka, ki jo krasi zapestnica. Sicer pa je celotna obleka popolnoma gladka. V desni figuri spoznamo moža. Tudi on ima ovalen obraz in kratke kodraste lase. V primerjavi z ženo ima ozek in nizek vrat. Levo roko ima samo nakazano in je izdelana samo do zapestja. Sicer je celotna površina gladka.

Ko gledamo obe postavi, dobimo vtis, da se je umetniku, ki je nagrobnik klesal, zelo mudilo, ker je izdelal samo glavi in ženino roko. Obleka je ostala nedotaknjena. Dokaz za nedokončano delo bi bila tudi moževa roka, ki je podana samo z rahlim obrisom, in sicer do zapestja. Pod reliefom je napisno polje. Obdaja ga dvakrat profiliran okvir, širok 5 cm. Z okvirom vred je napisno polje visoko 67,5 cm, široko pa 74 cm. Sam napis je razmeščen v osmih vrstah. Prva vrsta, to je D M, je oddaljena od zgornjega roba 3 cm. D je od desnega roba oddaljen 12 cm, M pa od levega 13 cm. Med D in M je upodobljen poševen bršljanov list. Zadnja vrsta je oddaljena od spodnjega roba 14,5 cm. Začetna črka vsake vrste se začneja 3 cm od desnega roba.

V prvi vrsti so črke visoke 5,2 cm. Druga vrsta ima 4,5 cm visoke črke. Med njimi izstopata črki D s 5 cm višine in E s 4 cm. Tretja vrsta ima 4 cm visoke črke. Črke v četrti vrsti so enako visoke kot črke v drugi

Sl. 2

² Med šestmi marmornatimi bloki, ki so obdajali skelete, je bilo tudi podnožje 106 × 65 × 30 cm. V sredini na zgornji strani ima podnožje pravokotno vdolbino, ki meri 56 × 15 × 14 cm. Po dimenzijah bi podnožje ustrezalo nastavku za podnožje prvega nagrobnika in je verjetno, da mu je tudi pripadalo.

vrsti. Peta in šesta vrsta imata enako velike črke, in sicer 4 cm. Razdalja med prvimi šestimi vrstami variira med 2—1,5 cm. Dobro so še vidne pomožne črte, ki jih je napravil kamnosek kot pripomoček, da je dosegel ravne vrste.

Sedma in osma vrsta sta popolnoma različni od ostalih. Tukaj gre za mnogo kasnejši napis — naknadni pokop. Črke so slabo napisane, ležeče in manjše. Merijo v obeh vrstah po 2,5 cm. Razdalja med obema vrstama je neznatna. Osmo vrsto se v sredini nekoliko dvigne, tako da dobimo vtis precej razmetanih črk.

Tudi v tem napisu je precej ligatur. Tako imamo v četrti vrsti tri ligature, in sicer ET, ND in AE, v peti vrsti pa dve ligaturi ND in AE.

Napis se glasi:

D M
NVNDINVS. RE
SPECTI. V. F. SIBI.
E. SECVNDINÆ.
SECVNDINI. FILIÆ
. AN. XXX.
E FIRMINAM. FIL. AN. XL
E IVN LVCILLIANVS AN LX

V celoti se napis glasi:

D(is) M(anibus) / Nundinus. Re / specti. (filius). v(ivus). f(ecit) s(ibi). / et. Secundinae. / Secundini. filiae / an(norum). XXX. et Firminam fil(iam). an(norum) XL / et Iun(ius) Lucillianus an(norum) LX.

Iz napisa izvemo, da je dal za življenja postaviti ta spomenik Nundinus, sin Respecta, sebi in Secundini, hčerki Secundina, ki je bila stara 30 let, ko je umrla.

Iz nadaljnjega teksta lahko razberemo, da so tukaj pokopali neko hčerko Firmino, ki je bila stara 40 let ko je umrla, in pa Iunija Lucilliana, starega 60 let. Firmina je bila verjetno hčerka Iunija Lucilliana.

Tudi tukaj se je kamnoseku vrinila napaka. Namesto akuzativa bi verjetno moral stati nominativ. Pravilno bi se potem stavek glasil: et Firmina filia.

Nundinus se redkeje pojavlja v napisih. Ime najdemo na napisnem kamnu iz Szönya na Madžarskem (CIL III, 4323). Tembolj pogosto pa je ime Secundina. Nastopa v moški in ženski obliki (Secundinus). Analogije za to ime imemo že v samem Celju (CIL III, 5219, AIJ št. 46 in CIL III, 5246, AIJ št. 58). Iz bližnje okolice poznamo Secundino in Secundina iz nagrobnika v Št. Vidu nad Valdekom (CIL III, 5109, Kronika II št. 1, str. 21). Ime se pojavlja še v Ptujju (AIJ št. 409), Vranju (AIJ št. 33), Topuskem (AIJ št. 50), Sisku (CIL III, 15.179) itd..

Kakor Secundina, tako tudi Firmina, ki je zastopana na našem naknadnem napisu, ni osamljeno ime in nastopa kot žensko in moško ime (Firminus). Firmino poznamo iz napisa iz Baške Vode v Dalmaciji (CIL

III, 1902) in iz Zgornjega Brega pri Ptujju (AIJ št. 276), iz Jezera (AIJ št. 237) in na posvetilnem kamnu Mitri iz Rožanca pri Črnomlju (CIL III, št. 3933).

Cognomen Lucillianus precej redko nastopa na napisih. Poleg našega ga najdemo še na napisu iz Kemptena (Cambodunum), kjer nastopa ime Lucianus Lucilianus (CIL III, 1771) in na napisu iz Germisarae v Daciji je omenjen M. Lucilius Lucilianus (CIL III, 1397).

Najzanimivejši del nagrobnika je tretje polje pod napisom. Okvir polja je enkrat profiliran, in sicer samo zgoraj in na obeh straneh, medtem ko na spodnji strani profil manjka in je polje zaključeno s spodnjim delom zunanjega okvira celotnega nagrobnika. Površina polja meri 47×32 cm. Pas med napisom in zadnjim poljem meri 4,5 cm. Zgornji profil je širok 2,5 cm, medtem ko na levi in desni strani merita profila po 3 cm. V polju je plastično kotno merilo. Širina kotnega merila je 4,5 cm. Od kota viši navpično navzdol svinčnica, ki ima trikotno obliko. Svinčnica je dolga 24 cm. Kotno merilo ni postavljeno povsem v sredino, ampak je pomaknjeno bolj proti levi strani. Od levega roba je oddaljeno 7 cm, od desnega pa 17 cm.

Pod napisnim poljem imamo večkrat več vrst upodobitev. Imamo zgolj dekorativne, kot so n. pr. venci, vaze (AIJ str. 168 št. 373) geniji s sadnimi venci (Poetovio, AIJ št. 406), delfini (Celeia, AIJ št. 47) itd. Na podnožjih so upodobljene tudi različne mitološke scene, kot jo imamo n. pr. na spomeniku iz Celja (AIJ št. 55), ko Menelaos vleče Patroklejevo truplo iz boja.

Upodobitve, ki se nanašajo na stan in dejavnost, so v glavnem vojaškega značaja. Večinoma predstavljajo orožje (Ptuj, Schober, Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien sl. 59). Nastopajo pa tudi odlikovanja (Schober, l. c.) itd. Bolj redko pa nastopajo razno orodje in instrumenti, med katere lahko uvrstimo tudi našo upodobitev kotnega merila in svinčnice. Nedvomno predstavlja to zidarski znak. Iz tega lahko sklepamo, da je bil pokojni Nundinus zidar ali kak gradbeni tehnik. Podoben znak najdemo tudi na sarkofagu M. Ulpia Tertulla iz Ptujja (AIJ str. 183, št. 407), kjer je upodobljeno prav tako kotno merilo s svinčnico, vendar je to nekoliko slabše izdelano. Iz Brigetia in Carnuntuma (Schober, l. c. str. 59, št. 129; str. 81, št. 177) nam je znano kovaško orodje; iz Siscije pa zdravniški instrumenti (Schober, l. c. str. 31 št. 55).

V celoti je nagrobnik dobro ohranjen, posebno napis. Po obliki črk, ki so širše kot višje, bi nagrobnik lahko datirala v začetek II. stoletja. Za to bi govorila tudi frizura Secundine, ki je podobna cesarici Domiciji, žen cesarja Domicijana.

Nagrobnik je bil drugič upodobljen dokaj pozneje. Črke so zelo površno izdelane in ležijo poševno. Lahko bi datirali napis v konec III. stoletja. Znak za poznejši nastanek je tudi pojav cognomena za -ianus (Schober, l. c. str. 10), kot se končuje Lucillianus.

Oba nagrobnika bosta obogatila že precej številno zbirko celjskega lapidarija. Zanimiva sta že po svoji obliki in lepih portretih, po katerih se odlikuje zlasti prvi nagrobnik. Med nagrobniki v Mestnem muzeju sta omenjena že dva državljana Sirije, in sicer Aurelius Maximus in Aurelius Sabinus (AIJ str. 27, št. 54), tako da je Aurelius Gaianus našel

Nagrobnik št. 2

svoje rojake v Celeji. Zanimivo je, da se pojavlja na obeh nagrobnikih, kjer nastopajo sirijski državljani, ime Aurelius Maximus. Seveda pa ne gre tukaj za isto osebo, ker ena oseba ne more biti omenjena na dveh nagrobnikih kot pokojna. Poleg tega na našem nagrobniku ni omenjen Maximus kot sirijski državljan.

V seznamu celjskih nagrobnikov se sedaj prvič pojavljajo imena: Gaianus, Granus Nundinus in Lucillianus, medtem ko so bila ostala imena že znana. Prav tako je sedaj prvič upodobljen poklic pokojnika v obliki orodja, ki je v polju pod napisom drugega nagrobnika.

ZUSAMMENFASSUNG

Zwei Grabdenkmäler aus Breg in Celje

Im April 1955 wurde bei Ausgrabungen im Stadtviertel Breg in Celje eine römische Skelettgrabstätte gefunden. Ein Grab davon war von 6 Marmorblöcken umgeben. Zwischen diesen befanden sich 2 Grabdenkmäler. Das kleinere diente als Unterlage der Skelette, das größere aber als Deckel des »Sarkophages«.

Bei der Stele Nr. 1 ist ein Teil des Ansatzes für den Untersatz erhalten, der sich auch zwischen den 6 Marmorblöcken befand. Am oberen Teil der Stele ist ein Tympanon mit geflügeltem Medusakopf. Links und rechts davon ist ein Genius abgebildet. Beide halten die Fackel in der Hand nach aufwärts gewendet. Unter dem Tympanon liegt ein Relieffeld mit beiden Verstorbenen, die sich durch sehr schöne Portraite auszeichnen. Zwischen der Inschrift und beiden Portraits befindet sich ein Balken mit den Abkürzungen DM. Die Inschrift ist von zwei Pilastern umgeben. In der Inschrift ist in der zweiten Zeile ein gramatischer Fehler. Anstatt Nominativ sollte Dativ stehen. In der letzten Zeile kommt curaverunt anstatt qurerunt.

Die Stele möchte ich in den Anfang des III. Jahrhunderts setzen. Aus dem dreimal sich wiederholenden Namen Aurelius schließe ich, daß sie zur Zeit des M. Aurelius, oder einige Jahre nach seinem Tode geboren wurden. Für diese Zeit sprechen auch Bärte und tief in die Stirn reichende Frisuren.

Die Stele Nr. 2 ist in drei Teile geteilt. Oben ist das Bildfeld mit Frau und Mann. Es ist sonderbar, daß der Bildhauer nur die beiden Köpfe und die Hand der Frau dargestellt hat, wogegen die Hand des Mannes nur im Umriß gegeben ist. Die Inschrift teilt sich in zwei Teile. Die beiden letzten Zeilen deuten auf eine Nachbestattung. Unter dem Inschriftsfeld ist ein dreieckiges Meßgerät und ein Senkblei dargestellt, woraus wir den Schluß ziehen können, daß Nundinus ein Maurer oder Baumeister war. Die Stele würde ich in den Anfang des II. Jahrhunderts setzen.

POROČILA

VIČEDOLSKA NALAZIŠTA NA PODRUČJU GRADA VINKOVACA

STOJAN DIMITRIJEVIĆ

Zadnji put je o prethistoriji Vinkovaca pisano 1902 god., kada je u Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva sv. VI, dr. Josip Brunšmid dao prikaz cjelokupnog do tada poznatog materijala. Do danas se je međutim slika bitno izmijenila pogotovo u pitanju neolitskih nalaza. U dvije nekadanje privatne zbirke — pok. Mate Medvedovića i Matije Kleina — koje danas čine jezgro Gradskog muzeja u Vinkovcima, a zatim i u samom muzeju — okupilo se tokom vremena toliko obilje prethistorijskog, a naročito neolitskog materijala, da danas ovo mjesto predstavlja jednu od najznačajnijih točaka prethistorije na području istočne Slavonije i Srijema.

Koliko nam je danas poznato, započinju arheološki nalazi Vinkovaca s najstarijim neolitikom, t. j. Starčevačkom kulturom, a nastavljaju se bapsko-lengyelskim, badenskim i vičedolskim nalazima. Ove slijede nalazi iz srednjeg i kasnog bronačnog doba, halštata i latena. Svakako su najbogatiji nalazi iz rimskog vremena, a nađeno je i nešto predmeta iz vremena seobe naroda i slavenskog ranijeg Srednjeg vijeka (u gl. bjelobrdskog tipa). Razlog kontinuiranom naseljavanju tog terena leži prvenstveno u plodnosti zemlje, a pored toga i izvrsnom obrambenom položaju (rijeka, močvare i šume).

Na ovom mjestu ću se zadržati samo na materijalu vičedolskog razdoblja, koji se nalazi u Gradskom muzeju u Vinkovcima i kojega su mi stavili na raspoloženje direktor muzeja prof. J. Korda i službenik muzeja M. Klein, na čemu im se ovime zahvaljujem.

Na području samog grada Vinkovaca poznata su danas četiri vičedolska lokaliteta, koji su smješteni polukružno uz sjevernu obalu Bosuta, koji na tom mjestu čini dosta jaki polukružni zavoje (T. I, 1). Samo na jednom lokalitetu vršeni su veći građevinski zahvati, što je urodilo i većom količinom materijala. No i ostali lokaliteti su dali dovoljno predmeta za ubjedljive materijalne dokaze o vrlo snažnom životu, koji je postojao u tom vremenskom razdoblju na užem području grada. Taj materijal ne daje neke posebne značajnije novosti, pogotovo obzirom na sistematska istraživanja u Vičedolu i Sarvašu, ali ipak doprinosi u priličnoj mjeri boljem upoznavanju materijalnog inventara, a i odnosa unutar ovog kulturnog kompleksa.

A — Naselje na mjestu današnje tržnice

Sa tog lokaliteta je sačuvana daleko veća količina materijala nego sa ostalih nalazišta, pa se po svemu čini, da je on bio najnaseljeniji od sva četiri danas poznata. Pored toga ima jedino to mjesto i oblik gradine (T. I, 2). Bila je to manja uzvisina, nekada možda svojih 80 m u promjeru. Cijeli lokalitet je uslijed raznih građevinskih radova u toku vremena gotovo posve uništen. Posljednji veći zahvat bio je na tom mjestu 1951 g., kada se to mjesto za gradnje gradske tržnice izniveliralo buldožerom. Tada su bili uništeni i oni slojevi, koji su bili pošteđeni tokom ranijih vremena. Prvi nalazi s tog mjesta potječu međutim još iz druge polovine 19. vijeka. Tada su bili nađeni i sačuvani u glavnom kameni i koštani predmeti, a i nešto fragmenata keramike.¹

Sa ovog lokaliteta nema nikakvih stratigrafskih podataka. No sudeći po materijalu, gornji je sloj bio rimski, a on je dao dosta veliku količinu predmeta. Na istočnom obronku tog lokaliteta nađen je prije možda kojih 30 godina jedan slavenski grob sa dvije S-naušnice sa privjeskom. Sa istog lokaliteta potječe i jedna svjetlo crveno pečena halštatska posuda sa kanelurama na trbuhu. Kakav je međutim bio taj halštatski sloj, danas više nije moguće utvrditi.

Vučedolski materijal nalazi se već na dubini od 1,20 m. Na jednom mjestu se u profilu vide ostatci osnove kolibe² nekih 1,40 m duboko. Povrh te osnove izvadio sam iz profila ulomke jedne terine, ulomak vrata zdjele ukrašene motivom šahovske ploče i dosta fragmenata obične keramike. Svi su se ti predmeti nalazili na dubini od 1,20—1,40 m. Pojedine fragmente našao sam i na drugim mjestima profila (gradina je uslijed radova na njoj presječena) približno do dubine 1,80 m. Do sada se međutim nije moglo utvrditi da li se ispod vučedolskog sloja nalazi kakav drugi stariji sloj ili ne, ali ima izgleda, da je tu bilo jama starčevačke kulture, jer se nešto materijala tog razdoblja nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a potječe također iz 1951. g.

Najznačajnija je među vučedolskim predmetima svakako keramika. Taj keramički materijal je doduše predstavljen najvećim dijelom samo fragmentima, ali uza sve to, radi svojih bogatih ukrasa izaziva daleko najveću pažnju. Nađeni su:

1. Ulomci terine (T. II, 1; T. VI), od koje je sačuvan gotovo potpuni profil vrata. Posuda je bila ukrašena po cijeloj širini vrata metopama u obliku pravokutnika ispunjenih rombovima i trokutima izvedenih tehnikom urezivanja i duboreza. Urezi su bili ispunjeni bijelom inkrustacijom. Visina sačuvanog dijela vrata: 19,5 cm, dubina nalaza: 1,40 m. Ukupno je nađeno 9 fragmenata tamno sive boje.

2. Ulomak kupe na nozi (T. VII, 1). Sačuvan je cijeli profil. Posuda je crne a djelimično tamnosmedje i tamnosive boje. Ukrašena je sa unutrašnje i vanjske strane. Ukrašena je bila i površina ustiju. Ornamenti su urezani i ispunjeni bijelom inkrustacijom. Visina kupe 6,6 cm.

¹ Brunšmid: Colonia Aurelia Cibalae, Vjesnik hrv. arh. društva, N. S. sv. VI. 1902, str. 118.

² Prilikom kampanje se našlo dosta ostataka kućnog lijepa. Nekoliko komada na tabli XVII, 3.

3. Ulomak kupe na nozi (T. VII, 2). Kako po obliku tako i po ornamentici fragment je sličan ranijem primjerku. Boje je crne. Veličina fragmenta $9,5 \times 7,5$ cm.

4. Manja kupa na nozi (T. V, 1). Ukrašen je samo rub, koji je nešto proširen prema unutrašnjosti. Djelomično je sačuvana i inkrustacija. Izgleda da je oštećena noga imala krstoliki oblik. Na jednom mjestu ustiju nalazi se manje ispupčenje u vidu drške. Boje je sive i tamno smeđe. Visina kupe 4,3 cm.

5. Plitka zdjelica (T. X, 2). Usta su izvijena prema vanjskoj strani. Posuda je sive boje, neornamentirana. Visina 4,3 cm.

6. Ulomak manje zdjelice (T. VIII, 2). Stijene zdjelice su bile vrlo tanke. Boje je sivo-smeđe. Ornament je izradjen u duborezu i ima ostatke bijele inkrustacije. Veličina fragmenta $7,0 \times 6,7$ cm.

7. Fragment vrata veće, dosta grube zdjele (T. VIII, 1). Ornamenti su izradjeni urezima i u tehnici duboreza. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sivo-smeđe. Veličina fragmenta $15,0 \times 7,5$ cm.

8. Fragment vrata veće dosta grube zdjele (T. IX, 1). Ornamenti su izradjeni urezima i u tehnici duboreza. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sive. Veličina fragmenta $9,7 \times 4,8$ cm.

9. Ulomak vrata velike zdjele (T. XI, 3). Ornamenti su izradjeni urezima, ubodima i u tehnici duboreza. Inkrustacija je djelomično sačuvana. Boje je sive. Veličina fragmenta $14,9 \times 5,1$ cm.

10. Ulomak vrata nejednako pečene zdjele (T. VIII, 3). Ornamenti su izradjeni urezima i u tehnici duboreza. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sivo-crne i sivo-smeđe. Veličina fragmenta $5,1 \times 4,0$ cm.

11. Ulomak noge neke kupe na nozi (T. XII, 3). Sačuvan je dio šuplje cilindrične noge. Posuda je bila ornamentirana kako na unutrašnjoj tako i na vanjskoj strani. Isto tako je bila ornamentirana i noga. Ornamenti su izradjeni urezima u kojima je sačuvana i bijela inkrustacija. Boje je sivo-crne. Sačuvana visina noge je 5,6 cm.

12. Ulomak gornjeg dijela vrča (T. IX, 2). Sačuvana je i trakasta ušica, koja spaja rub sa ramenom. Ornamenti su izradjeni urezima i u tehnici duboreza. Boje je sive i smeđe. Visina fragmenta 6,9 cm.

13. Ulomak drške nejednako pečenog vrča (T. IX, 3). Ornamentat je izveden urezima. Boje je sive i smeđe. Visina fragmenta 5,0 cm.

14. Ulomak zdjelice (T. IX, 4). Sačuvan je dio donjeg dijela i manji dio vrata. Ornament se nalazio na gornjem i na donjem dijelu suda. Izradjen je urezima i ubodima. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sive. Veličina fragmenta $6,4 \times 6,2$ cm.

15. Fragmentiran vrč (T. X, 1). Sačuvan je cijeli donji dio i dio vrata. U osnovi je bio bikoničnog oblika. Na ramenu se nalazi i mala ušica. Ornamentiran je bio samo najniži dio oko dna urezanom cik-cak trakom. Boje je tamno sive. Visina sačuvanog dijela posude 10,1 cm.

16. Fragmentiran vrč (T. XI, 1). Oveća frakasta drška, koja se nalazila na vratu, danas je odlomljena. Vrat je bio vrlo visok i cilindričan. Donji dio je više bikoničnog oblika. Vrš nije ornamentiran. Boje je crne. Visina 11,1 cm.

17. Fragmentiran vrč (T. XI, 2) sličan ranijem. Visina 14,3 cm.

18. Ulomak vrata nekog vrča ili slične posude (T. XII, 1). Boje je sive i tamno smeđe. Visina fragmenta 7,2 cm.

19. Manji ulomak ramena nekog suda (T. XI, 4). Ornamentat je izradjen urezima i ubodima. Djelomično je sačuvana bijela inkrustacija. Boje je sive. Veličina fragmenta $5,7 \times 3,3$ cm.

20. Ulomak nepoznatog suda (T. XIII, 1). Po svoj prilici je bio sud na četiri manje nožice. Ornamentat je urezan. Boje je crne. Dužina fragmenta 6,1 cm.

21. Minijturni sudić (T. XIII, 2). Oblika je lončića sa dvije male ušice na ramenu. Sumaran ornamentat od tri vertikalno urezane linije je na trbuhu. Boje je sive. Visina 5,1 cm.

22. Minijturni vrčić (T. XIII, 6). Vrčić je djelomično oštećen. Boje je sive. Visina 5,1 cm.

23. Minijturna kupka (T. XIII, 3). Oblik kupe je koničan bez naznačenog dna. Ispod ruba manji okrugao otvor. Boje je tamno smeđe. Visina 3,5 cm.

24. Ulomak nepoznatog suda (T. XII, 2). Možda pripada fragment nekom žrtveniku. Ornamentat je izradjen urezima, ubodima i u tehnici duboreza. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je sivo-smeđe. Veličina fragmenta $5,4 \times 6,4$ cm.

25. Statueta (T. XIII, 4). Izrada je sumarna, ruke horizontalne, baza za stajanje proširena, glava više konična sa udubljem na tjemenu. Boje je crvene. Visina statуетe 4,1 cm.

26. Manja zdjelica (T. XIII, 5). Grube i sumarne izrade sa četiri nožice na dnu. Boje je crvene. Visina do 2,4 cm. — Navodno je prema provizornom inventaru ranije pomenuta statueta nadjena u toj zdjelici. Oba predmeta su nadjena još prije rata.

27. Bikonični utezi. Do sada ih se našlo 9 komada razne veličine.

28. Plosnati utezi. Našlo ih se više komada razne veličine.

29. Vretenasti utezi. Do sada je nadjeno 7 komada razne veličine.

30. Veliki cilindrični uteg. Na našem lokalitetu je nadjen samo jedan, ali su inače poznati iz okoline Vinkovaca. Dužina 10,7 cm., promjer 12,5 cm.

Svi utezi su sive ili sivo-smeđe boje, rijetko ornamentirani.

31. Probušen kameni valjak (T. XIII, 7). Izradjen od svjetlo zelenog kamena. Na jednoj strani je koso odrezan i probušen. Možda taj valjak predstavlja neki simboličan predmet, možda falus(?). Dužina 11,2 cm., najveći promjer 3,2 cm.

32. Kameni čekić (T. XIV, 3). Izradjen od crnog mramora (?) Tragovi upotrebe su jasni. Dužina 6,0 cm., šir. 4,5 cm., visina do 4,7 cm.

33. Kamena sjekirica (T. XIV, 4). Neznatno oštećena. Dužina 4,9 cm., najveći širina 2,6 cm.

34. Kremenja strijelica (T. XIV, 1). Umjesto trna ima strijelica usjek za nasadivanje. Dužina 3,0 cm.

35. Kamena gladilica. Plosnatog je oblika. Dužina 9,3 cm., širina do 7,7 cm.

36. Kreneni nožić (T. XIV, 2). Nožić je oštećen. Dužina 5,4 cm.

37. Kreneni nožić (T. XIV, 5). Nožić je oštećen. Dužina 3,7 cm.

38. Kremeniti nožići i strugala. Pored gornjih, nadjeno je još više oštećenih artefakata te vrste.

39. Koštani prsten (T. XV, 4). Izradjen je od životinjske cjevanice, a služio je vjerovatno kao ukras. Promjer do 3,9 cm., visina do 1,9 cm.

40. Koštana igla za šivanje (T. XVI, a). Igla ima malu rupicu za provlačenje niti. Dužina 6,0 cm.

41. Koštana šila (T. XVI, b—h). Do sada je nadjeno svega 8 šila razne veličine.

42. Gladilice od jelenskog roga (T. XV, 2). Ukupno se našlo više šiljastih predmeta izradjenih od jelenskog roga.

43. Koštano šilo u obliku noža (T. XV, 3). Dužina 16,1 cm.

44. Sjekira od jelenskog roga (T. XV, 1). Izradjena je od paroška i probušena. Mogla je služiti i kao gladilica, budak ili u neku drugu svrhu. Dužina 14,6 cm.

45. Sjekire od jelenskih rogova (T. XVII, 2). Nadjene su u većom broju (dosada 5 komada).³ Sve imaju rupe za nasadjivanje a izradjene su od jelenskog roga tako da im je jedan kraj bio zašiljen. Različite su dužine, od 16,2—22,1 cm.

46. Orudje od jelenskog roga (T. XVII, 1). Orudje je bilo probušeno a izradjeno od roga jelena lopatara. Sačuvana su podrezana 4 paroška. Dužina 13,2 cm.

47. Pougljeni žir (T. XVII, 3). Prema navodima M. Kleina se u vučedolskom sloju našao i pougljeni žir.

Najveći dio gornjih predmeta bio je nadjen još prije Drugog svjetskog rata u vrtu kuće Hostonsky. Kasnije kod gradnje tržnice (1951.) također je nađena dosta velika količina materijala, naročito keramike.

B — Lokalitet »Narodni magazin« (kuća pok. I. Šlomovića)

Kod gradnje trgovačke kuće Ignjata Šlomovića danas »Narodni magazin« u ulici JNA br. 15, nakon Prvog svjetskog rata, nadjeno je nekoliko komada materijala, koji pripada vučedolskoj keramici. Lokalitet se nalazi oko 150 m od prvog nalazišta. Sav materijal, koji je bio nadjen tom prilikom, dospio je u privatnu zbirku Mate Medvedovića, a danas je u Gradskom muzeju. Nažalost podataka o nalazima, kao ni stratigrafskih podataka nemamo nikakvih. Budući da se na tom mjestu danas nalaze zgrade, betonirana dvorišta i cesta nije vjerovatno da bi se mogla izvršiti ma kakva sistematska istraživanja. Karakterističan materijal, koji je bio nadjen na tom mjestu, obuhvaća:

1. Trbušasti sud (T. IV). Sud je dosta neobičan i liči više na neki vrč sa dvije male ušice na ramenu. Vrat je relativno vrlo visok i širok, a usta su dosta izvinuta na vanjsku stranu. Vaza je ornamentirana u tehnici brazdstag ureza i duboreza. Boje je crne. Visina 14,4 cm.

2. Ulomak posude (T. V, 2). Fragment pripada ili nekoj terini ili pak vrču, odnosno amfori. Posuda je bila ukrašena u duboreznoj tehnici. Boje je crne i sivo-crne. Veličina fragmenta $10,2 \times 13,5$ cm.

³ Brunšmid o. c. sl. 51.

3. Ulomak omanje zdjelice (T. III, 2). Sačuvan je cio profil. Oblik je poluloptast sa širokim ustima. Cijela vanjska površina je bogato ukrašena u duboreznoj tehnici. Sačuvana je bijela inkrustacija. Boje je tamno smeđe. Visina 5,0 cm.

C — Lokalitet »Poljski jarak« u Ervenici

Jugoistočni predjel Vinkovaca, koji obuhvaća današnju ulicu M. Gupca, od davnine se naziva Ervenicom. Pri kraju istočnog dijela nalazi se poljski jarak za odvod bujica i vode sa ulice. Počam od 1943. g. nalazio sam ovdje dosta arheološkog materijala počevši od neolitskog pa do rimskog, a djelomično i slavenskog. Tako sam na dubini od 0,30 m našao dio kućne osnove, a iznad nje veću količinu rimske keramike. Pored same osnove našao sam fragmente zdjele vučedolskog tipa, a nešto dalje fragmente neolitske keramike (od 0,30—0,80 m). Svi su nalazi međutim površinski, te se o stratigrafiji uopće ne može govoriti. Arheološka istraživanja na tom mjestu moći će međutim dati dragocjene podatke, jer je taj teren u glavnom ostao intaktan. Do sada nadjen vučedolski materijal obuhvaća:

1. Djelomično oštećena zdjela (T. III, 1). Ornamenti na vratu i ramenu su izradjeni u tehnici duboreza. Boje je sive. Visina 8,7 cm. Pr. ustiju: 22 cm.

2. Tri mikrolita, vjerovatno ostaci nožića. Nadjeni su pored ranije spomenute zdjele.

D — Lokalitet »Krnjaš«

Krnjašem se naziva današnja Kozarčeva ulica, koja ide paralelno sa Bosutovim lukom. To je područje zajedno sa obalom Bosuta na tom mjestu dosta bogato nalazište arheološkog materijala. Utvrditi sam mogao ostatke vučedolske kulture, dalje brončanodobnog i latenskog perioda.⁴ Duže vremena su poznati nalazi rimskog vremena, kada je taj predjel bio naselje ribara i lončara,⁵ a nalazio se izvan gradskih zidina. Nadjeno je i nekoliko fragmenata slavenske keramike, a iz kasnijeg su vremena dva denara Marije Anžuvinske (1382—1385).

Vučedolski nalazi su vrlo oskudni:

1. Ulomak nekog keramičkog predmeta. Oblik toga predmeta je nepoznat. Sačuvan je ulomak ravnog zida ukrašenog sa obje strane. Ornamentat je izradjen urezima, a u njima je sačuvana bijela inkrustacija. Boje je tamno sive. Veličina fragmenta 5,0 × 3,5 cm.

2. Manji fragment keramike ukrašen lažnim uzičastim ornamentom. Boje je tamno sive. Veličina 2,9 × 2,1 cm.

⁴ Kada su se kopali temelji za Veterinarski zavod (1941) našao sam fragmente kanelirane brončanodobne zdjele. Latenska keramika je uz obalu Bosuta vrlo česta, a Brunšmid publicira na str. 122 jednu latensku fibulu.

⁵ V. Hoffiller: Spomenici rimskog lončarskog obrta u Vinkovcima. Vjesnik hrv. arh. dr. N. S. XIV, str. 186—195.

3. Manji fragment keramike ukrašen urezima. Veličina $2,5 \times 2,7$ cm.
 4. Nadjeno je i nekoliko kremenih nožića, jedna strugalica i nekoliko ulomaka. Pitanje je međjutim pripadaju li vučedolskoj ili nekoj drugoj kulturi.

Oblici keramike

Opisani keramički predmeti najvećim su djelom opće poznatih i raširenih oblika. Prije svega je tu velika terina, za koju ćemo lako naći slične forme u Vučedolu⁶ i Sarvašu (T. VI). Uočljivo je, da su terine u odnosu na ostale oblike dosta rijetke i ovo je, ako uzmemo u obzir jednu nešto neobičniju posudu toga tipa iz Hrustovače,⁷ tek četvrti lokalitet vučedolske kulture sa kojega poznamo ovaj oblik.

Kupe na nozi (T. II, 2, 3) su vrlo raširen oblik kako u Vučedolu tako i na Ljubljanskom barju. Poznat je jedan primjerak iz Szikra-e,⁸ koji svojim oblikom posve odgovara jednom vinkovačkom primjerku (T. VII, 1). Tip sa punom prstenastom neraščlanjenom nogom je rjedniji, dok je tip sa koničnom i krstolikom nogom vrlo čest. Od drugog oblika je u Vinkovcima za sada nadjen samo jedan primjerak (T. V, 1). Kupa sa šupljom nogom (T. XII, 3) ima analogiju jedino u Vučedolu⁹ i Hrustovači.¹⁰ Čini se da je taj oblik, toliko čest u bapsko-lengyeljski kulturi,¹¹ sada postao već vrlo rijedak.

Zdjele, zdjelice i lonci (T. II, 4, 8) su najobičniji inventar i njih su srećemo u daleko većem broju i u svim poznatim slavonsko-srijemskim nalazištima vučedolske kulture. Od oblika, koji su takodjer dosta česti, našla se u Vinkovcima i jedna zdjelica, koju neki nazivlju i kadionicom (T. III, 2). Oblikom se ta poklapa sa dva primjerka iz Vučedola.

No u Vinkovcima se našlo in nekih oblika, koji se u Vučedolu — a koliko sam mogao ustanoviti i u Sarvašu — nisu našli. To su prije svega dva vrča sa usicama i cilindričnim, izviženim vratom (T. II, 12, 13; T. IV; T. X, 1). Oni se usko vežu uz Ljubljansko barje, iako među malobrojnim publiciranim primjercima s tog lokaliteta, nema direktnih analogija. Vinkovački primjerak (T. X, 1) je dosta sličan jednoj amfori¹² i jednom vrču¹³ sa Ljubljanskog barja, ali mu je donji dio nešto niži. Drugi vinkovački primjerak (T. IV) ima na trbuhu dvostruki pregib. Ovaj se primjerak nadovezuje više na kuglaste ljubljanske amfore, iz

⁶ R. R. Schmidt: Die Burg Vučedol, Taf. 36 i naročito T. 31, 1.

⁷ J. Korošec: Pećina Hrustovača, novi lokalitet slavonske kulture, Glasnik Zem. muz. u Sarajevu, N. S. 1. Tab. XI, 4 a.

⁸ A. Mozsolics: Die Vučedolkultur in Ungarn, Serta Hoffilleriana, str. 27 i Tab. III, 5.

⁹ Schmidt, o. c. T. 43, 5.

¹⁰ Korošec, o. c. T. XV, 13.

¹¹ V. Milošević: Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas, str. 87.

¹² M. Hoernes-O. Menghin: Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, 1925, str. 346, lijevo gore.

¹³ Hoernes, o. c. s. 347. I red desno i sredina; Glasnik, god. LIV. — 1942, str. 53. sl. 3. — J. Korošec: Dvije vaze slavonske kulture, Glasnik zem. muz. 1942, 51. sl.

kojih se je taj oblik mogao i razviti.¹⁴ U odnosu prema trbuhu vinkovački vrč ima visok i širok vrat, po čem se i razlikuje od spomenutih amfora. Prema tome su se oba vrča mogla razviti iz ljubljanskih oblika, prvi iz amfore i vrča više bikoničnog oblika, a drugi iz kuglaste amfore. Tako bi ti oblici predstavljali ljubljanski utjecaj na vučedolsku kulturu, ali ne i importirane primjerke.

Slijedeći tip posude, koji do sada nije bio zastupan u Vučedolu je vrč, kojeg Ljubljansko barje takodjer ima u svom inventaru. Vinkovačko

Sl. 1. Vanjska strana kupe T. VII, 1

naselje »kod tržnice« dalo je dva primjerka neukrašenih vrčeva sa visokim nešto izvijenim vratom (T. II, 10, 11), dok ljubljanski primjerci imaju znatno kraći vrat, skoro ravnog profila.¹⁵ Jedan vinkovački primjerak je više bikoničnog oblika (T. XI, 1), dok ima drugi više zaobljen donji dio (T. XI, 2), slično vrču iz Sarvaša.¹⁶ Dosta se međutim podudara sa ljubljanskim primjercima.¹⁷ Kod oba vinkovačka primjerka drška ne vezuje sama usta suda, kao što je slučaj sa ljubljanskim vrčevima, nego spaja dio ispod ustiju. Po svoj prilici su ti primjerci mogli biti preuzeti iz ljubljanske keramike. Još jedan fragment pokazuje veliku srodnost sa Ljubljanskim barjem (T. XII, 1),¹⁸ možda i sa Hrustovačom.¹⁹ No prije svega se bliske analogije nalaze u Vučedolu.²⁰

¹⁴ G. Childe: The Danube in Prehistory, Fig. 118. — R. Ložar: Študije o ljubljanski keramiki, Glasnik Muz. dr. za Slov., str. 32, sl. 2, 3 (ista kao kod Childea), 4, 5.

¹⁵ Ložar, o. c. sl. 8 i 9. Schmidt o. c. Textb. 86, 9.

¹⁶ V. Hoffiller: C. V. A. 2, VI C b Pl. 3, 4.

¹⁷ Ljubljanski vrčevi sa trbušnim pregibom. — Ložar o. c. sl. 8., a sa zaobljenim trbuhom. — Ložar sl. 9.

¹⁸ Ložar, o. c. sl. 5. Hoernes, o. c. str. 345, sl. desno gore i dole. Schmidt, o. c. Textb. 85, 4.

¹⁹ A. Benac, Završna istraživanja u pećini Hrustovači, Glasnik — Sarajevo, N. S. III. T. IX, 7 i 8.

²⁰ Schmidt, o. c. T. 34, 2.

Općenito pokazuju vinkovački nalazi u oblicima mnogo više srodnosti i povezanosti sa Ljubljanskim barjem nego bilo koji do sada objelodanjeni lokalitet u Slavoniji i Srijemu.

Ornamentika

Većina vinkovačkih predmeta pokazuje ornamentiku uobičajenu u vučedolskoj keramici. To je prije svega poznati puni duborez, ponekad slabije a ponekad bolje izradjen. U pogledu izrade mogli bismo razlikovati nekoliko grupa. Neki primjerci, koji su radjeni vrlo grubom tehnikom prilično podsjećaju na neke primjerke iz Hrustovače.¹² Između pojedinih predmeta postoji u tehničkom pogledu vrlo velika razlika. Takva razlika se međutim u Schmidtovoj publikaciji ne može razabrati, pošto je vršio izbor materijala.²² Donekle je to radio i Hoffiler za svoj Corpus vasorum I. No pregledavanjem tog odbačenog materijala moguće je ustanoviti, da je djelomično i u Vučedolu, a naročito u Sarvašu postojala takva gruba tehnika ukrašavanja na priličnom broju posuda. Ipak je potrebno naglasiti, da su oni tehnički još uvek bolje izradjeni od nekih posve rustikalnih iz Hrustovače. Toj pojavi Schmidt međutim nije posvetio dovoljno pažnje.

Medju predmete ukrašene vrlo solidnom i pažljivom duboreznom tehnikom mogu se ubrojiti T. VIII, 2 i T. IX, 4. Dobru, prosječnu duboreznu izvedbu pokazuju predmeti: T. III, 2, XII, 3 i VI, dok predmet T. VIII, 1 ima već prilično grubo izrađene ukrase. Među predmete sa grubim i vrlo grubim duborezom ubrajaju se T. XII, 2, XI, 3 i naročito T. V, 2 i XI, 1.

Slijedeću pojavu, koja se razlikuje od onih, koje obično susrećemo u vezi sa vučedolskom tehnikom ukrašavanja, čini mala kupa na nozi (T. V, 1), čija su usta ukrašena šrafiranim trokutima preciznim tankim urezivanjem. Ovaj ukras je bio takodjer inkrustiran. Medju vučedolskim nalazima, nalazimo donekle sličnu tehniku na jednom fragmentu kupe na krstolikoj nozi,²³ a zatim i na nekim manjim fragmentima.²⁴ Priličnu sličnost pokazuje i kupa na šupljoj nozi, koju je publicirao Childe.²⁵ Oba navedena primjerka se tehnički posve razlikuju od ostalog inventara. Tu je tehnika urezivanja kao jedan od načina vučedolskog ukrašavanja. Ta je svakako bliža badenskoj keramici, ne samo po tehničkoj, nego i po ornamentalnoj koncepciji.²⁶ No ako pogledamo inventar Ljubljanskog barja, onda ćemo vidjeti, da ovakov ukrasni motiv sa šrafiranim trokutima, izveden doduše nešto drugačijom tehnikom, čini običnu ornamentaciju²⁷ i da ćemo čak za ukras ustiju spomenute vinkovačke kupe naći analogiju.²⁸ Time se s jedne strane pojačavaju veze vučedolskog materijala

²¹ Korošec o. c. T. IX, 3 i 6.; X. 4. Benac o. c. T. XIII, 2.

²² Schmidt, o. c. str. 91, gdje on to napominje i za sebe i za Hoffillera.

²³ Hoffiller, C. V. A. I. Pl. 50, 1 a, b.

²⁴ O. c. Pl. 52, 1—3, 5, 6, ali je izvedba prilično gruba.

²⁵ Childe, o. c. Fig. 114.

²⁶ Schmidt, o. c. T. 22, 2.

²⁷ Hoernes, o. c. str. 345, lijevo gore, str. 347, drugi red — druga slika, treći red — treća slika itd. Takodjer Childe Fig. 118 i 120.

²⁸ Hoernes, o. c. str. 345, drugi red — druga slika.

i Ljubljanskog barja, a s druge strane njihove zajedničke veze sa badenskom kulturom. U Hrustovači takodjer nalazimo neke analogije, koje međjutim nisu od nekog naročitog značenja.

Na blisku vezu sa badenskom kulturom ukazuje i vrč (T. X, 1) sa plitko urezanim i neinkrustiranim zvjezdolikim ukrasom.²⁹ On je po načinu ukrašavanja jedinstven primjerak u vučedolskoj keramiči. Oblikom se međjutim veže za Ljubljansko barje.

Poseban značaj imaju dvije kupe na nozi i vrč sa dvije ušice (T. IV.). Taj vrč je ukrašen u tehnici brazdastog ureza, poput velikog dijela ljub-

Sl. 2. Vrš sa T. IV

ljanskog inventara, čime se bliska veza Ljubljanskog barja i Vinkovaca još više povećava. Ukraš vrata je sličan onom sa vrata jedne velike ljubljanske amfore.³⁰ No ostali ukrasni motivi su izrazito vučedolsko-ljubljanske strukture. Brazdasti urez je takodje zastupljen u Vučedolu i Sarvašu, doduše samo na nekoliko fragmenata.³¹ Hrustovača takodjer ima niz predmeta radjenih u ovoj tehnici,³² koje je Benac izdvojio iz vučedolskog lončarstva.

Dvije kupe na nozi radjene su tehnikom, koja je u vezi sa duborezom, odnosno kombinacijom duboreza, urezivanja i djelomično brazdastog ureza. Ova se tehnika zacijelo razvila iz tehnike brazdastog ureza i predstavlja prelaznu etapu ka punom duborezu. Ujedno predstavljaju ovi primjerci najsavršenije ukrašene vučedolske keramičke proizvode. Manje

²⁹ Schmidt, o. c. T. 22, 1 i 2; T. 23, 3 i 6.

³⁰ O. c. Textb. 85, 1.

³¹ Hoffiller, C. V. A. I., Pl. 30, 13—15, 17, 21, 22; C. V. A. 2, C b Pl. 8, 18.

³² Glasnik, Sarajevo I. str. 23; V., str. 14 i dalje, T. V, 3, 6—9.

ukrašen primjerak (T. VII, 2) u većoj se mjeri veže uz Ljubljansko barje ne samo tehničko nego i po ornamentalnoj koncepciji, kako unutrašnje tako i vanjske strane. Slični fragmeti nadjeni su i u Vučedolu, a pripadaju istim keramičkim oblicima.³³ Primjerak T. VII, 1 ima sa vanjske strane isti ukras kao i prijašnji, ali je unutrašnja strana ukrašena motivima izrazito vučedolske dekorativne strukture i tehnikom preciznog i finog duboreza.

Na osnovu ovog možemo, po načinu ukrašavanja, podijeliti vučedolsku keramiku u Vinkovcima na tri grupe:

1. — A Tehnika urezivanja
 - B Brazdasti urez
 - C Precizni duborez

izvedba općenito izvrsna

2. — Puni duborez dobre izrade
3. — A Puni duborez o vrlo gruboj izradi
 - B Puni duborez u rustikalnoj izradi (Hrustovača)

Ova podjela stoji u uskoj vezi i sa kronologijom vučedolske kulture.

Tehnika brazdastog ureza i običnog urezivanja čini se, da su znatno starijeg porijekla. One se inače najvećim dijelom vežu uz Ljubljansko barje. U Vučedolu je nadjeno vrlo malo takve keramike, a publicirao ju je Hoffiler, dok je Schmidt nije niti spomenuo. Njen stratigrafski položaj bi se eventualno mogao odrediti pregledom cjelokupnog materijala iz Vučedola uz potrebnu dokumentaciju. Hrستovača posjeduje sve navedene tehničke vrste osim vrlo finog duboreza. No obzirom da na tom lokalitetu nedostaje pouzdanija stratigrafija, ne može se iz njega izvući neki čvršći zaključak.

Relativna kronologija vučedolske kulture

Do sada su se promatrali Vučedol i Sarvaš s jedne strane, a Ljubljansko barje s druge strane, kao ishodišta ove, dosta rasprostranjene kulture. Karakteristično je, međutim, da iako i jedna i druga strana pripadaju nedvojbeno istoj kulturi — njihovi proizvodi imaju posve različite tehnike ukrašavanja i neke oblike posuda, koji nisu zajednički. Teško bi se ova pojava mogla objasniti samo utjecajima sa strane, n. pr. na Ljubljansko barje. Mislim međutim, da su i Ljubljansko barje i Vučedol i Sarvaš samo kasnije faze iste kulture — i to djelomično istovremene, dok je ljubljanska, mogla biti djelomično i starija.³⁴ Ishodišni centar ove kulture mora biti negdje u Slavoniji. Ta je kultura morala nastati tu,³⁵ na južno-panonskom tlu, i to iz prethodećih i susjednih kul-

³³ Hoffiller, C. V. A. 1. Pl. 30, 13, 14, 21 a, b. Neki sarvaški primjerci (C. V. A. 2. Pl. 5, 1, 3, 5) slične koncepcije su izradjeni znatno grublje i mislim da su mlađi od naprijed navedenih.

³⁴ Menghin, o. c. str. 763, stavlja stariju fazu Ljubljanskog barja paralelno sa badenskom. Milošćićevo stavljanje Ljubljanskog barja paralelno (i zapravo isključivo) sa mlađim vučedolskim slojem nije dovoljno čvrsto dokumentirano (Milošćić o. c. str. 89 i zaključna tabela). Ložar navodi i Schmidtovo mišljenje, da je Ljubljansko barje starije od Vučedola i paralelno s Badenom (Ložar, o. c. str. 16). Schmidt to međutim u svojoj publikaciji nije naveo.

³⁵ O tome Korošec, o. c. str. 16.

tura. Utjecaj badenske kulture bio je odlučujući i glavni u formiranju ornamentalne koncepcije ove skupine. Osim njega, značajnu je ulogu odigrala i nešto starija bapsko-lengyelska kultura u svojoj kasnijoj fazi i to davanjem glavnih oblika posuda, a možda i uzičasta keramika, čiji se utjecaj uvijek precjenjivao. Ustanovljavanjem različitih faza u razvoju vučedolske kulture, može se naći put u rješavanju ovog problema. Mislim, da bi se to moglo predstaviti na slijedeći način.

1. *Prijelazni period od badenske ka vučedolskoj kulturi — protovučedolska faza.* — Materijal tog razdoblja čini se, da je predstavljen u jednom dijelu kasne badenske keramike, koja upotrebljava široke ukrasne pojaseve, često raščlanjene,³⁶ a izvedene tehnikom žigosanja, te brazdastog i običnog urezivanja. Osnovni oblici: kupe i zdjele.

2. *Ranija vučedolska faza.* Sa keramikom izradjenom u vrlo preciznoj tehnici. Ovamo će zacijelo spadati i dio materijala Ljubljanskog barja i to starijeg, vinkovački vrč T. IV., a možda dio predmeta iz Zok-a.³⁷ Vučedol još ne zahvaća ovu fazu, a malobrojni materijal pripada starijim predmetima, koje su stanovnici donijeli sa sobom. Ukrasne površine su lijepo raščlanjene, ali ne pretrpane ukrasima. Tehnika je brazdasti urez, obično urezivanje i precizni duborez. U ovoj fazi je homogenost Ljubljanskog barja i Slavonije sa Srijemom još vrlo čvrsta, a izmjena međusobnih utjecaja vrlo intenzivna.

3. *Zrela vučedolska faza* sa punim duborezom dobre izradbe u Slavoniji i Srijemu, te Vučedolom kao glavnim predstavnikom. Ovdje se pokazuje i niz novih oblika, koji su se u međuvremenu razvili ili su bili preuzeti. U Sloveniji, gdje je ova kultura ostala vrlo konzervativna, ali i izložena nekim utjecajima sa strane, nema značajnijih promjena.

4. *Faza degeneracije* sa duborezom u vrlo gruboj i čak rustikalnoj izvedbi, kao n. pr. u Hrustovači. Materijal je osim u Hrustovači još u manjem dijelu nepubliciranog vučedolskog i u najpretežnijem dijelu Sarvaškog publiciranog³⁸ i nepubliciranog materijala.

Obzirom na kratko trajanje cjelokupne vučedolske faze, dolazi do istovremene pojave starijih i mlađih predmeta. Tako u Vučedolu nalazimo i ponešto materijala sa tehnikom prvorazrednog, vrlo finog duboreza, kao i prosječnog ili čak slabog duboreza. U Vinkovcima ima takodjer takvog materijala, a i izvjestan broj predmeta, koji se vežu za Ljubljansko barje, a kojih u Vučedolu nema. Mislim, da će oni pripadati sloju, koji je stariji od najstarijeg sloja u Vučedolu.

Prva i druga faza bi svakako bile istovremene s kasnom badenskom kulturom, koja je čini se imala nešto duže trajanje, nego što se to obično uzima. Četvrta, kako to pokazuje i Hrustovača, dijelom seže već u brončano doba.

³⁶ Schmidt o. c. kao: T. 22, 5; T. 24, 5—8. Ovakovu kasnobadensku keramiku sa fino žigosanim ukrasima u kolonama i pojasevima na pr. badenska kultura u Mađarskoj uopće ne poznaje. Ta vrst badenske keramike morala je u formiranju koncepcije vučedolskog načina ukrašavanja imati odlučujući značaj.

³⁷ Vulić-Grbić, C. V. A. 1, Pl. 18, 6. Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, 24/25 Bericht RGK, T. 20, 7 i 11.

³⁸ Hoffiller, C. V. A. 2, Pl. 4 i 1 i 5; Pl. 5, 7; u svakom slučaju je taj sarvaški materijal stariji od rustikalnog iz Hrustovače.

Zaključak

Vinkovački materijal, iako po obimu skroman, mislim da je ipak znatno doprineo raščišćavanju nekih odnosa u vučedolskom kulturnom kompleksu. Tu je prije svega značajna uska povezanost sa Ljubljanskim barjem, čime se pokazuje snažno uzajamno prožimanje različitih elemenata, koje su stvarale dvije udaljene, gotovo krajnje oblasti ove kulture, a čime se u znatnoj većoj mjeri pokazuje njihova jedinstvenost.

Druga važna pojava je mogućnost izvjesnog kronološkog razlikovanja u samom materijalu i kronoloških naslućivanja, koja bi mogla objasniti neke momente u problematici postanka ove kulture. Dalja istraživanja pokazat će opravdanost ili neopravdanost ovih postavki.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Vučedoler Fundorte auf dem Gebiete der Stadt Vinkovci

Vinkovci (Ost-Slawonien) hat bis jetzt eine Menge archäologischen Materials gegeben, die einen Zeitraum von ältester Jungsteinzeit (Starčevo-Kultur) bis zum frühen Mittelalter umfaßt, kontinuierlich durch alle diese Zeit. Unter reichen prähistorischen Funden ist das Material aus der Zeit der Vučedoler Kultur besonders hervorzuheben.

Auf dem Gebiete der heutigen Stadt Vinkovci sind vier Vučedoler Fundorte bekannt, und sie liegen am Nordufer des Bosutflusses, der hier einen halbkreisförmigen Bogen bildet (T. I, 1). Hervorragend ist hier die Siedlung an der Stelle des heutigen Marktplatzes bei der Brücke (T. I, 1-A; T. I, 2). Die Funde von dieser Lokalität zeigen T. V, 1 und T. VI—XVII. In der Nähe befindet sich ein anderer Fundplatz, an der Stelle des heutigen Warenhauses »Narodni magacin« (T. I, 1-B), und diese Funde zeigen die T. III, 2, T. IV und T. V, 2. Eine dritte Lokalität liegt in der Stadtgegend, die sich »Ervenica« nennt (T. I, 1-C). Eine Schlüssel, die man dort gefunden hat, wird auf T. III, 1 dargestellt. Der vierte Fundort in der Gegend »Krnjaš« (T. I, 1-D) hat nur einzelne, unwesentliche Bruchstücke gegeben.

Die dargestellten keramischen Exemplare zeigen im allgemeinen die Standardformen, aber es gibt hier auch solche, die man in Slawonien und Syrmien bisher noch nicht gefunden hat; vor allem zwei bauchige Krüge (oder Vasen) mit Schnurösen (T. IV; T. X, 1), die mit den Amphoren von Ljubljana im Zusammenhang sein könnten.

Innerhalb der Verzierungsstechniken überwiegt der Tiefstich, aber auch hier sind sehr bedeutende Unterschiede festzustellen — und zwar in der Herstellungsqualität. Einige Gegenstände sind in sorgfältiger und feiner Tiefstichtechnik verziert (T. VIII, 2; T. IX, 4), einige in der ganz mittelmäßigen Standardart (T. III, 2; T. XII, 3; T. VI). Andere zeigen grobe (T. XII, 2; T. XI, 3) oder sogar sehr grobe Tiefstichtechnik (T. V, 2; T. XI, 1). Eine kleine Fußschale (T. V, 1) ist mit schraffierten Dreiecken in der Technik der dünnen Einschnitte verziert. Auf die nahe Verbindung mit der Badener Kultur weist der Krug T. X, 1 mit der flach eingeschnittenen sternförmigen Verzierung. Der Krug T. IV ist sehr fein, präzise und sorgfältig mit der Furchenstichtechnik — und teilweise mit dem Tiefstich — verziert. Technisch und teilweise mit der Ornamentalkonzeption und der Form — verbindet sich dieses Stück mit dem Laibacher Moor und bezeugt Laibacher Einfluß. Die Bruchstücke der Fußschalen (T. VII) kombinieren alle drei Techniken und sind sehr sorgfältig verziert. Grundsätzlich könnten wir die Vučedoler Keramik in die folgenden drei Gruppen einteilen:

1. A-Einschnitt-Technik, B-Schöner Furchenstich, C-Präziser Tiefstich.
2. Der volle Tiefstich guter Herstellung.
3. A-Der volle Tiefstich in grober und sehr grober Herstellung.
B-Der volle Tiefstich (auch Furchenstich) in rustikaler Herstellung.

Diese Einteilung steht in enger Beziehung mit der Vučedoler Relativ-Chronologie; die würden wir auf folgende Weise darstellen:

1. Übergangs-Periode von der Badener zu Vučedoler Kultur — Protovučedoler Phase — schließt sich innerhalb der Spätbadener Keramik an die keramischen Gegenstände an, die mit fein gestempelten Verzierungen in Kolonnen und zergliedernden Zonen verziert sind.

2. Frühe Vučedoler Phase mit der Keramik, die mit sehr präzisiertem Tiefstich und feinem Furchenstich (T. IV) verziert ist.

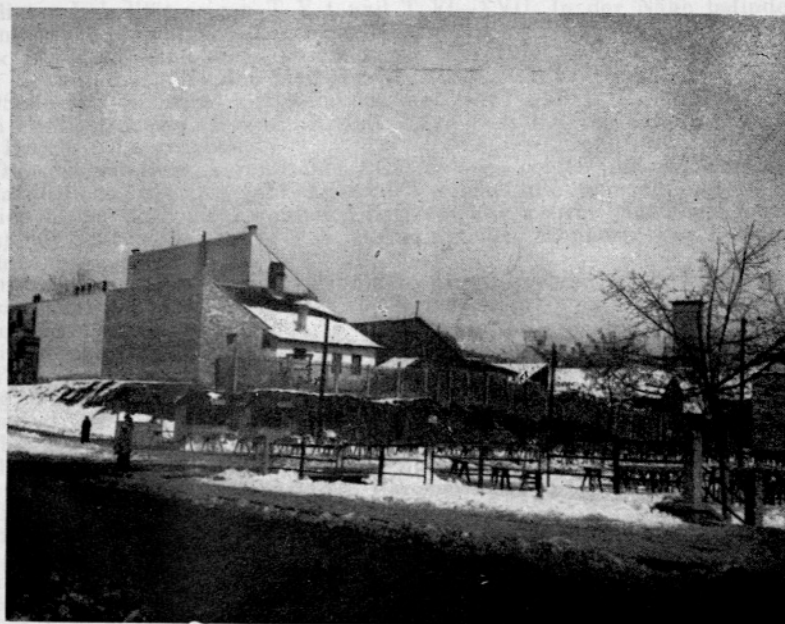
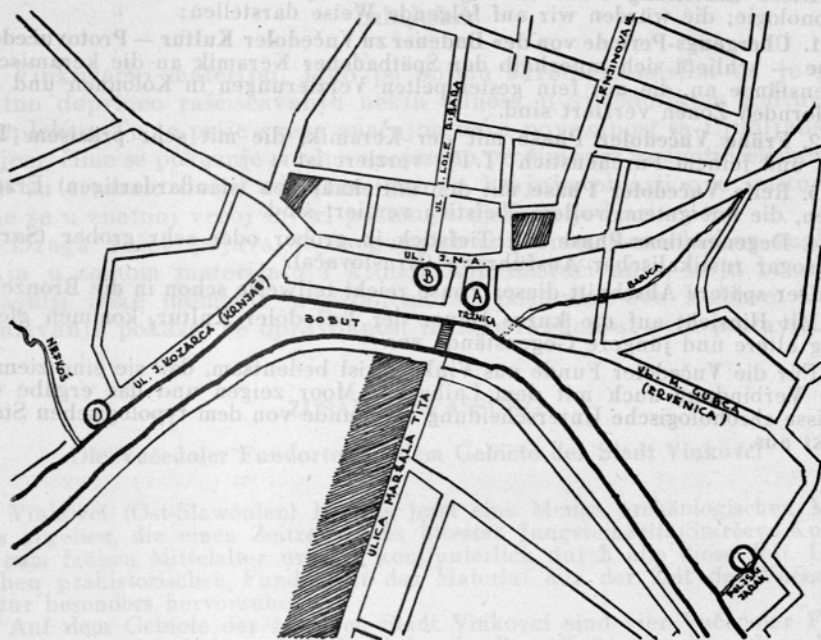
3. Reife Vučedoler Phase mit den mittelmäßigen (standardartigen) Erzeugnissen, die mit gutem, vollem Tiefstich verziert sind.

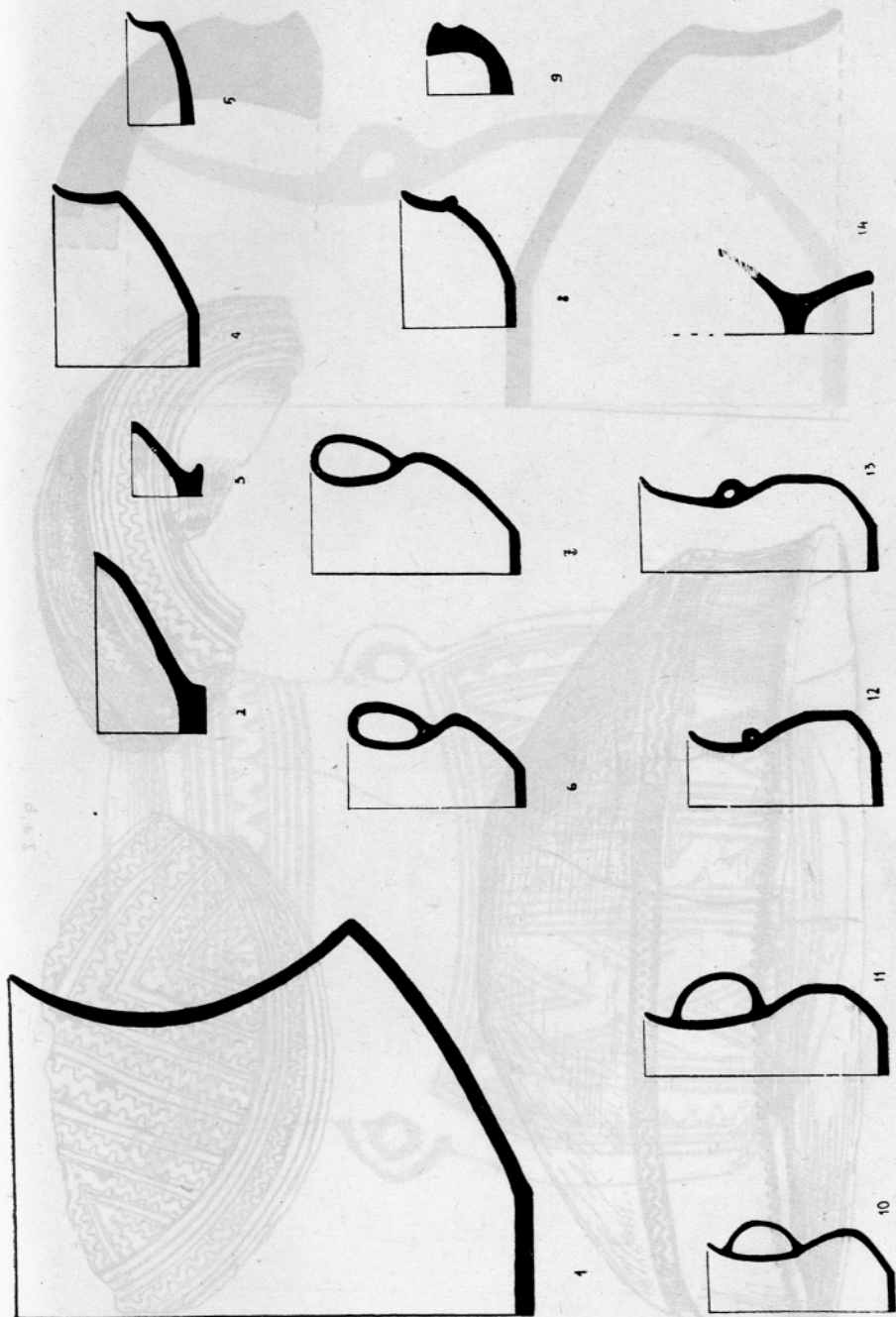
4. Degenerations-Phase mit Tiefstich in grober oder sehr grober (Sarvaš) und sogar rustikalischer Ausführung (Hrustovača).

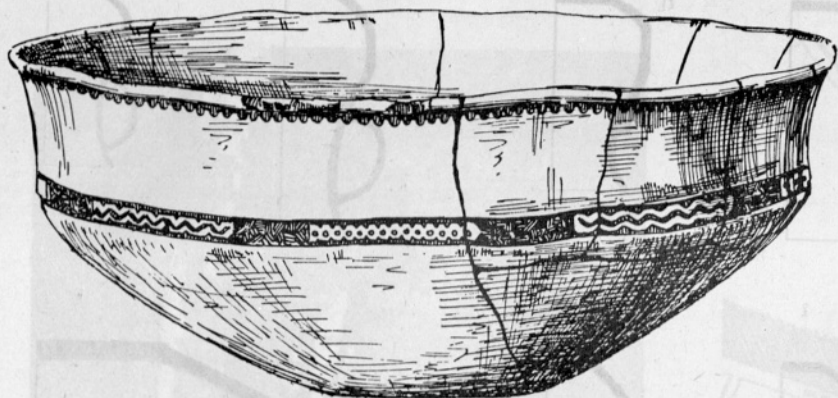
Der spätere Abschnitt dieser Phase reicht teilweise schon in die Bronzezeit.

Mit Hinsicht auf die kurze Dauer der Vučedoler Kultur, kommen gleichzeitig ältere und jüngere Gegenstände vor.

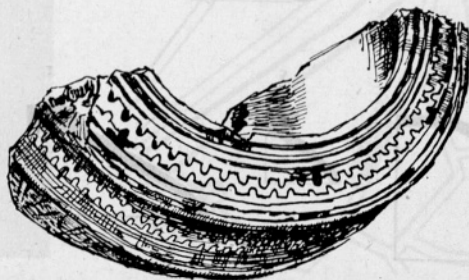
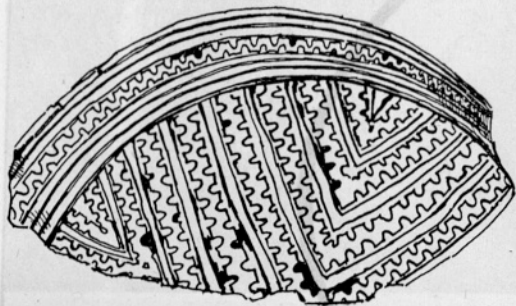
Für die Vučedoler Funde aus Vinkovci ist bedeutsam, daß sie eine ziemlich enge Verbindung auch mit dem Laibacher Moor zeigen und das ergäbe eine gewisse chronologische Unterscheidung der Funde von dem typologischen Standpunkt aus.

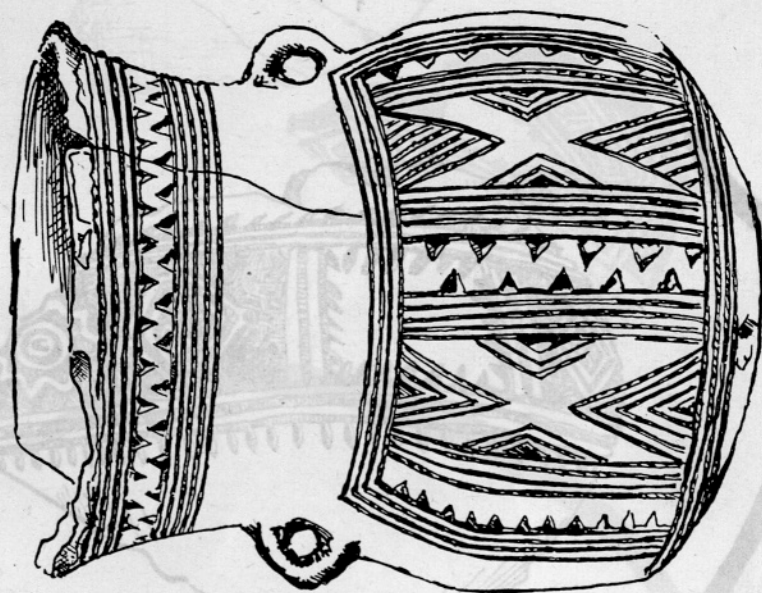

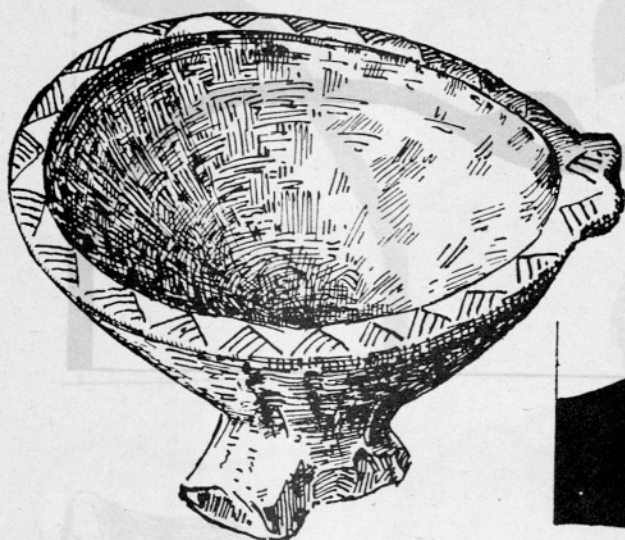

1

2 a, b

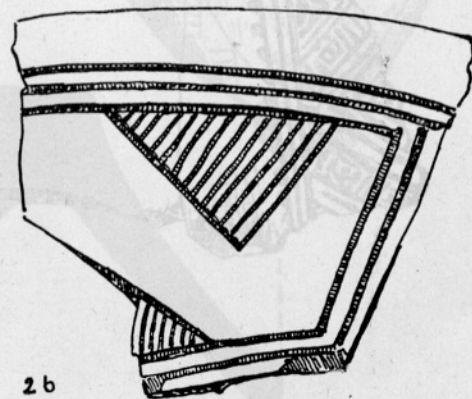
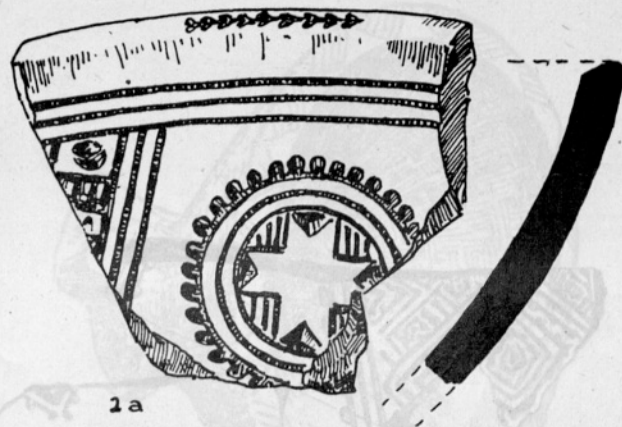

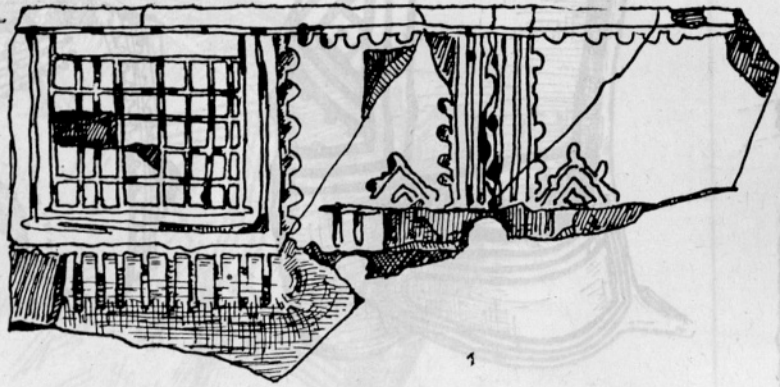
1

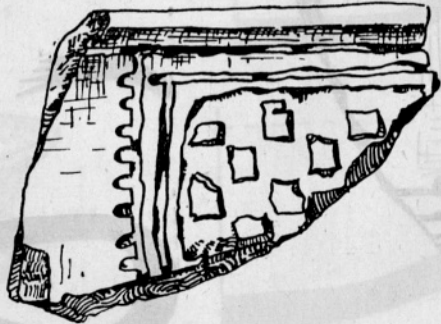
2

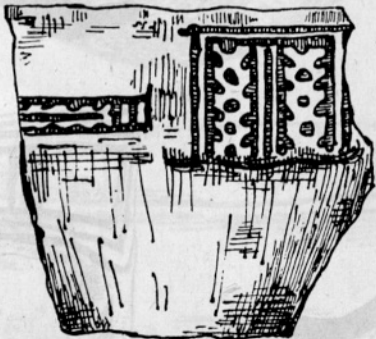

1

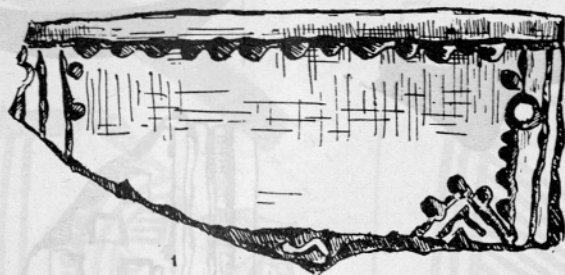

3

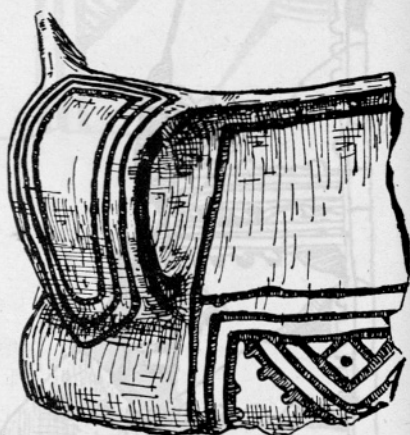

2

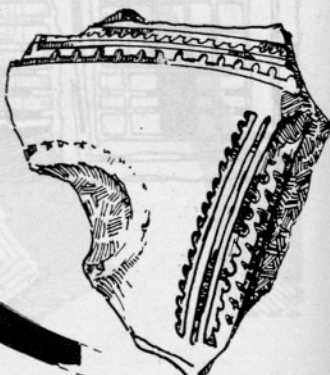
2

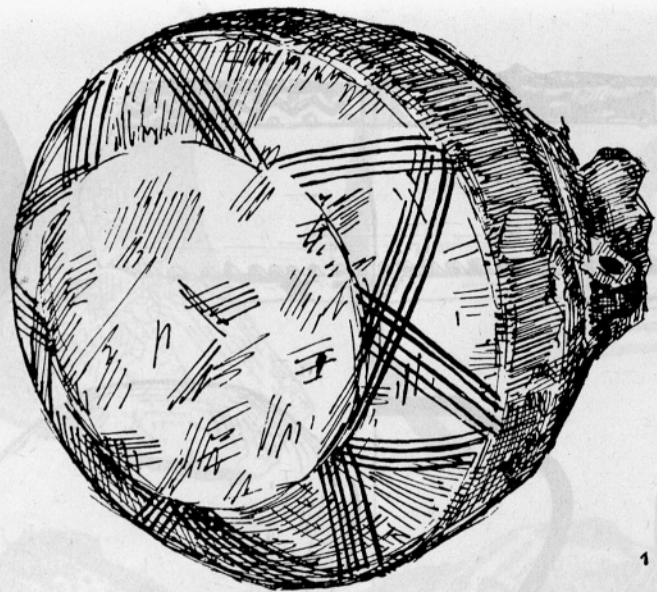

3

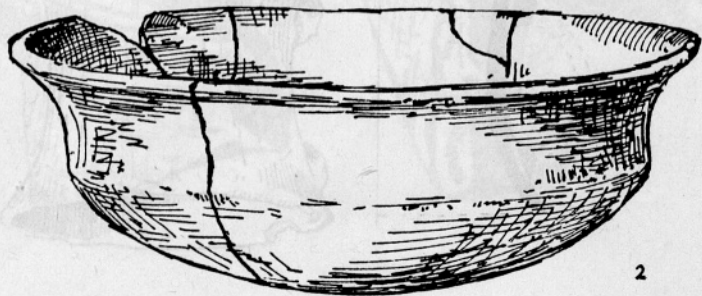

4

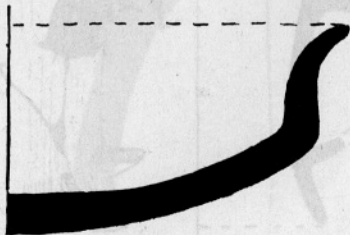

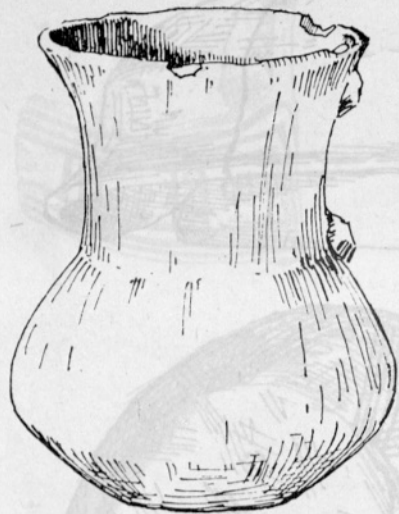

1

2

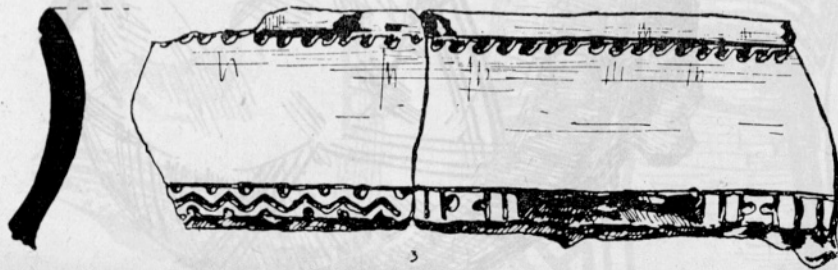

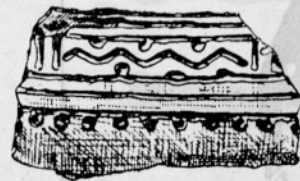
1

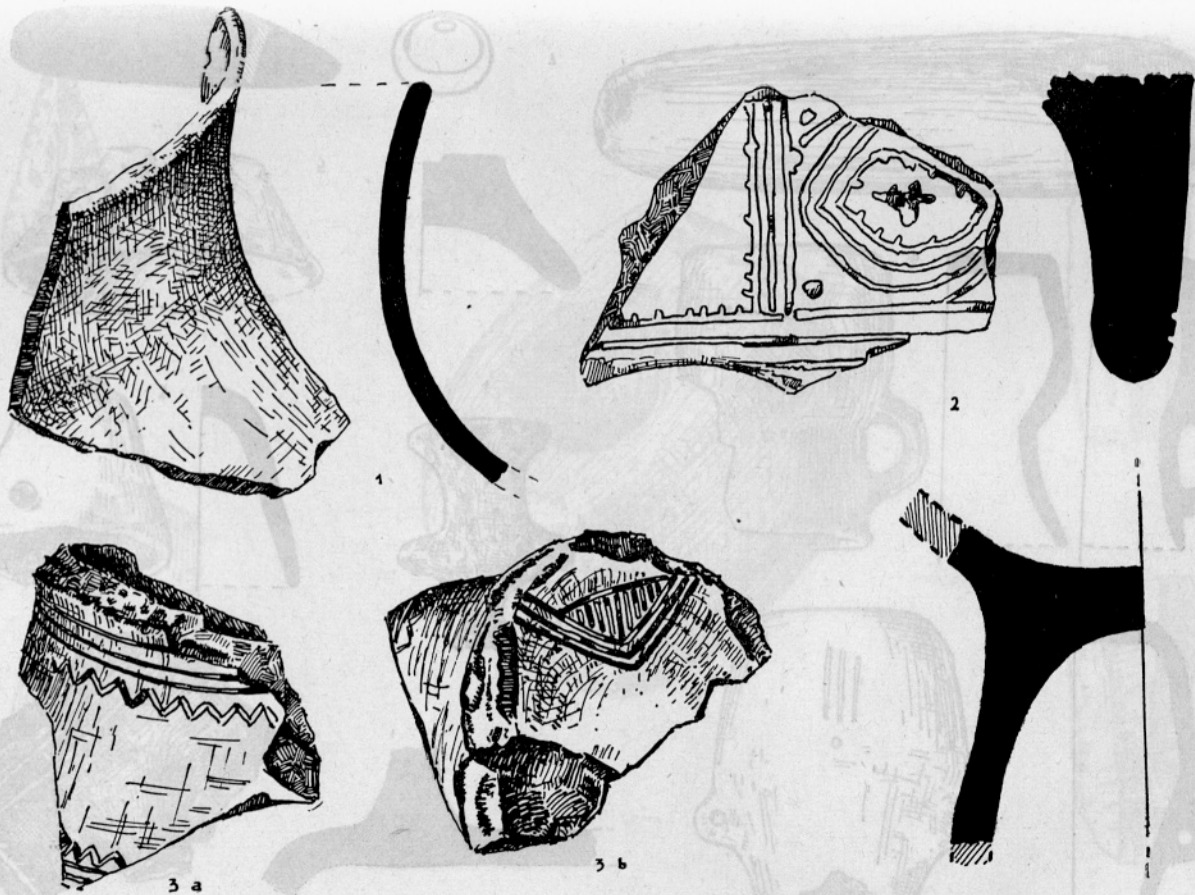
2

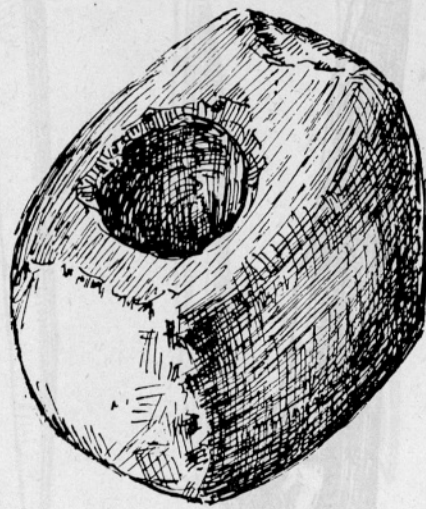
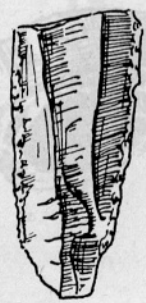
3

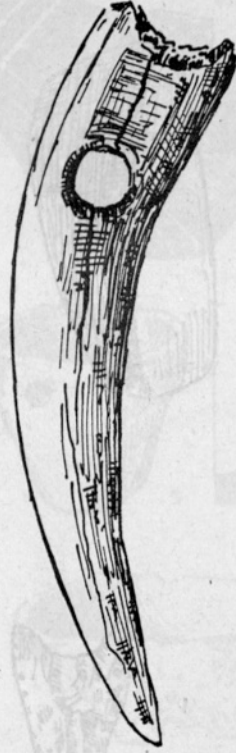

4

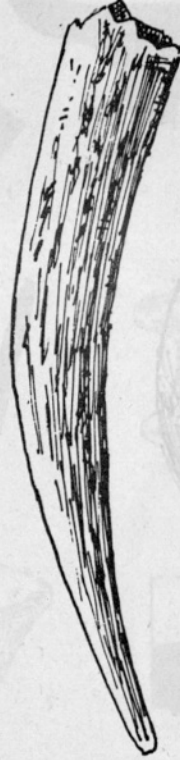

1

2

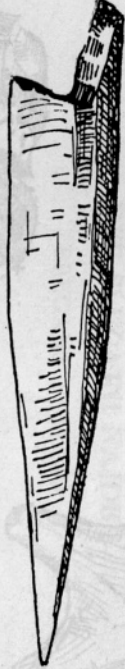
3

4

5

6

7

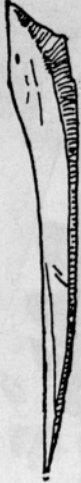
8

9

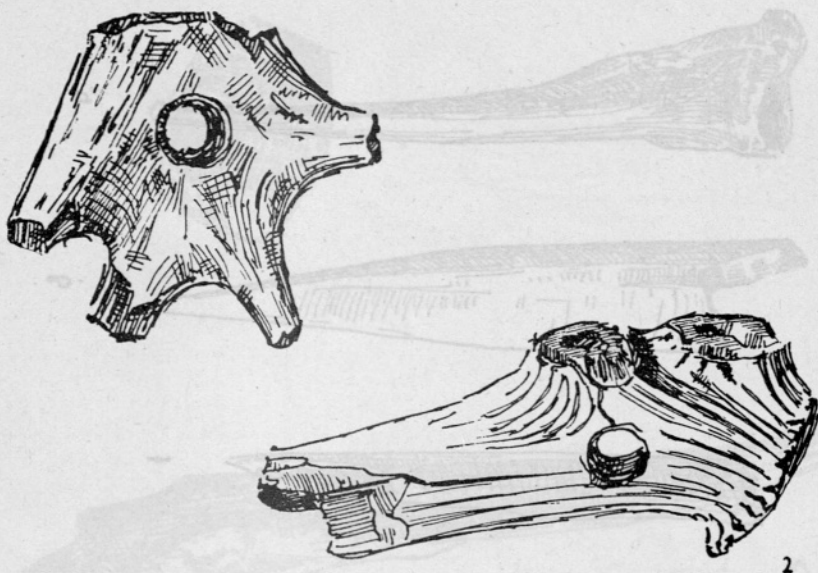
10

11

12

DVE SLUČAJNI NAJDBI¹

BREGANT TATJANA

Pri poljedelskih delih je bila po naključju najdena kamena sekira na njivi Antonije Levičnik v Klečah pri Dolu št. 20, severno od ceste in severno od opuščene proge, ki vodi iz Laz v Črnuče. V bližini je gradišče, imenovano Učakarjevo gradišče. Sekira je izdelana iz rečne oblice (serpentin, analiziral A. Šercelj), je glajena, vendar ne popolnoma dokončana, kljub temu pa ima na čelu sledove uporabe. V osnovi je to sekira pravokotnega vzdolžnega prereza, zoževanje proti čelu je pa slučajno zaradi vdolbine na njem, ki jo je mogoče opaziti samo na eni strani. Ta sekira je zanimiva zato, ker je izredno široka in ima izredno široko čelo, rezilo pa je ločno. Dolžina sekire 12,4 cm, širina 7,8 cm, velikost odprtine 2,5 cm. Časovno predmeta ni mogoče točneje opredeliti. Postavimo pa ga lahko v čas od konca neolitika in vse do starejše železne dobe.

Druga najdba, kremenova puščica, izvira iz Rašice pri Velikih Laščah. Točnejši najdiščni podatki niso znani, le to, da je bila najdena ob nekem potoku. Morda je tu mišljen potok Rašica. Puščica je izredno lepo in pazljivo oblikovana. Izdelana je iz odbitka in po obeh površinah retuširana. Tipološko spada v skupino puščic s trnom, kakršne so nam znane iz Butmira, kraških jam itd. Pomembno je poudariti da sta zajedi ob trnu in obe krilci izredno pazljivo izdelani z retušami. Dolžina puščice 3,8 cm, širina med krilci 1,8 cm.

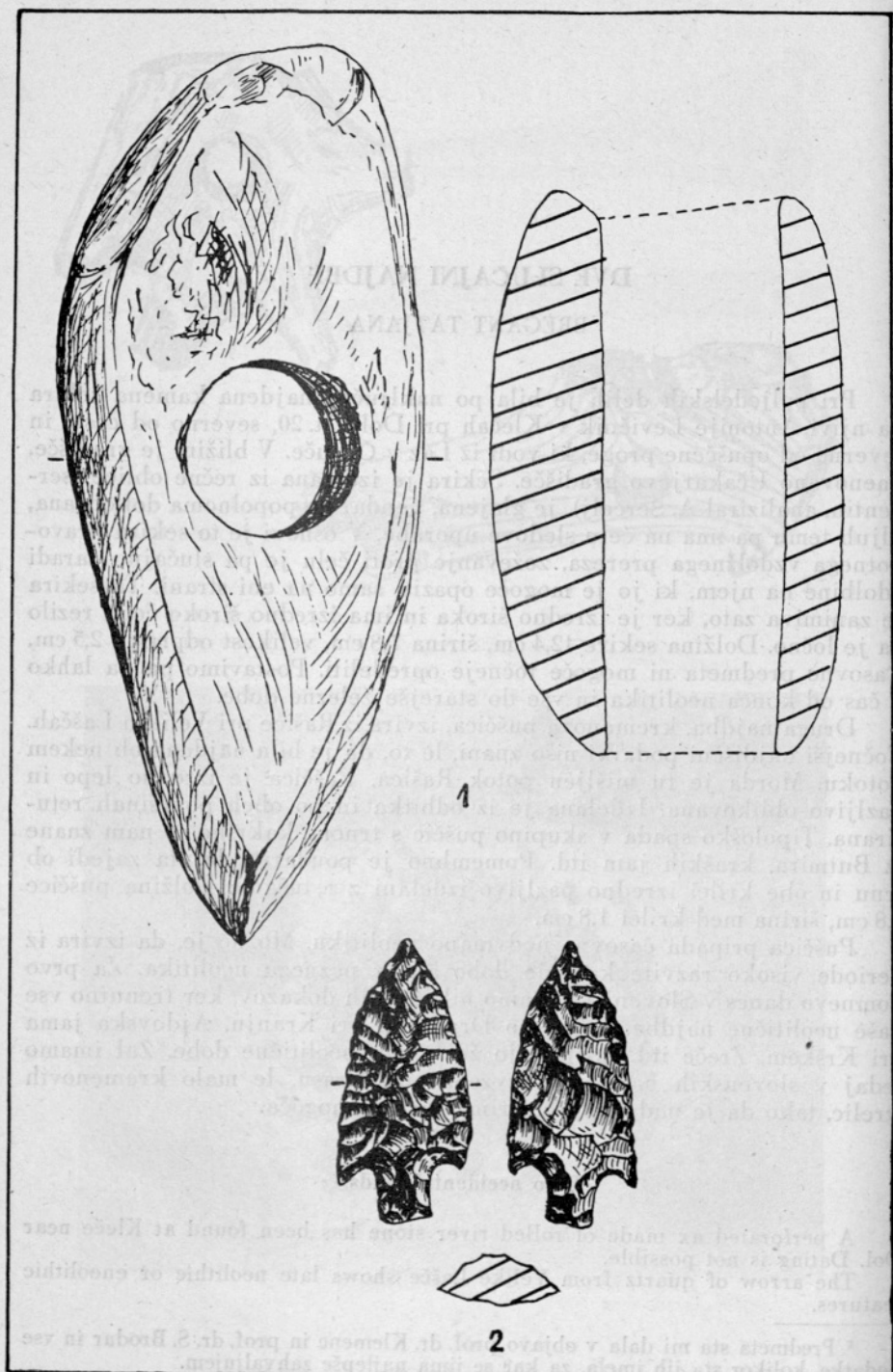
Puščica pripada časovno nedvomno neolitiku. Možno je, da izvira iz periode visoko razvite kamene dobe ali iz poznega neolitika. Za prvo domnevo danes v Sloveniji nimamo nikakršnih dokazov, ker trenutno vse naše neolitične najdbe, kakor so Drulovka pri Kranju, Ajdovska jama pri Krškem, Zreče itd., pripadajo že koncu neolitične dobe. Žal imamo sedaj v slovenskih najdiščih, izvzemši na Krasu, le malo kremenovih streljč, tako da je nadrobnejša primerjava nemogoča.

Two accidental finds

A perforated ax made of rolled river stone has been found at Kleče near Dol. Dating is not possible.

The arrow of quartz from Velike Lašče shows late neolithic or eneolithic features.

¹ Predmeta sta mi dala v objavo prof. dr. Klemenc in prof. dr. S. Brodar in vse podatke, kolikor sta jih imela, za kar se jima najlepše zahvaljujem.

SONDIRANJE V JAMI BRLOVKI

FRANCE LEBEN

Ob priliki sondiranja v jamah v okolici Orehka pri Postojni je arheološka ekipa Sekcije za arheologijo SAZU v juliju 1956 izvedla tudi poizkusna izkopavanja v Brlovki ali Brlovi jami. Jama leži na vrhu grebena, ki loči Orehovsko od Sajevškega polja nekako v višini 630 metrov nad morjem. Dohod do nje je po cesti, ki veže Hruševje z Orehkom. Od vodnega zbiralnika za Postojno je oddaljena še okoli 20 minut hoda.

Vhod v jamo je podorna odprtina, ki meri v premeru približno 15 metrov. Jamo obdajajo s treh strani navpične stene in le na severni strani je možen dostop, ker je tam teren nekoliko položnejši. Vendar je tudi tu potrebna vrv ali lestvica zaradi trimetrskega skoka. Dno jame pokriva veliko podorno kamenje, pod vhodom pa je tudi velik nasipni stožec, podornega materiala. Jama se v notranjosti precej razširi, v severovzhodni smeri pa strmo pada in se nadaljuje z rovom, ki pa še ni raziskan.

Po pripovedovanju domačinov so v jami že bila razna, verjetno divja izkopavanja. To se more opaziti tudi v nasipnem stožcu. Žal pa za dela v jami nimamo nobenih poročil. V znanstveni literaturi jo omenja tudi K. Moser kot jamo s predzgodovinskimi ostanki.¹

Namen sedanjega dela je bil, da bi v jami s sondami ugotovili vsaj profile zemeljskih plasti. Žal so pa vsa tla pokrita z velikim podornim kamenjem, ki bi ga bilo potrebno prej razstreliti. Možnosti za to pa pri sedanjih delih ni bilo. Zato so se dela omejila le na manjše sonde med kamenjem. Profil pod veliko podorno skalo ob vznožju nasipnega stožca nam je pokazal črnosivo humozno, pod njo pa sivorjavo peščeno plast. V obeh plasteh so ležale različne kosti velikih živali, verjetno kakšnega goveda. Nekoliko globlje pod skalo je bilo najdenih tudi troje šil, izdelanih iz živalskih kosti. Nadaljnja dela so morala biti prekinjena, ker bi bilo treba skalo najprej odstraniti oziroma razstreliti.

Sl. 1. Ploščato šilo iz živalske kosti: dolž. 13,1, šir. 2,4, deb. 9,9 cm, je grobo izdelano. Zunanja površina je hrapava, notranja pa nekoliko bolj gladka. Konica je slabo izdelana; glajena je le na notranji strani in ob desnem robu. Spodnji del šila je odbit.

Sl. 2. Šilo iz živalske kosti: dolž. 11,2, premer 1,0 cm. Zunanja stran je dobro zglažena. Konica je precej dolga in tanka, vrh je pa odbit. Spodnja stran šila se končuje v sklepno glavico.

¹ Der Karst und seine Höhlen, Triest 1899, 41; Moser poroča, da je v imenovani jami našel deset človeških lobanj, katere je klasificiral kot gradivo iz časa turških vojn. Razen ostankov razne favne pa drugega materiala ne omenja.

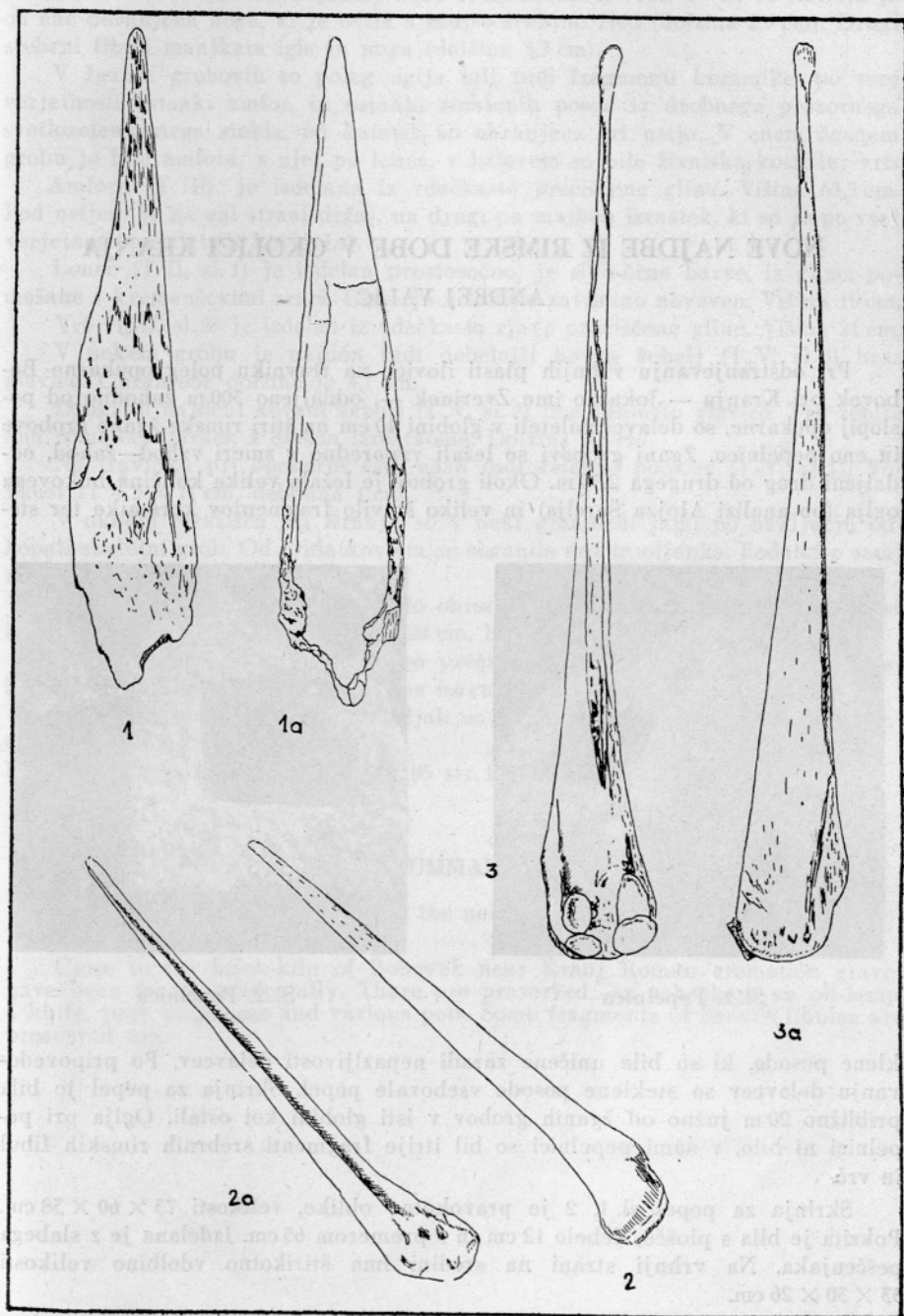
Sl. 3. Šilo izdelano iz živalske kosti: dolž. 18,3, šir. 1,9, deb. 0,8 cm. Šilo še ni dokončno izdelano, videti pa je, da je bilo v rabi. Konica je zelo tanka in glajena, na koncu pa je odebelitev v obliki majhne glavice. Spodnji del šila pa tvori kostni sklep.

Slučajne najdbe v Brlovki pričajo, da je predzgodovinski človek jamo obiskoval, če ni v njej mogoče tudi prebival. Šila, ki so bila najdena skupno z živalskimi kostmi, kažejo po svoji obliki in obdelavi na neolitično dobo.

RIASSUNTO

Scandaglio nella grotta Brlovka

Nel 1956 la Sezione archeologica dell'Accademia Slovena di scienze ed arti eseguì tasti archeologici nella grotta Brlovka menzionata già da Moser. Per ragioni tecniche i lavori doverono essere sospesi. Sotto una roccia si furono trovare tre lesine d'osso preistoriche.

ANDREJ VALIČ

Vrč (T. I, sl. 1) je izdelan na lončarskem vretenu iz dobro prečiščene gline rdeče barve. Vrč ima prstanasto nogo. Višina vrča je 22,3 cm.

Našli smo fragmente najmanj dveh srebrnih fibul (T. I, 2—4), od katerih je od ene ohranjena noga, ki je ovita s tanjšo srebrno žico (dolžina 2,5 cm). Drugi srebrni fibuli manjkata igla in noga (dolžina 3,5 cm).

V žganih grobovih so poleg oglja bili tudi fragmenti keramike, po vsej verjetnosti ostanki amfor, in ostanki steklenih posod iz drobnega prozornega svetlozelenkastega stekla, od katerih so ohranjena tri ustja. V enem žganem grobu je bila amfora, v njej pa lonec, v katerem so bile živalske kosti ter vrč.

Amfora (T. III), je izdelana iz rdečkaste prečiščene gline. Višina 63,5 cm. Pod ustjem je na eni strani držaj, na drugi pa majhen izrastek, ki se je po vsej verjetnosti rabil tudi kot držaj.

Lonec (T. II, sl. 1) je izdelan prostoročno, je sivo-črne barve, iz gline, pomešane s kremenčevimi zrnci. Ustje je nekoliko zavihano navzven. Višina 16 cm.

Vrč (T. II, sl. 2) je izdelan iz rdečkasto rjave prečiščene gline. Višina 21 cm.

V nekem grobu je najden tudi debelejši kovan žebelj (T. V, sl. 3) brez glavice. Ohranjena dolžina je 4,7 cm.

Drugi tu najdeni kovani žebelj (T. V, sl. 2) ima ploščato glavico. Trn žeblja ima rombičen presek z dvema izrastkoma. Dolžina 3,8 cm.

Na travniku pri opekarni smo našli tudi železno podkev (T. V, sl. 1). Velikost 11 × 5 × 11 cm, debelina 1 cm.

V okolici Stražišča pri Kranju so v neki gramozni jami po naključju odkopali skeletni grob. Od pridatkov sta se ohranila nož in oljenka. Podatki o sami najdbi, legi skeleta itd. niso znani.

Železen nož (T. IV, sl. 1) je dobro ohranjen, raven, na zadnji tretjini je list upognjen proti vrhu. Dolžina noža 24 cm, lista 15 cm, trna 9 cm, širina 3 cm.

Oljenka (T. IV, sl. 2) je iz dobro prečiščene gline. Na spodnji strani nosi žig CRESCERE-S. Dolžina 10,1 cm, širina 6,6 cm, višina 3,4 cm.

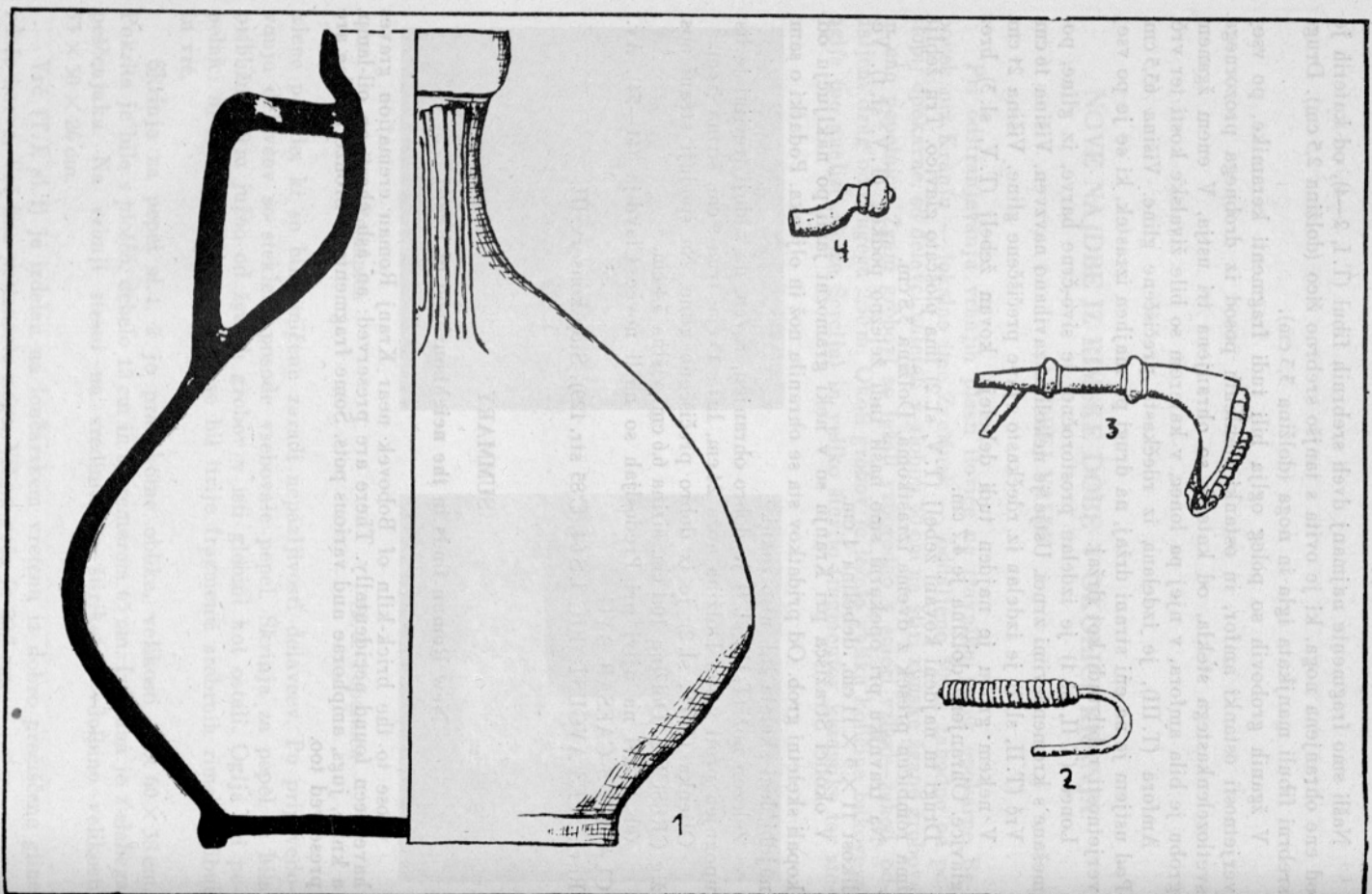
Ob Kokri na njivi pri Predosljah so našli novce Clavdija (41—54). Av.: CLAUDIUS CAESAR AVG

Rev.: SPES AVGUST (RIC I.S 64, C 85 str. 129). Stop konserv. III.

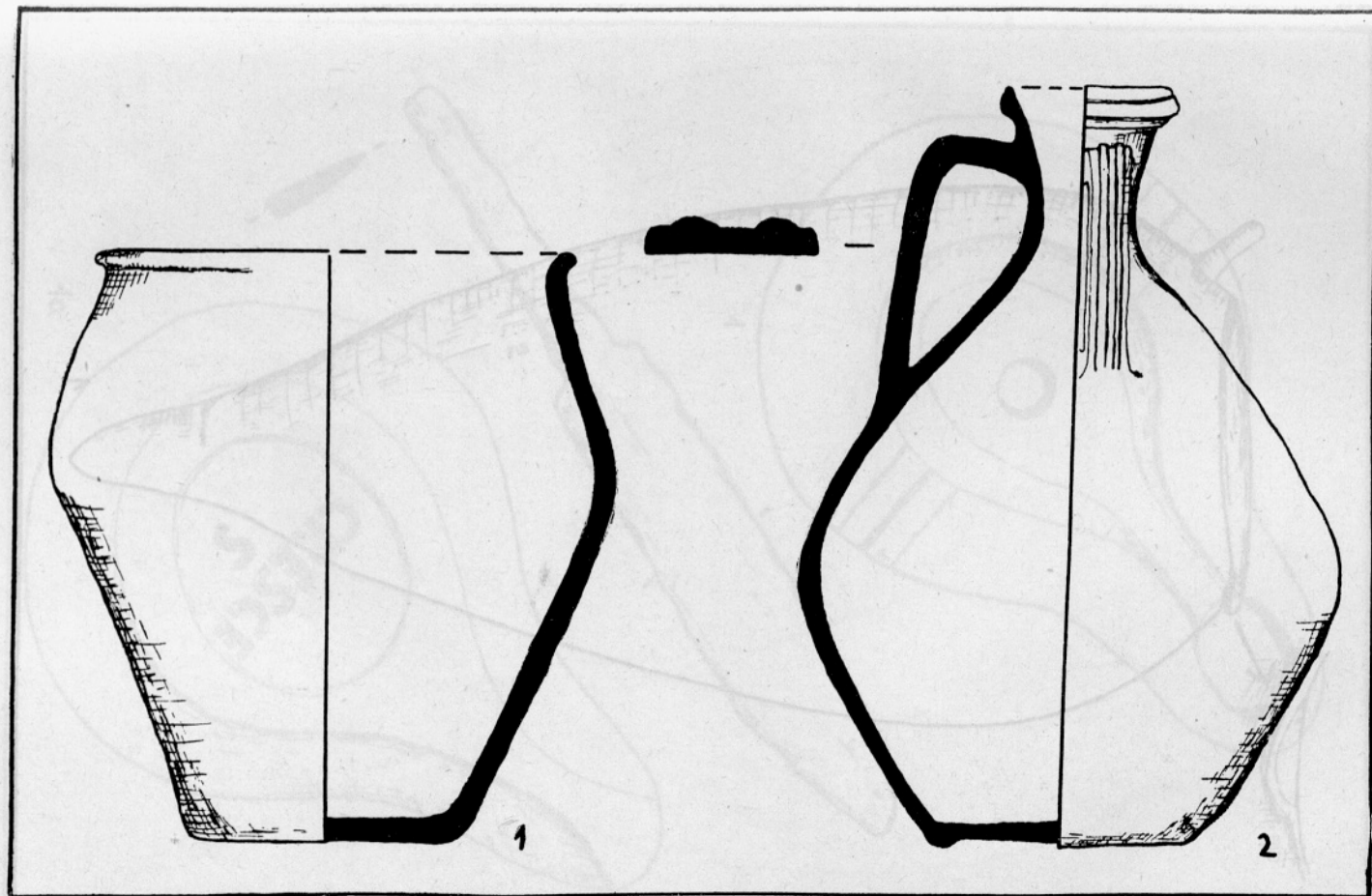
SUMMARY

New Roman finds in the neighbourhood of Kranj

Close to the brick-kiln of Bobovek near Kranj Roman cremation graves have been found accidentally. There are preserved: an ash chest, an oil-lamp, a knife, jugs, amphorae and various pots. Some fragments of bronze fibulae are preserved too.

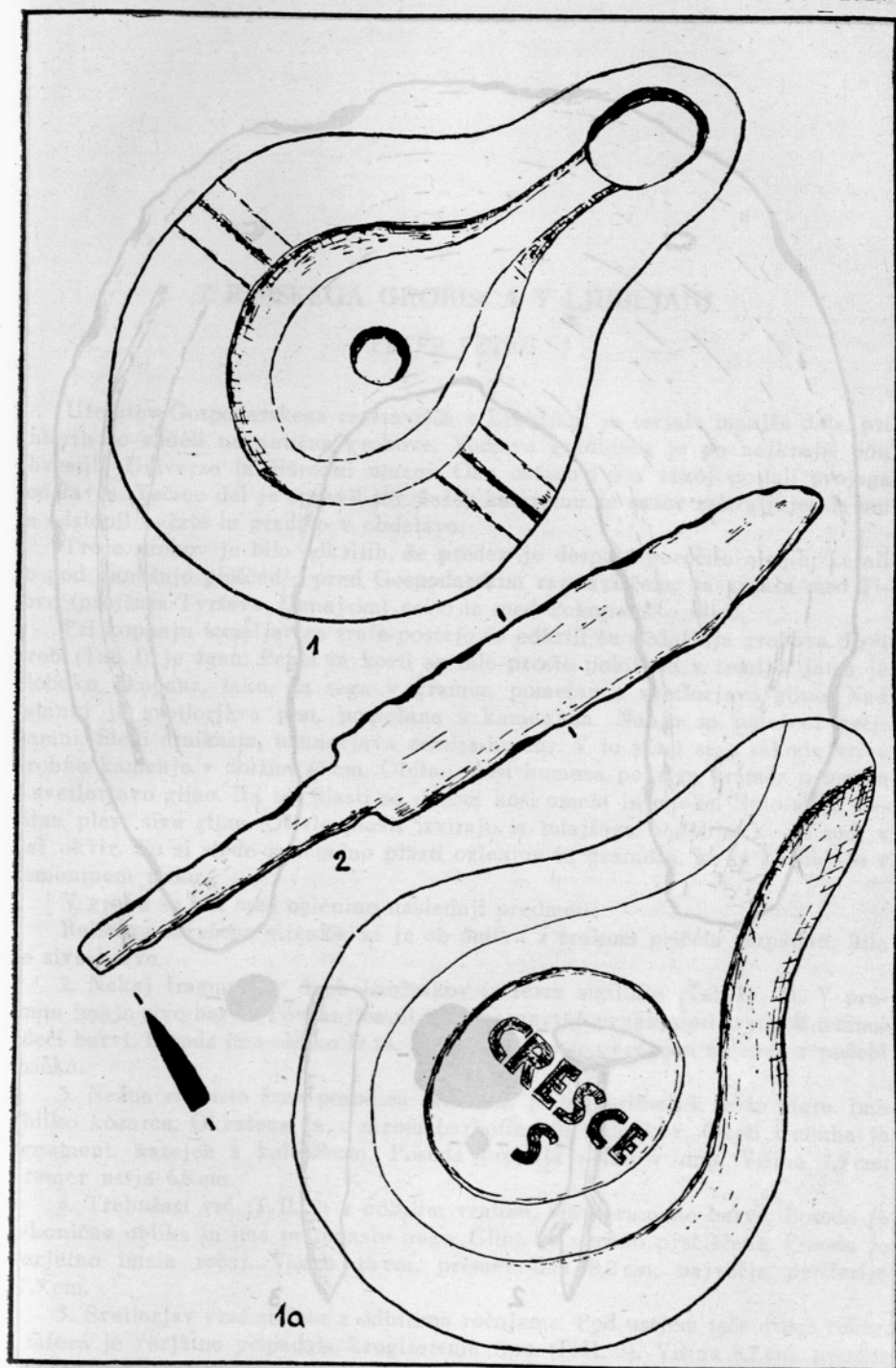

Sl. 1—4 = 1/2 n. vel.

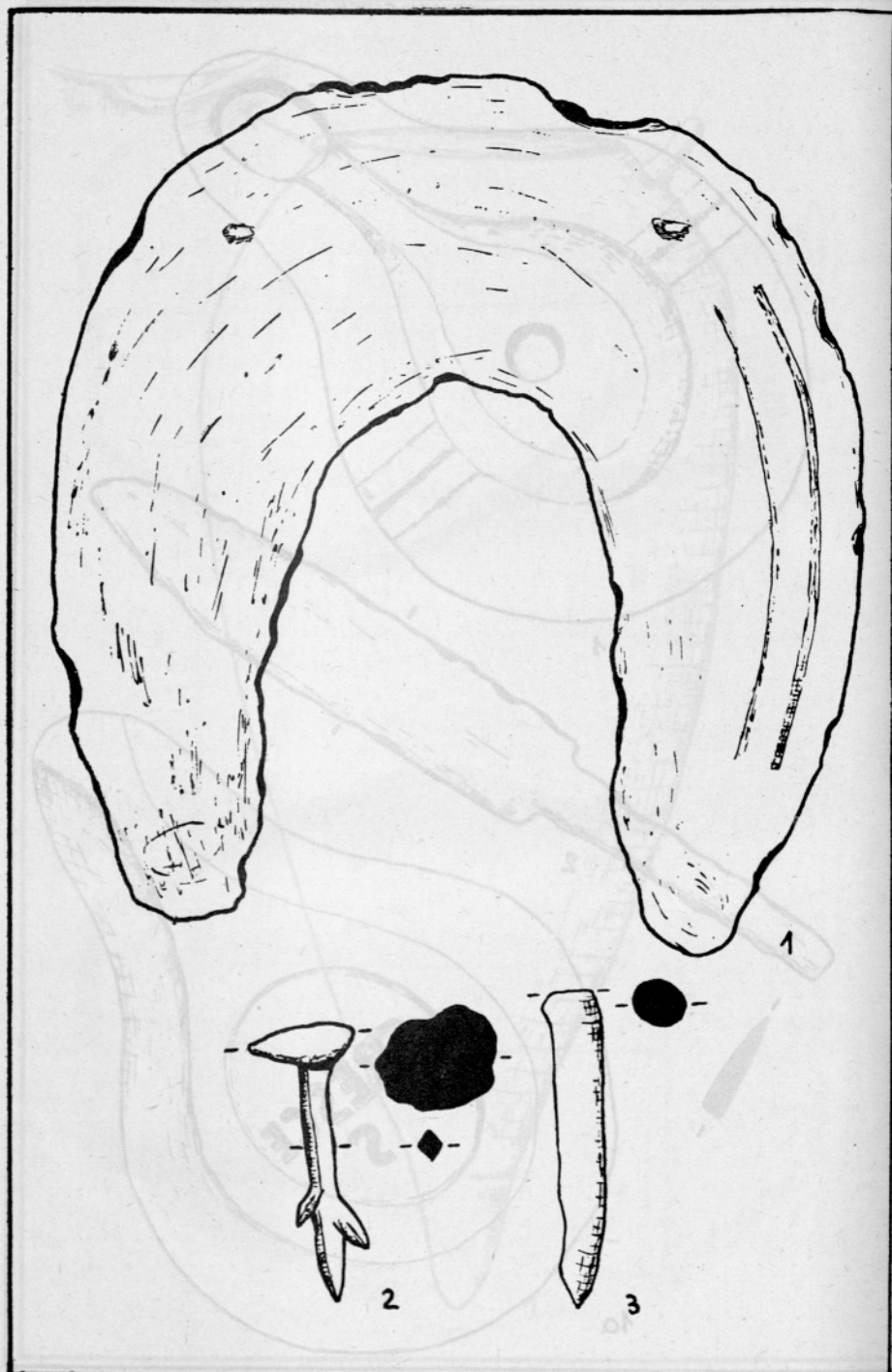

Sl. 1 = 1/4 nar. vel.

Sl. 1—2 = 1/1 nar. vel.

Sl. 1—3 = 1/1 nar. vel.

Z RIMSKEGA GROBIŠČA V LJUBLJANI

PETER PETRU

Ureditev Gospodarskega razstavišča v Ljubljani je terjala manjša dela, pri katerih so zadeli na antične grobove. Vodstvo gradbišča je po najkrajši poti obvestilo Univerzo in Narodni muzej. Obe ustanovi sta takoj poslali svojega sodelavca. Večino del je opravil tov. Šašel, kateremu se avtor zahvaljuje, da mu je odstopil načrte in gradivo v obdelavo.

Troje grobov je bilo odkritih, še preden je dospelo poročilo o njih. Ležali so pod današnjo ploščadjo pred Gospodarskim razstaviščem, na vogalu med Titovo (prejšnja Tyrševa, Dunajska) cesto in med Pokopališko ulico.

Pri kopanju temeljev za trafo-postajo so odkrili še nadaljnja grobova. Prvi grob (Tab. I) je žgan. Pepel in kosti so bile prosto položene v zemljo. Jama je globoko vkopana, tako, da sega v gramoz, pomešan s svetlorjavo glino. Nad ostanki je svetlorjava prst, pomešana s kamenjem. Nanjo so položeni večji kamni. Sledi črnkasta, temnorjava zemlja-humus. V to plast se z zahoda vriva drobno kamenje v dolžini 45 cm. Obilno plast humusa pokriva gramoz pomešan s svetlorjavo glino. Na tej plasti so drobni kosi ometa in opeke. Nato sledi sterilna plast sive gline. Ostale plasti izvirajo iz mlajšega obdobja, ki ne sodi v naš okvir. Tu si slede izmenično plasti oglenine in gramoza, ki se končujejo v cementnem tlaku.

V grobu so bili med oglenino naslednji predmeti:

Reliefno okrašena oljenka, ki je ob dotiku z zrakom pričela razpadati. Bila je sive barve.

2. Nekaj fragmentov dveh krožnikov iz terre sigillate (Tab. IV, 1). V preloju imajo sivo barvo. Povrhnjica ni enotna, marveč prehaja od svetle k temno-rdeči barvi. Posoda ima obliko D 15. Na enem kosu je ohranjen nalepek v podobi pisčka.

3. Nežna sivkasto črna posodica (T. III, 2) je lep primerek terre nigre. Ima obliko kozarca. Okrašena je z nizom barbotinskih nalepkov. Okoli trebuha je ornament, narejen s koleščkom. Posoda prehaja ostro v dno. Višina 7,9 cm, premer ustja 6,8 cm.

4. Trebušast vrč (T. II, 2) z odbitim vratom, rjavo-rumene barve. Posoda je bikonične oblike in ima prstanasto nogo. Glina je skrbno prečiščena. Posoda je verjetno imela ročaj. Višina 16 cm, premer dna 8,2 cm, največja periferija 17,5 cm.

5. Svetlorjav vrat amfore z odbitima ročajema. Pod ustjem teče dvoje reber. Amfora je verjetno pripadala kroglastemu tipu (T. II, 3). Višina 8,7 cm, premer ustja 8,3 cm.

6. Istemu grobu pripada tudi prostoročno izdelan vrč (T. II, 1). Glina je slabo prečiščena in je v njej mnogo velikih kremenčevih zrn. Posoda je okrašena z glavničastim ornamentom, ki poteka neenakomerno na vse strani. Ob ustju in na vratu teče vzporedno z zgornjim robom. Mogoče, da so ta del izdelali ali vsaj popravili na lončarskem vretenu. Višina 21,5 cm, premer ustja 15,7 cm, premer dna 12,2 cm, največja periferija 20,8 cm.

7. Inventar groba izpopolnjujejo neznatne lončene razbitine, ki pripadajo večinoma vrčem in amforam. Najdbo zaključuje dvojje fragmentov živalskih kosti.

Drugi grob (T. III, 1), je ohranil ostanke pokojnika v stekleni urni (T. IV, 3), v kateri ni bilo, izvzemši ožganih kosti, nikakih pridatkov. Žara je iz svetlo-zelenega stekla. Ustje ima navzven zavihano. Višina 17,4 cm, premer ustja 13,5 cm.

Plasti, pod katerimi je bil grob vkopan, so iste kot pri prvem grobu. Razlika je le v tem, da ni vkopan v gramozno podlogo. Nad antičnim humusom je več plasti gramoza (cesta?).

Ob stekleni urni sta bili dve posodi. Zanimiva pri prvi kupi je skrbna izdelava nalepkov. Na rumeno-rjavi podlagi kupe je nanesen temnordeč okras. Središče tvori maska, okoli nje je dvojni niz jagod. Maska je narejena iz iste rumenkaste gline kot posoda. Obroblja jo tenak temnordeč trak. Ornament je na straneh podprt z vejico, ki se končuje v srčastih listih. Kupa ima dvojje ročaje (T. IV, 4). Višina 8,6 cm, premer ustja 8,6 cm, premer dna 5,7 cm, največja periferija 13,7 cm.

Druga posoda je majhna rjavo-rdeča skleda. Dno je ravno odrezano in prehaja v lahnem loku v navzven zavihano ustje (T. IV, 5). Višina 4,4 cm, premer ustja 11,8 cm, premer dna 5,3 cm.

Koščeno iglo (T. IV, 2) so našli v prsti ob žari. Na površini so vidni sledovi mehanične obdelave. Velikost 5,3 cm.

Pod ploščadjo pred Gospodarskim razstaviščem so delavci odkrili in delno uničili tri grobove. V muzej ni prišlo več kot oklep, kamenita žara in dvojje dolijev (T. IV, 6, 7, 8).

Kamnita žara je v sredi poglobljena. V tej vdolbini je tičala steklena urna, pokrita s pravokotnim zrcalom. Žal se je najdba raznesla.

Obsežna gradbena dejavnost na tem predelu Ljubljane daje slutiti, da bo kaj kmalu ta prostor popolnoma zazidan, s tem pa tudi onemogočeno kasnejše proučevanje emonskega grobišča. Zato je potrebno, da vsako najdbo obdelamo in postavimo v neki časovni okvir.

Droben kos terre sigillate iz prvega groba je dal najtrdnjšo oporo za datacijo. Okrašen je z nalepkom psa. Glina je sicer izborna, toda ni, kot od take lončenine pričakujemo, trdo žgana. Povrhnjica ni enotna, prehaja namreč od svetlo k temnordeči barvi. Naštete lastnosti so značilne za izdelke padanskih mojstrov.¹ Oswald-Pryce sta datirala pladnje D 15 v Tiberijev čas.² Tudi po profilu je gotovo, da spada v najbolj zgodnjo dobo. Oblika D 15 je namreč prva, ki ni izdelana v Arezzu, kakor lahko sklepamo po Draggendorfu.³

¹ F. Wiesinger, Carinthia I, 132, 1942, 76—77.

² Oswald-Pryce: Terra sigillata, London, 1920, Plate XLII, 9.

³ H. Draggendorff, Bonner Jahrbücher, 46—47, 1896, str. 81.

Gornja datacija se nanaša v isti meri tudi na oljenko. Ta tip svetilke stavlja Lösche⁴ v čas po Tiberiju. Ostalo keramično gradivo to datacijo samo potrjuje. Močno trebušast enoročen vrč spada po analogijah v obdobje od Avgusta do Kaligule.⁵ Terra nigra zaključuje to sliko. Po obliki bi jo imeli za aretinsko sigillato. Hoelder ima do podrobnosti enako posodo iz I. stoletja iz Arezza.⁶ Sklepamo, da sta si obe posodi časovno blizu.

Sklenjeno vrsto na vretenu narejenih posod pretrga vrč na Tab. II, 1. Verjetno imamo pri takih posodah opraviti z izdelki staroselcev. To ni tipična lastnost Slovenije, temveč zasledimo ta problem tudi v Porenju in Avstriji.⁷

Prvi grob pripada potemtakem obdobju po Tiberiju. Verjetno ne sega v drugo polovico prvega stoletja.

Drugi grob se že po legi razlikuje od prvega, ker je vkopan nekoliko višje od njega. To je opazil že Schmid,⁸ ki meni, da so višji grobovi mlajši.

Ob stekleni žari, v kateri je bil samo pepel, sta bili dve posodi. Majhna skleda z navzven usločenim ustjem, ki pripada 2., v nekaterih krajih pa celo 3. stoletju,⁹ in čedna kupa, okrašena z nalepkom. Sorodne kupe, narejene iz terre sigillate, požlahtnjene z barbotinom v svetli barvi, predvsem beli, so se pojavile šele v 2. stoletju in niso trajale do dobe skeletnega pokopa.¹⁰ Pri nas je analogno posodo, najdeno v Černelu, Ložar¹¹ postavil v prvo stoletje. Mislim pa, da je naš grob nekoliko kasnejši. Verjetno pripada koncu 1. stoletja. Posoda je izdelana verjetno v St. Reinyju.

Tretji grob je bil nestrokovno odkopan, tako da ni najdb. Vemo, da je v kameniti žari bila steklena urna s pepelom. Žara je bila pokrita s kamenito ploščo. Četrty in peti grob pa sta zapustila le dolije.

K tem najdbam bi radi priključili še grob, na katerega nas je opozoril tov. Tone Prosenc.¹² V mislih imamo odkritje iz prvih let po osvoboditvi. Pri zemeljskih delih na Tržaški cesti, sedaj kino Vič (bivša gostilna Krčon), so zadeli na skeletni pokop. Mrlič je bil obdan z opeko. Delo je vse prehitro napredovalo, tako da je v naš muzej prišlo le opečno ogrodje in desni humerus.

⁴ S. Lösche, *Lampen aus Vindonissa*, Zürich 1919, str. 218.

⁵ H. Draggendorff, *Bonner Jahrbücher*, 46—47, 1896, str. 85.

⁶ O. Hoelder, *Die Formen der römischen Keramik diesseits und jenseits der Alpen*, Stuttgart, 1897, str. 21.

⁷ E. Gose, *Gefässtypen der römischen Keramik in Rheinland*, Kvelaer 1950, pod št. 360—362.

⁸ Schmid, *Landesmuseum Rudolfinum in Laibach*, 1907, Bericht für das Jahr 1906, str. 10.

⁹ Schörgendorfer, *Römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer*, Brünn, 1942, pod 164—166.

¹⁰ Lehner, BJ 125, 1919, str. 132.

¹¹ Ložar, *Steklena čaša iz Černela*, GMDS, 1935, str. 97 sq.

¹² Že leta 1946 so pri zemeljskih delih razkopali skeletni grob, pokrit z opeko. V Narodni muzej je ostanke, ki so ostali na terenu, prinesel tov. T. Prosenc. Pravih pridatkov ni. Ohranile so se le opeke, ki so obdajale grob. Od skeleta je ohranjen le desni humerus. Po izpovedi tov. Prosenca je grob ležal nekako v globini 1—1,30 m.

ZUSAMMENFASSUNG

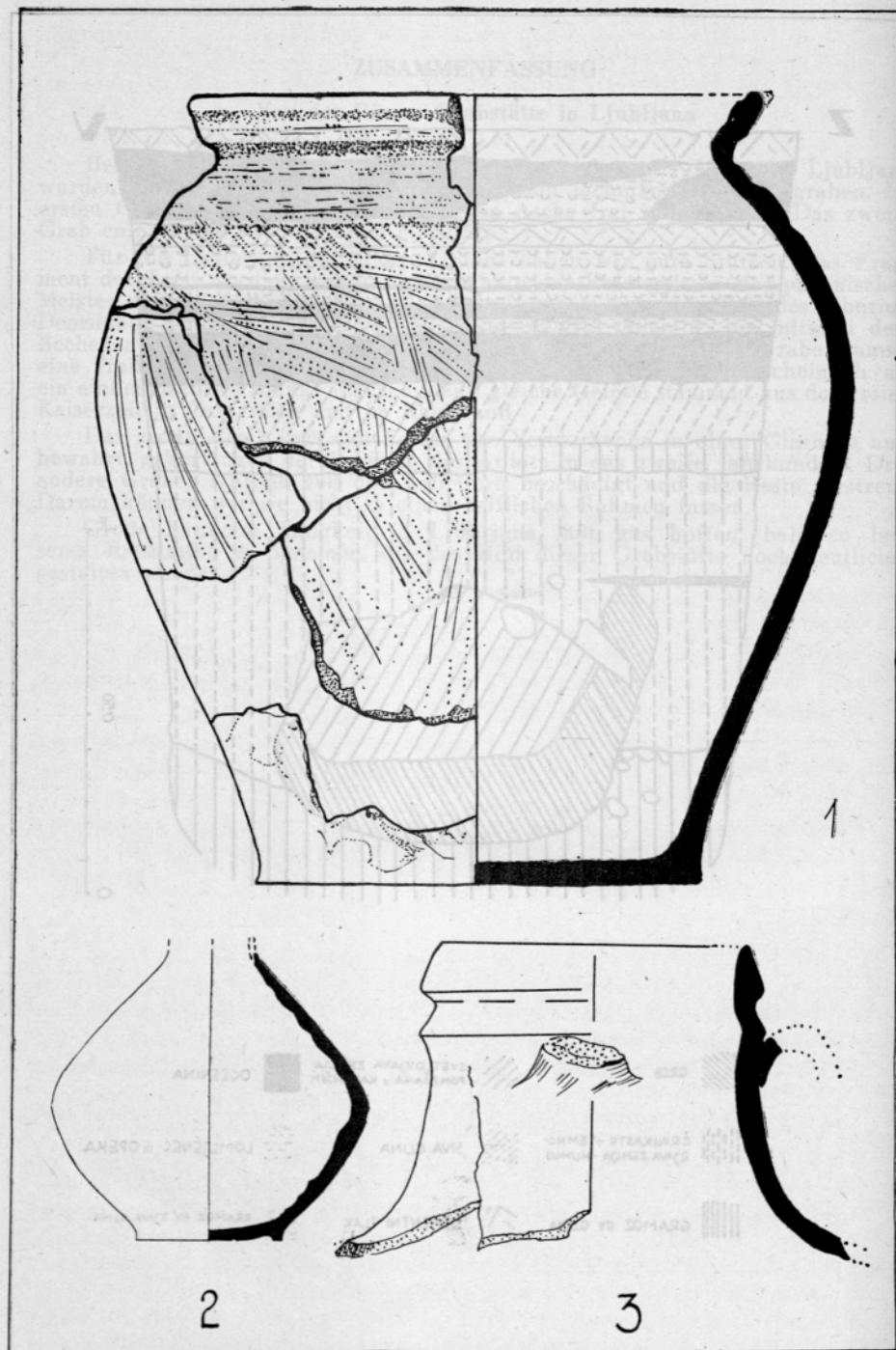
Von der Römer Grabstätte in Ljubljana

Bei der Arbeit um den neuen Ausstellungsplatz der Messe in Ljubljana wurden antike Gräber entdeckt. Zwei wurden fachmännisch ausgegraben. Im ersten Grab lagen die Knochen und die Asche frei in der Erde. Das zweite Grab enthielt die Reste in einer Glasurne.

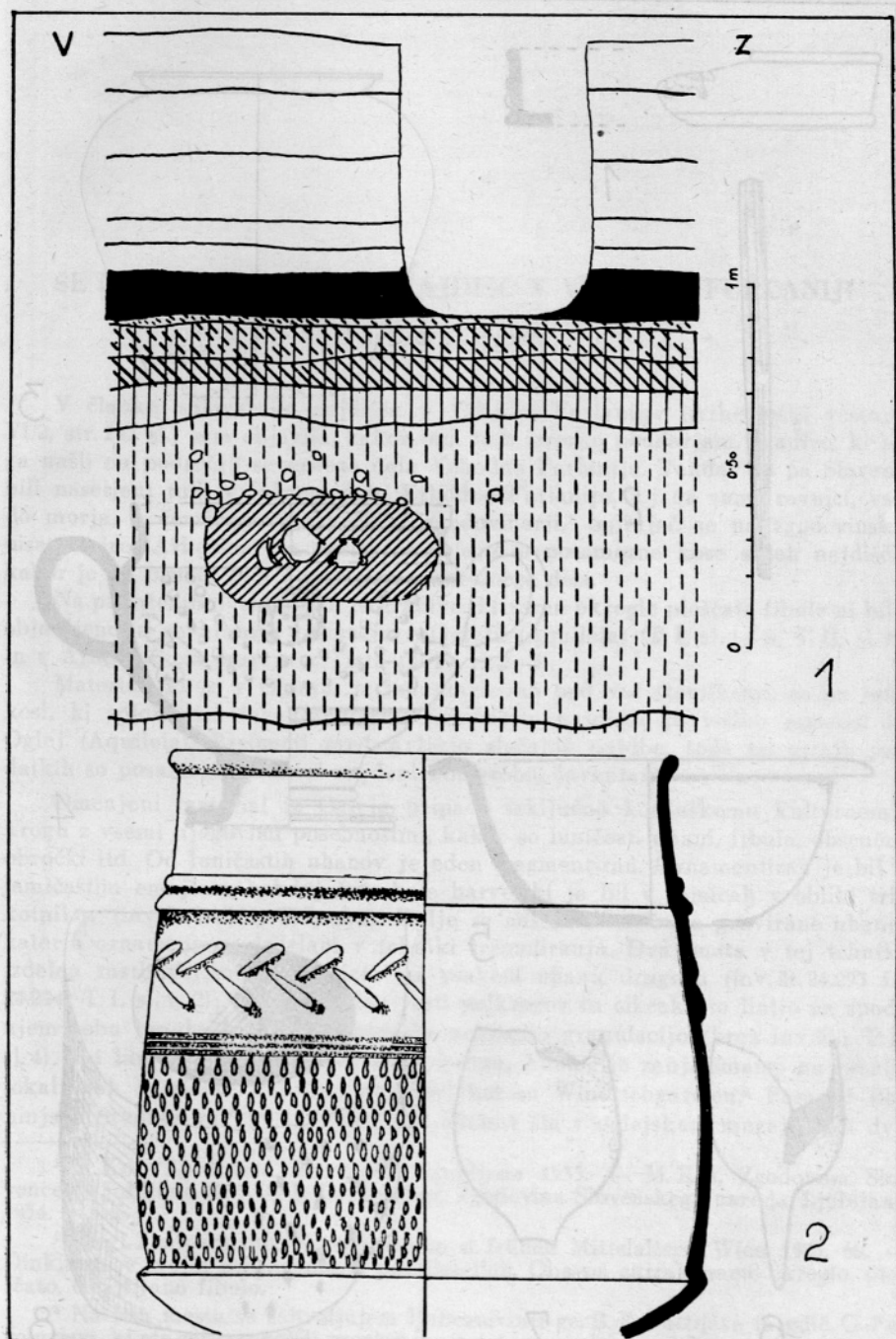
Für die Datierung des ersten Grabes haben wir gute Stützen. Das Fragment der Terra sigillata gehört sicherlich zu den Erzeugnissen der padanischen Meister. Da die Tasse die Form D 15 besaß, gehört sie in die Zeit des Tiberius. Demselben Grab gehört noch eine reliefverzierte Öllampe, die mitsamt dem Becher aus Terra nigra die Datierung bestätigt. Aus gleichem Grab stammt eine freihändig erzeugte schwarze Urne. Das kann man wahrscheinlich als ein einheimisches Produkt ansehen, denn gleiche Gefäße stammen aus der ersten Kaiserzeit in Österreich und im Rheinland.

Das zweite Grab, mit den Resten des Verstorbenen in einer Glasurne aufbewahrt, gehört nach der Meinung des Autors in das zweite Jahrhundert. Drei andere Gräber wurden von den Arbeitern beschädigt und die Reste zerstreut. Darum können wir sie nicht in einen zeitlichen Rahmen fassen.

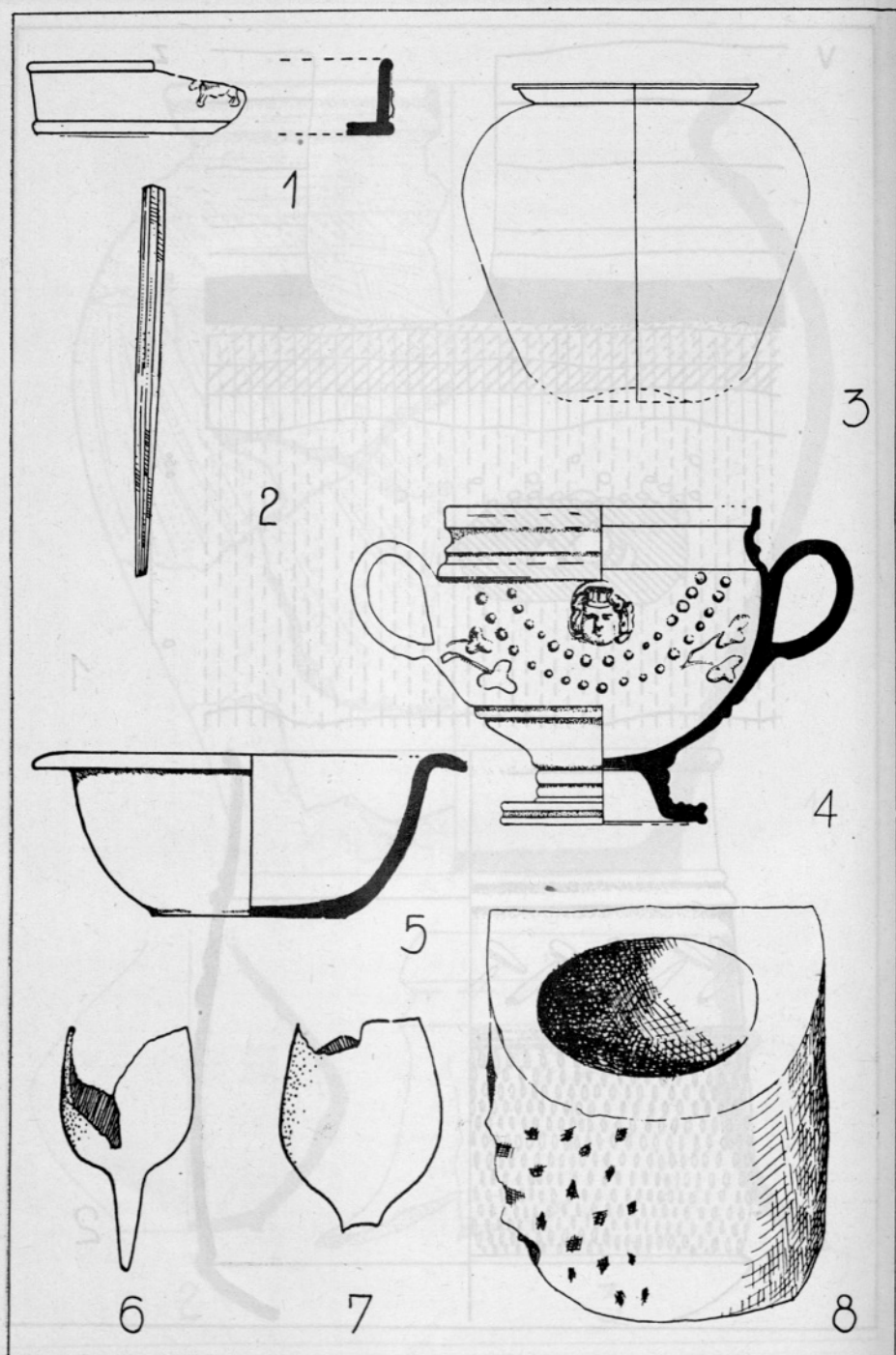
Große bauliche Tätigkeit in Ljubljana läßt uns hoffen, bald zu besseren Resultaten zu kommen, die das Bild dieser Grabstätte noch deutlicher gestalten werden.

Sl. 1 in 3 = $1/2$ n. vel. Sl. 2 = $1/4$ n. vel.

Sl. 2 = 1/1 n. vel.

Sl. 1, 2, 4 in 5 = 1/2 n. vel. Sl. 3 = 1/4 n. vel.

ŠE NEKAJ SLOVANSKIH NAJDIŠČ V VZHODNI FURLANIJ

PAOLA KOROŠEC

V članku »Slovanska najdišča v Vzhodni Furlaniji« (Arheološki vestnik VI/2, str. 247 sl.) sem objavila, kakor tam tudi izrecno poudarjam, gradivo, ki so ga našli na področju severnega dela Vzhodne Furlanije. Vendar so pa Slovani bili naseljeni tudi v južnem delu Vzhodne Furlanije, t. j. na sami ravnici, vse do morja, o čemer govore večkrat zgodovinarji,¹ opirajoč se na zgodovinske pisane vire. Arheologi pa doslej omenjajo le posamezne kose s teh najdišč,² kakor je bil primer tudi z gradivom s severnega dela.

Na priloženih dveh tablah je gradivo, ki razen okrogle ploščate fibule ni bilo objavljeno, a ga hranijo v muzeju v Ogleju (Aquileia) (T. I, sl. 1—8; T. II, sl. 1) in v Arheološkem muzeju v Trstu (T. II, sl. 2—5).

Material, ki je v Ogleju, je inventariziran pod več številkami, so pa tudi kosi, ki sploh niso inventarizirani. Kot mesto najdišča je vedno označen le Oglej (Aquileia). Predmeti predstavljajo slučajne najdbe, toda po ustnih podatkih so posamezni primeri najdeni kot grobni inventar.³

Omenjeni material iz Ogleja pripada izključno köttlaškemu kulturnemu krogu z vsemi njegovimi posebnostmi, kakor so luničasti uhan, fibula, obsenčni obročki itd. Od luničastih uhanov je eden fragmentiran. Ornamentiran je bil z jamičastim emajlom, nekdanj črno-bele barve, ki je bil v jamicah v obliki trikotnikov (inv. št. 24.264; T. I, sl. 7). Dalje so našli tri luničaste gravirane uhane, katerih ornamenti so izdelani v tehniki tremoliranja. Dva imata v tej tehniki izdelan rastlinski motiv, in sicer na vsakem uhanu drugega (inv. št. 24.293 in 24.294; T. I, sl. 1, 2); tretji ima dve vrsti polkrogov in cikcakasto linijo na spodnjem robu lunule, ki naj bi imitirala nekdanjo granulacijo (brez inv. št.; T. I, sl. 4). Vsi luničasti uhan, so bili liti v bronu. Analogije zanje imamo na raznih lokalitetah köttlaške kulturne skupine, kot so Windischgarsten,⁴ Perava,⁵ Bohinjska Srednja vas⁶ in dr. Poleg teh uhanov sta v oglejskem muzeju tudi dva

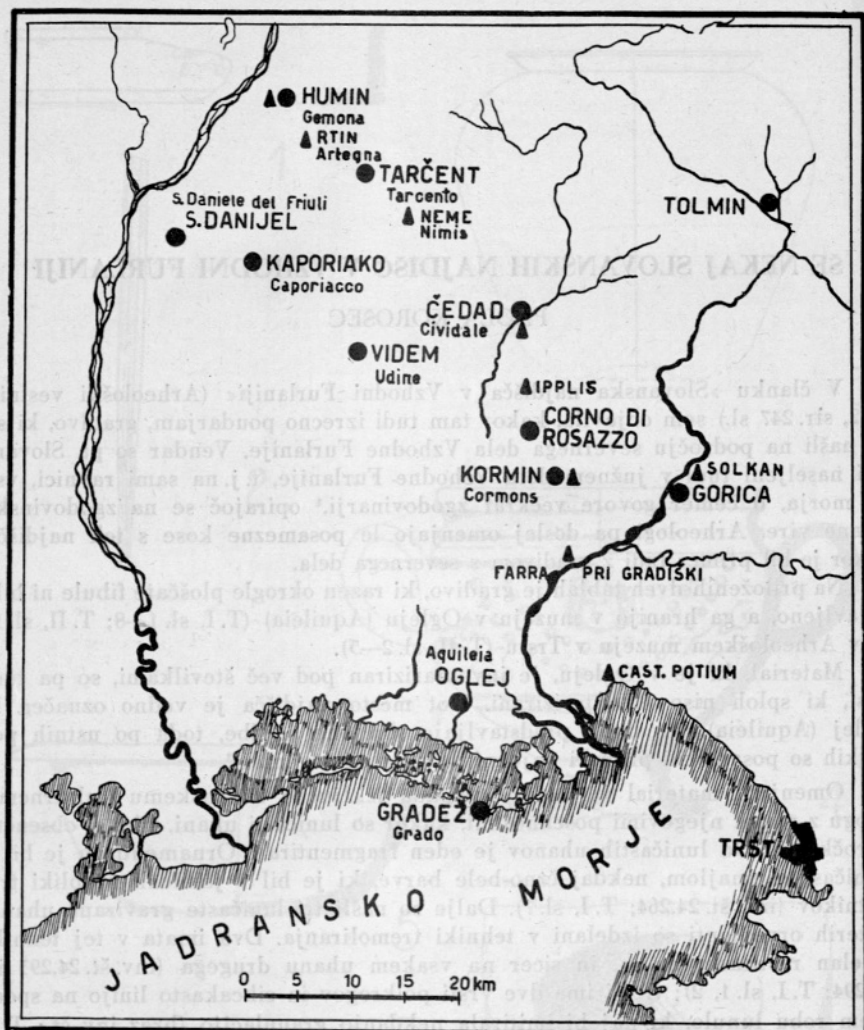
¹ M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1933. — M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1955. — B. Grafenauer, *Zgodovina Slovenskega naroda*, Ljubljana 1954. — Itd.

² Riegl-Zimmermann, *Kunstgewerbe d. frühen Mittelalters*, Wien 1923, 68. — Dinklage v svojih propagandnih publikacijah. Oba pa citirata samo okroglo, ploščato, emajlirano fibulo.

³ Na tem mestu se zahvaljujem ljubeznivosti ge. B. Forlatti jeve in gdič. G. Fogolarjevi, ki sta mi omogočila pregled materiala ter izdelavo risb.

⁴ Germanen-Erbe, 1941, 74, sl. 43.

⁵ L. c. 73, sl. 36.

- slovanska najdišča ▲ langobardski limes

obsenčna obročka, od katerih je eden iz tanjše bronaste žice s S-pentljo na enem koncu (brez inv. št.; T. I, sl.3), drugi je pa šele v sekundarni uporabi služil kot obroček (inv. št. 24.307; T. I, sl. 5). V primarni uporabi je v starejši epohi predstavljal sedanji obroček manjšo bronasto iglo z bikonično glavico, ki je danes uvita podobno kot S-pentlja.

Najzanimivejši, istočasno pa tudi najbogatejši predmet, poleg luničastega emajliranega uhana, ki je karakterističen posebno za köttlaško kulturno sku-

° Carniola, 1908, T. II, sl. 20, grob št. 14.

pino, je velika, okrogla, masivna, ploščata fibula, ki je bila lita v bronu (brez inv. št.; T. I, sl. 8. — premer 4,7 cm).⁷ Na spodnji strani fibule je ohranjena še pentlja, ki je bila vlita skupaj s fibulo, medtem ko šarnir za iglo in sama igla danes manjkata. Fibula ima, kot večina primerov tega tipa, srednji del nekoliko vzbočen. Na njem je sumarno predstavljena živalska figura z nazaj obrnjeno glavo. Vdolbine so bile izpolnjene z jamičastim emajlom. Okoli srednjega vzvišenega dela fibule je plastičen narezan venec. Na znižanem delu je ornament štirih polmesecev, ki so razporejeni v obliki križa. Ob samem robu fibule je sumarno vgravirana cikcakasta linija. Emajl na srednjem vzvišenem delu, kakor tudi v polmesečih na znižanem delu fibule, v katerih so po tri jamice za vlaganje emajla, je bil nekdaj črne in bele barve. Kakor večina ornamentov na drugih predmetih, tako je tudi ta motiv, razdeljen na štiri polja razporejenih v obliki križa, ter živalski motiv na centralnem delu fibule, znan iz drugih najdišč köttlške kulturne skupine. Lahko celo trdimo, da je tak motiv dokaj priljubljen. Imamo ga na emajlirani fibuli iz Žirovnice,⁸ kjer je pa izdelan z večjo preciznostjo kakor oglejski primerek; dalje na fibuli neke neznane lokalitete, ki je v muzeju na Dunaju,⁹ v Krunglu,¹⁰ Peravi,¹¹ Kötlachu¹² itd.

Poleg zgornjih predmetov je v oglejskem muzeju tudi bronast, masiven, lit prstan s trikotnim presekom, ornamentiran s prečnimi kanelurami (inv. št. 2436; T. I, sl. 6 a, b). Ker je pod isto inventarno številko tudi več drugih različnih prstanov iz rimske dobe, bi nas njegova atipična oblika mogla zavesti, da bi ga prišteli istemu obdobju, proti čemur pa govori celotna njegova faktura. Zato je najverjetneje, da ga moramo pripisati slovanski periodi.

V oglejski muzej je kot slučajna najdba došel tudi fragmentiran lonček (brez inv. št.; T. II, sl. 1). Našli so ga v samem Ogleju. Po svoji jajčasto ovalni obliki, navzven upognjenem ustju, nekoliko odebeljenem robu na dnu bi vse-kakor sodil med slovansko ostalino. Kakor večina slovanskih posod, tako je tudi oglejski lonček dokaj dobro žgan (zunaj črne barve, znotraj rdečkast), izdelan pa iz dobro čiščene zemlje, pomešane z drobci kremenca in peska. Izdelan je bil sicer prostoročno, pač pa dokončan na lončarskem kolesu, po vsej verjetnosti na ročni pogon.

Oglejski material, kakor tudi že poprej objavljeni material iz Severne Furlanije, pripada köttlškemu kulturnemu krogu in ga moramo postaviti v čas IX. in X. stoletja. Če analiziramo oblike in ornamentiko, vidimo, da ta material nima nikakih lokalnih posebnosti, kakor so n. pr. gravirani uhani iz Fortuite in veliki gravirani uhan, ki je v Vidmu, temveč ga moramo imeti za uvožen, ravno tako kakor emajlirane uhane iz Caporiacca, Corno di Rosazzo in Fortuite a Turida.¹³ Proti domnevi, da so tudi emajlirane predmete izdelovali v delavnicah, ki bi bile tukaj na jugu, glede na bizantinske politične in kulturne eksponate

⁷ Vsi predmeti na tablah, razen onih iz tržaškega Arheološkega muzeja, so risani v naravni velikosti.

⁸ Neobjavljeno gradivo v Narodnem muzeju v Ljubljani.

⁹ Rieg-Zimmermann, l. c., str. 71, sl. 58, nebarvana slika.

¹⁰ Archaeologiai Ertesitő 1897, T. V.

¹¹ Mitt. d. Zentral-Kommission 1898 (Much, barvna tabla).

¹² Pittioni, Der frühmittelalterliche Gräberfund von Köttlach, 1943.

¹³ Arheološki vestnik VI, 247 sl.

v neposredni bližini, govori identičnost predmetov, predstava in ornamentika s tistimi, ki so najdeni severno in severovzhodno od Alp in kjer jih imamo v zelo velikem številu. Takšne številne analogije pa ne govore le za trgovske zveze med severnimi in južnimi pokrajinami, temveč bi mogli tudi domnevati, da so takšni predmeti dospeli na jug z novim doseljevanjem prebivalstva, ne glede na to, kakšni so bili pravi vzroki tega doseljevanja. Verjetno so pa takšne doselitve, kar nam kaže tudi material, iz pomadžarske dobe, ko so Slovani kot kmetje kolonizatorji prodirali na furlansko ozemlje nekako v drugi polovici X. stoletja.¹⁴

Vemo, da so v času, ko se je širila köttlaška kulturna skupina, Slovenci že morali sprejeti krščanstvo.¹⁵ Kljub temu vidimo, da so tudi še naprej ohranili nekatere svoje stare navade. Tudi so svojim pokojnim dajali pridatke v grobove. Tako nas ta moment glede na bližino cerkvene metropole ter z njim v zvezi tudi nekropole v Ogleju ali pa v njegovi neposredni bližini, nagiblje k domnevi, da so tudi Slovenci, kolikor so bili tu, imeli iste pravice kakor stari domačini.

V zvezi z oglejskim gradivom imamo tudi nekaj zelo skromnega gradiva v Arheološkem muzeju v Trstu, ki pa je po ustnih podatkih iz neposredne bližine Gorice.¹⁶ Ta material je zelo skromen, brez kakršnih koli posebnosti, pripada pa ravno tako grobnim najdbam.¹⁷ V enem grobu so našli uhana iz tanke bronaste žice s po tremi pentljami na spodnji strani obročka (T. II, sl. 4). V nekem drugem grobu pa so našli podoben uhan ter fragment ornamentirane bronaste ploščice — verjetno okova (T. II, sl. 2, 3) in fragment manjšega bronastega obročka. Oblika teh uhanov je tudi zelo priljubljena na ozemlju köttlaške kulturne skupine, a najdemo jo tudi na ozemlju severnega dela Vzhodne Furlanije.¹⁸

Sodeč po vsem, je ta nekropola, kakor tista v Ogleju, morala biti večjih razmer.

Ako pogledamo geografsko karto do sedaj znanih najdišč na področju Vzhodne Furlanije, bomo videli, kakor je omenjeno tudi že na drugem mestu, da se najdišča s slovanskim gradivom nizajo v glavnem na ozemlju langobardskega limesa. Vendar so pa Slovani prodrli tudi nekoliko globlje proti zahodu. Nekropole, ki so doslej odkrite in v glavnem tudi neraziskane, nam pa kljub temu dokazujejo obstoj verjetno čistih slovanskih naselbin v teh krajih, ki so morale biti v bližini samih nekropol tako na severu kakor na jugu in govore, da so živeli Slovani v teh predelih v mirnih razmerah (odsotnost orožja) in obdržali svojo kulturo in svoje navade, ki so jih prinesli s seboj.

¹⁴ Kos, Zgodovina Slovencev, 1933, 120.

¹⁵ Pri tem moramo vzeti zanesljiv podatek predstavo križa na raznih predmetih.

¹⁶ Ta material ni omenjen v inventarju.

¹⁷ Na ploščah, na katerih je material pritrjen, je razdeljen po grobovih. Baje je bil tako urejen že v času, ko je bil izkopan.

¹⁸ Arheološki vestnik VI, 251 sl. T. III, 4.

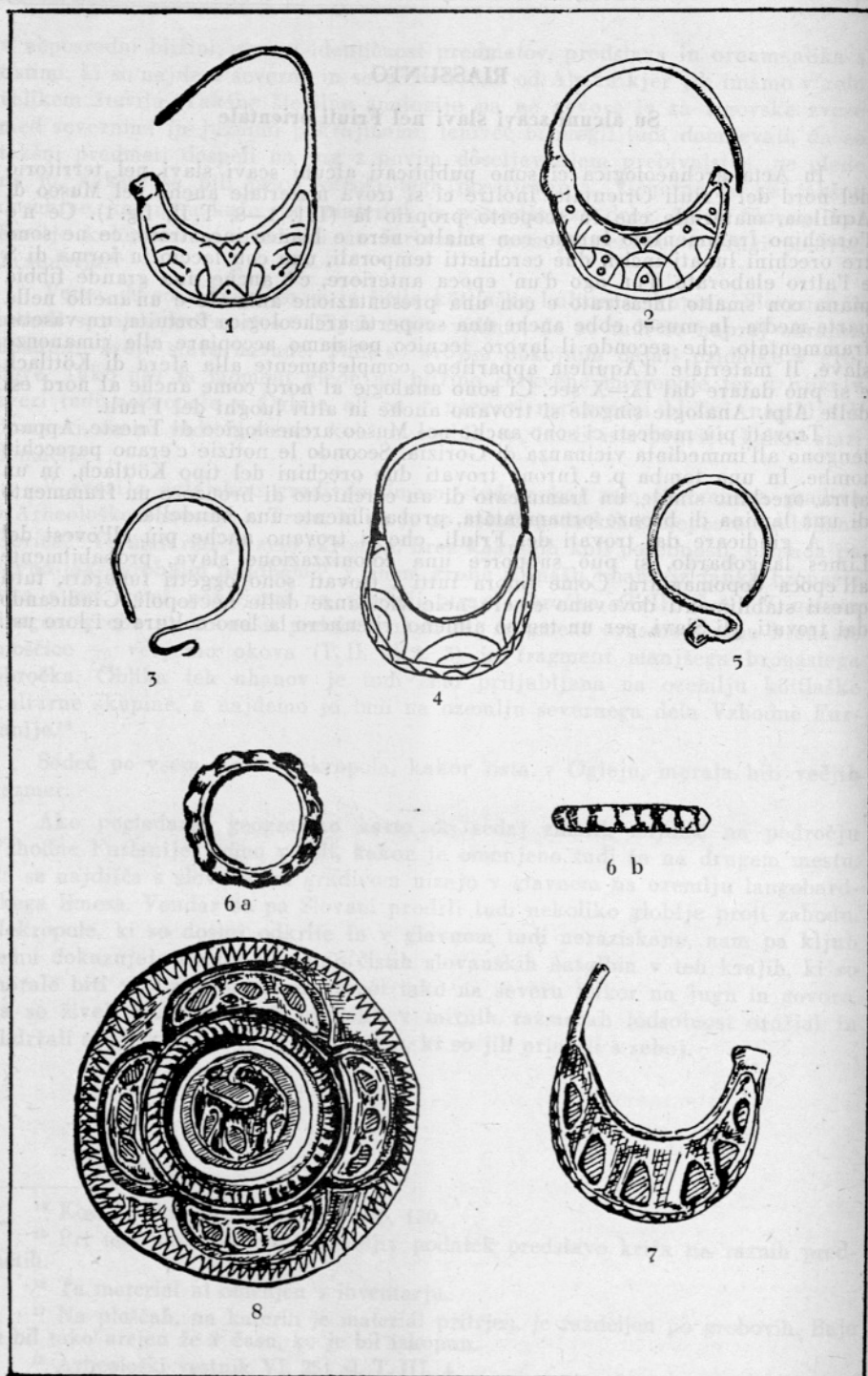
RIASSUNTO

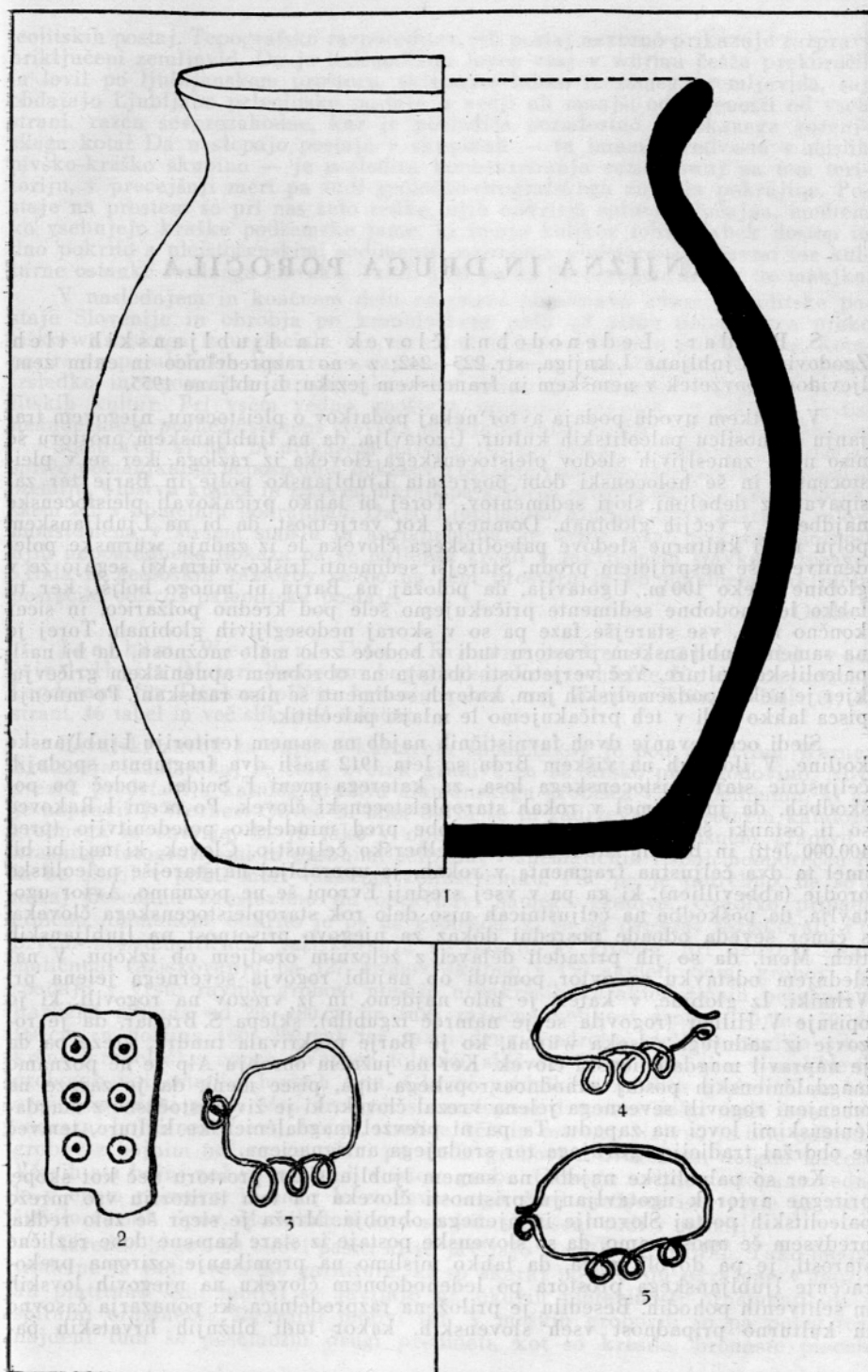
Su alcuni scavi slavi nel Friuli orientale

In Acta archaeologica ci sono pubblicati alcuni scavi slavi nel territorio del nord del Friuli Orientale. Inoltre ci si trova materiale anche nel Museo di Aquileia, materiale che fu scoperto proprio là (T.I, 1—8, T.II, fig. 1). Ce n'è l'orechino frammentato lunato con smalto nero e bianco incastrato, ce ne sono tre orecchini lunati incisi, due cerchietti temporali, uno con laccio in forma di S e l'altro elaborato d'un ago d'un' epoca anteriore, c'è anche una grande fibbia piana con smalto incastrato e con una presentazione animale e un'anello nella parte media. In museo ebbe anche una scoperta archeologica fortuita, un vasetto frammentato, che secondo il lavoro tecnico possiamo accoppiare alle rimanenze slave. Il materiale d'Aquileia appartiene completamente alla sfera di Köttschach e si può datare dal IX—X sec. Ci sono analogie al nord come anche al nord est delle Alpi. Analogie singole si trovano anche in altri luoghi del Friuli.

Trovati più modesti ci sono anche nel Museo archeologico di Trieste. Appartengono all'immediata vicinanza di Gorizia. Secondo le notizie c'erano parecchie tombe. In una tomba p.e. furono trovati due orecchini del tipo Köttschach, in un'altra, orecchino simile, un frammento di un cerchietto di bronzo e un frammento di una lamina di bronzo ornamentata, probabilmente una bandella.

A giudicare dai trovati del Friuli, che si trovano anche più all'ovest del Limes langobardo, si può supporre una colonizzazione slava, probabilmente all'epoca dopomagiara. Come finora tutti i trovati sono oggetti funerari, tutti questi stabilimenti dovevano essere nelle vicinanze delle necropoli. Giudicando dai trovati, gli Slavi, per un tempo almeno, ritennero la loro coltura e i loro usi.

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

S. Brodar: Ledenodobni človek na ljubljanskih tleh. Zgodovina Ljubljane I. knjiga, str. 223—242; z eno razpredelnico in enim zemljevidom; povzetek v nemškem in francoskem jeziku; Ljubljana 1955.

V kratkem uvodu podaja avtor nekaj podatkov o pleistocenu, njegovem trajanju in nosilcu paleolitskih kultur. Ugotavlja, da na ljubljanskem prostoru še niso našli zanesljivih sledov pleistocenskega človeka iz razloga, ker se v pleistocenski in še holocenski dobi pogrezata Ljubljansko polje in Barje ter zapravata z debelimi sloji sedimentov. Torej bi lahko pričakovali pleistocenske najdbe le v večjih globinah. Domneva kot verjetnost, da bi na Ljubljanskem polju našli kulturne sledove paleolitskega človeka le iz zadnje würmske poledenitve v še nesprijetemrodu. Starejši sedimenti (riško-würmski) segajo že v globine preko 100 m. Ugotavlja, da položaj na Barju ni mnogo boljši, ker tu lahko ledenodobne sedimente pričakujemo šele pod kredno polžarico, in sicer končno fazo, vse starejše faze pa so v skoraj nedosegljivih globinah. Torej je na samem ljubljanskem prostoru tudi v bodoče zelo malo možnosti, da bi našli paleolitske kulture. Več verjetnosti obstaja na obrobnem apneniškem gričevju, kjer je nekaj podzemeljskih jam, katerih sedimenti še niso raziskani. Po mnenju pisca lahko tudi v teh pričakujemo le mlajši paleolitik.

Sledi ocenjevanje dveh favnističnih najdb na samem teritoriju Ljubljanske kotline. V ilovicah na viškem Brdu so leta 1912 našli dva fragmenta spodnjih čeljustnic staropleistocenskega losa, za katerega meni F. Seidel, sodeč po poškodbah, da ju je imel v rokah staropleistocenski človek. Po oceni I. Rakovca so ti ostanki širokočelnega losa iz dobe pred mindelsko poledenitvijo (pred 400.000 leti) in bi bili istodobni s heidelberško čeljustjo. Človek, ki naj bi bil imel ta dva čeljustna fragmenta v rokah, je uporabljal najstarejše paleolitsko orodje (abbrevillien), ki ga pa v vsej srednji Evropi še ne poznamo. Avtor ugotavlja, da poškodbe na čeljustnicah niso delo rok staropleistocenskega človeka, s čimer seveda odpade posredni dokaz za njegovo prisotnost na ljubljanskih tleh. Meni, da so jih prizadeli delavci z železnim orodjem ob izkopu. V naslednjem odstavku se avtor pomudi ob najdbi rogovja severnega jelena pri Vrhnikih. Iz globine, v kateri je bilo najdeno, in iz vrezov na rogovili, ki jo opisuje V. Hilber (rogovila se je namreč izgubila), sklepa S. Brodar, da je rogovje iz zadnjega odseka würma, ko je Barje prekrivala tundra, vreze pa da je napravil magdalénienski človek. Ker na južnem obrobju Alp še ne poznamo magdalénienskih postaj zahodnoevropskega tipa, pisec meni, da je zarez na omenjeni rogovili severnega jelena vrezal človek, ki je živel istočasno z magdalénienskimi lovci na zapadu. Ta pa ni prevzel magdalénienske kulture, temveč je obdržal tradicijo zgornjega ter srednjega aurignacijskega.

Ker so paleolitske najdbe na samem ljubljanskem prostoru več kot skope, pritegne avtor k ugotavljanju pristnosti človeka na tem teritoriju vso mrežo paleolitskih postaj Slovenije in njenega obrobja. Mreža je sicer še zelo redka, predvsem če upoštevamo, da so slovenske postaje iz stare kamene dobe različne starosti, je pa dovolj gosta, da lahko mislimo na premikanje oziroma preko-
račenje ljubljanskega prostora po ledenodobnem človeku na njegovih lovskih in selitvenih pohodih. Besedilu je priložena razpredelnica, ki ponazarja časovno in kulturno pripadnost vseh slovenskih, kakor tudi bližnjih hrvatskih pa-

leolitskih postaj. Topografsko razporeditev teh postaj nazorno prikazuje razpravi priključeni zemljevid. Da je ledenodobni lovec vsaj v würmu češče prekoračil in lovil po ljubljanskem prostoru, sklepamo lahko iz samega zemljevida, saj obdajajo Ljubljano paleolitske postaje v večji ali manjši oddaljenosti od vseh strani, razen severozahodne, kar je posledica nezadostno raziskanega gorenjskega kota! Da nastopajo postaje v skupinah — tu imamo predvsem v mislih pivško-kraško skupino — je posledica koncentriranja raziskovanj na tem teritoriju, v precejšnji meri pa tudi geološko-orografskega značaja pokrajine. Postaje na prostem so pri nas zelo redke, njih odkritja splošno slučajna, medtem ko vsebujejo kraške podzemске jame, ki imajo kolikor toliko lahek dostop in dno pokrito s pleistocenskimi sedimenti, večinoma pleistocensko favno ter kulturne ostanke fosilnega človeka. Takih jam pa na Slovenskem Krasu ne manjka.

V naslednjem in končnem delu razprave obravnava avtor paleolitske postaje Slovenije in obrobja po kronološkem redu od riške poledenitve preko riško-würmskega interglaciala ter vseh faz zadnje würmske poledenitve. Komparira in paralelizira kulturne stratume posameznih najdišč, kritično upošteva izsledke in ugotovitve raziskovalcev ter nakazuje verjetne migracije paleolitskih kultur. Pri vsem vedno upošteva možnosti bivanja in gibanja bodisi neandertalca, pozneje sapiens človeka po Ljubljanski kotlini in njenem obrobju.

Razprava, ki naj bi prikazala najstarejšo zgodovino Ljubljane, predstavlja spričo pomanjkanja neposrednih dokazov o bivanju paleolitskega človeka na njenem ozemlju, v bistvu kratek in zgoščen, hkrati pa kritičen pregled paleolitika na Slovenskem ter v obmejnih pokrajinah. Da so Ljubljansko kotlino zajeli kulturni valovi moustériena v širšem smislu in aurignacijskega, je avtor jasno nakazal, možnost njih neposrednega dokaza pa se najlepše zrcali v zaključnem stavku razprave: »Toda iz geoloških razlogov se bo na tem prostoru le ob ugodnem naključju posrečilo odkriti paleolitske postaje.

F. Osolc

Joachim Werner, *Das alamannische Gräberfeld von Mindelheim* (Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte, für das Bayerische Landesamt für Denkmalpflege herausgegeben von Werner Krämer, Heft 6), 40 strani, 46 tabel in več slik med tekstem.

Bavarski zavod za varstvo kulturnih spomenikov je pod vodstvom Werner Krämerja izdal sedaj že šesti zvezek gradiva za bavarsko predzgodovino. Novi zvezek predstavlja katalog gradiva alamanskega grobišča v Mindelheimu, ki ga je napravil J. Werner. Odveč bi bilo, da bi se tu zadrževali ob samem katalogu grobnega inventarja, ki je tako v opisu kakor tudi v slikopisnem gradivu s krasnimi fotografijami in grobnimi celinami v shematičnih risbah neoporečen in ki bo služil v polni meri vsakemu znanstveniku. Pač pa je potrebno, da se z nekaj besedami zaustavimo na obravnavi samega gradiva. Gradivo pripada etnično Alamanom, odkrito je pa na grobišču, ki so ga dvakrat raziskovali. Pri prvem nesistematičnem raziskovanju so odkrili 33 grobov, pri drugem sistematičnem raziskovanju pa 127 grobov skupno s 150 skeleti. Sami grobovi, ki spadajo v vrsto ravnih grobov, nimajo nikakršnih karakterističnih posebnosti. Različna globlina od 20—180 cm in tudi različna velikost grobov (širina 70 do 160 cm in dolžina 160—200 cm) ter razni drugi nadrobni deli ne nudijo nikakršne kronološke opore. Werner tolmači sledove črne trohnobe v nekaterih grobovih kot ostanke lesenih krst. Glavni pridatki v moških grobovih so bili orožje in okovi pasic. Med orožjem so zastopani dvorezni dolgi meči (spathae), enorezni bojni noži (saxi), kopje, strelice, ščit in ostroge. Največ je bilo odkritih grobov z bojnim nožem, za njimi pa slede grobovi z dvoreznim dolgim mečem. Včasih sta bojni nož in meč tudi v istem grobu. Ostroge so bile zastopane vedno le v enem primeru, in sicer le za levo nogo. Med orožjem iste vrste je večje število raznih tipov. Marsikateri kosi so bili okrašeni tudi v tuziji.

Izredno bogati so okovi pasic, ki se javljajo v celih garniturah. Tako imamo trodelne in tudi večdelne garniture, ki so skoraj po pravilu okrašene v tuziji ali platirane. Kot motivi se javljajo na okovih pletenasti ornament, dalje spiralni ornament, figuralni motivi itd. V moških grobovih so pa poleg tega najdeni tudi še posamezni drugi predmeti, kot so kresila, bronaste pincete,

kožnate vrečice, glavniki itd. Včasih pa najdemo tudi nakit, kot so prstani, zapestnice itd.

Inventar v ženskih grobovih pa obsega razne vrste nakita, dele noše, orodje in keramiko. Pri nakitu so posebno karakteristične S- in ploščate fibule, tri vrste uhanov, med katerimi so najbolj pogosti uhani s kvačicami za spenjanje, ogrlice iz steklenih biserov, zapestnice z odebelenimi konci, prstani itd. Deli noše obsegajo razne zapone ter okove za čevlje in za ovoje okoli nog. Orodje v ženskih grobovih obsega razne nože. Keramiko pa so našli le v posameznih grobovih.

Grobišče je bilo mogoče dokaj točno datirati. Tako bo po Wernerjevi opredelitvi najstarejši grob pripadal začetku VII. stoletja, medtem ko bodo najmlajši grobovi iz časa okoli leta 700.

Del kataloga, ki obsega gradivo iz nesistematičnih raziskovanj v letu 1934, je napravil Georg Kossack.

J. Korošec

Pavel Radoměřský: Obol mrtvých u Slovanů v Čechách a na Moravě (Příspěvek k datování kostrových hrobů mladší doby hradištní). Sborník Národního Muzea v Praze, Svazek IX-A — Historický č. 2, Praha 1955, 82 strani, 5 tabel, 1 karta, ruski in angleški povzetek.

Glede na pridanke novcev, ki so bili najdeni v slovanskih grobovih na Češkem in Moravskem, je Radoměřský napisal izčrpno študijo, v kateri je na eni strani zbral vse doslej znano gradivo, na drugi je pa skušal raztolmačiti tudi namen stavljanja novcev v grobove. Nekatere njegove ugotovitve so izredno zanimive. Med takšne sodi n. pr. ugotovitev, da je število grobov z novci na Moravskem večje kakor na Češkem. Poleg tega je zanimiva tudi ugotovitev, da vsi taki grobovi pripadajo mlajši gradiščanski periodi. Vendar so pa nekoliko zgodnejši na Moravskem, kamor je ta navada, po avtorjevem mnenju dospela iz Ogrske. Uporabljala se je pa nekako v času med 1010—1110. Na Češko naj bi ta navada dospela iz Moravske, nekako v štiridesetih letih 11. stoletja. Toda tudi tu imamo nekaj primerov zgodnejših novcev, najdenih v grobovih, vendar jih je pa avtor zvečine izločil kot nezanesljiv podatek. Le dva primera naj bi po avtorjevem mnenju bila zanesljiva, pripadata pa prehodu 10. v 11. stoletje. Na osnovi njih pa, sodi avtor, ni mogoče izvajati večjih sklepov.

Avtor skuša ovreči tudi mnenje o pomenu novcev v grobovih, ki so jih pogosto tolmačili kot obolus, glede na grški pogrebni kult. Poleg takšnega tolmačenja imamo pa še vrsto drugih tolmačenj, kot so n. pr. domneva, da novec v grobovih predstavlja simbolično imetje pokojnika, ali pa simbolično hrano za pokojnika itd. Avtor skuša z argumenti ovreči predvsem hipotezo, da naj bi bil denar v grobu, t. im. obolus, plačilo pokojnika za prevoz po smrti. Avtor sodi, da je časovna oddaljenost od takšne uporabe pod vplivom Haronove tradicije ter uporaba novcev kot pridevkov v grobovih v čeških in moravskih pokrajinah preveč velika. Čeprav avtor ne more dati nekega konkretnega tolmačenja, skuša objasniti novce v grobovih kot dar pokojniku, ki mu naj nadomešča druge darove v grobu, ki so se v tem času že zgubili, ali pa kot dar pokojniku iz strahu pred mrličem itd. Kot dokaz, da novec v grobu ne predstavlja obolus, naj bi bil tudi primer, da se le v redkih primerih najde v ustih pokojnika, temveč navadno v njegovih rokah.

Ne glede na zgornja mnenja, o katerih bo mogoče še dalje časa razpravljati, so pa neizpodbitna nekatera druga avtorjeva mnenja. Predvsem je to mnenje, da je denar v grobu, ki je sicer bil še v obtoku, zelo pomembno sredstvo za datacijo ostalih predmetov, najdenih v grobovih; dalje za datacijo samega groba, za datacijo krst, ki se javljajo istočasno z novci v grobovih itd. Zanimivo pa je, da je sodeč po novcih, na Češkem in Moravskem navada stavljanja novcev v grobove trajala komaj okoli 100 let. Pred 11. stoletjem imamo le malo novcev v grobovih, po tem času, t. j. po prvi četrtini 12. stoletja, pa uporaba zopet pada, čeprav se na Češkem obdrži celo še do konca 12. stoletja, toda le s posameznimi primeri, medtem ko je na Moravskem zamrla že poprej.

J. Korošec

Acta archaeologica Madžarske Akademije znanosti, letniki I/1—2, 3—4, III/1—4 in IV/1—4, Budimpešta 1951—1954; 542 + 370 + 286 strani s skupno 182 tablamami in številnimi risbami in tločrti med tekstom.

Madžarska Akademija znanosti izdaja od leta 1951 dalje zbornike arheoloških poročil in razprav v ruskem, francoskem, angleškem in nemškem jeziku, ki izhajajo pod gornjim naslovom v enem ali dveh zvezkih letno. Od prvih štirih letnikov, ki so doslej izšli drugi žal ni prispel v Slovenijo. Naloga zbornikov naj bi bila predvsem poglobljanje mednarodnih znanstvenih stikov, česar si tudi v Sloveniji močno želimo, saj imata obe deželi v arheološkem raziskovanju vrsto skupnih problemov.

Letnik I, zvezek 1—2:

V uvodniku F. Fülepa (Petletni načrt madžarske arheologije) z močno težnjo čim bolj se prilagoditi delovnim metodam sovjetske arheologije je najprej podan nekoliko pretirano kritičen prikaz dosedanjega stanja v madžarski arheologiji, prav tako pa tudi smernice za izhod iz dozdevne anarhičnosti izoliranega dela posameznikov k bodoči kolektivni tvornosti. Nato je objavljena po sovjetskem vzoru izdelana arheološka petletka za dobo 1950—1954, ki terja obsežnejše raziskave predvsem na področjih paleolita, neolita, dobe selitev in madžarskega ranega srednjega veka. Naloge za posamezna obdobja so dalje podrobneje orisane in opremljene z okvirnimi roki. Obsežnost postavljenih nalog zahteva od arheoloških delavcev trdega dela, ki pa je v prvem letu — kot povzamem iz poročila ob koncu tega letnika — bilo tudi nadvse uspešno. Vsekakor pomeni tako vzpodbujen prehod od nepovezanega in nenačrtnega individualnega raziskovanja k sistematično zasnovanemu kolektivnemu reševanju problemov madžarske arheologije napredek in želeti je le, da bi tudi rodilo pričakovane sadove.

L. Vértés objavlja v poročilu »Nova izkopavanja v jami na Istállóskő« rezultate izkopavanja paleolitskih kultur v Bükk-gorju v letih 1947—1948. Poleg številnega paleontološkega gradiva aurignacienske favne je bilo odkrito tudi precejšnje število aurignacienskih in magdalénienskih kamnitih in koščenih artefaktov. Poglavitni del najdb spada v srednjo aurignaciensko periodo. Ob obravnavanju gradiva posega avtor tudi v problematiko porekla aurignacienskih kultur, ne da bi prišel do jasnejših zaključkov.

J. Korek (Grobišče badenske kulture pri Alsónémedi) podaja rezultate izkopavanja skeletnega grobišča s 40 grobovi, ki so bili ovalne oblike in so vsebovali skrčence obeh spolov v približno enakem razmerju. Posebnost vzbujata poleg nekaterih dvojnih grobov dva groba z istočasno pokopanimi pari goveda kot žrtvenih živali. Avtor označuje prebivalstvo badenske kulture kot nomadsko, grobova z govedi in bogatimi dodatki pa pripisuje rodovskim poglavarjem. Po legi grobov in antropoloških značilnostih deli 2 generaciji trajajoče grobišče v štiri družinske skupnosti.

V nadaljevanju poroča J. Nemeskéri o antropoloških raziskavah teh grobov in ugotavlja dvoje doselitvenih tokov iz severovzhoda in predvsem juga oziroma jugovzhoda. Slede analize živalskih kostnih ostankov (S. Bökönyi), dentalij (I. C. Meznerics) in kemična analiza kovinskih predmetov (K. Szepesi).

A. Mozsolics (Zlata zapestnica iz Belja) objavlja pred dobrimi sto leti v danes jugoslovanskemu kraju najdeno zapestnico s spiralno zavitim konci, ki jo hrani Umetnostnozgodovinski muzej na Dunaju. Po primerjavah tipoloških elementov sorodnih najdb na Madžarskem jo opredeljuje v nasprotju z dosedanjim naziranjem v stopnjo Füzesabony madžarske bronzaste dobe.

K. Sági: Rimska kolonija Fenékpusztá in notranji utrdbeni pas. Kratek prikaz zgodovine te naselbine in razvoja rimskih obrambnih linij v Panoniji.

Gy. László (Pomen hunskih zlatih lokov) razpravlja o problemih hunske naselitve na podlagi arheoloških najdb, med katerimi so zlati okovi loka hunskega tipa iz groba v Jakuszowicah najpomembnejši. Pri tem raziskuje predvsem odnose Hunov do zavojevanega prebivalstva in njegovih voditeljev v času pred in po premaknitvi hunskega središča iz južne Rusije v madžarsko ravnino.

S problemom istega hunskega loka z zlatimi okovi se še posebej ukvarja J. Harmatta v obsežni in temeljiti razpravi »Hunski zlati lok«, kjer vidi v loku iz Jakuszowic predvsem simbol oblasti in s tem nakazano prehodno stanje k začetkom državne ureditve pri Hunih. V ta namen navaja številne primerjave iz

azijskih civilizacij in podrobneje opisuje vlogo loka v zgodovini, posebej pa še v družbenem razvoju Hunov. Tako sklepa, da oblast Atile ni izhajala iz temeljev rodovske ureditve, temveč je slonela na izven rodovskih vezi stoječem sloju privržencev. S tem dokazuje, da je bila hunska družbena ureditev osnovana že na teritorialnem principu z zametki države.

Letnik I, zvezek 3—4:

L. Vértés: Mezolitске najdbe na gori Köporos. Obravnavanje plane postojanke z mnogimi kamenitimi artefakti brez drugih seliščnih sledov. Gradivo (grobi pestnjaki, lovorolistne konice, praskala, strgala, rezila itd.) pripada skoro vsem znanim paleolitskim tipom. Najdišče pripisuje avtor mezolitiku, ki ga označuje kot kulturo prehoda k proizvodnji življenjskih potrebščin (z makro industrijo). Pri obravnavanju genealoških zvez mezolitskih kultur v Evropi se zavzema za konvergenco oblik, ponovni pojav pestnjaka pa razlaga kot potrebo po takem orodju v novih gospodarskih oblikah, zlasti primitivnem poljedelstvu. Ker ni bilo za campignien značilnih najdb, ga časovno vzporeja z maglemosienom.

Historični problematiki madžarske antike je posvečena razprava A. Radnóti-L. Barkóczi: Razporedi vojaških enot v spodnji Panoniji v 2. stoletju. Avtorja se poslužujeta tako imenovane topografske metode raziskovanja in se opirata na najdbe vojaških diplom iz zadnjega časa, da bi ustvarila jasnost glede rimskih pomožnih vojaških oddelkov in njihovih vojnih udeleževanj, ki jih podrobneje opisujeta. Pri tem navedena mesta vojaških taborišč ostajajo do arheoloških terenskih raziskav le hipoteze, ki pa so v nekaterih primerih že bile potrjene.

P. Lipták (Antropološki prispevki k problemu etnogeneze starih Madžarov) proučuje na 20 lobanjah iz časov madžarske naselitve rase sestavine madžarskega prebivalstva. To se je izoblikovalo v mejnem področju evropidnega in mongoloidnega rasnega kroga iz turanidne rase in evroposibiridnega tipa, medtem ko so drugi elementi podrejenega pomena. Prevladovanje turanidne rase razlaga s priključevanjem turških skupin med madžarsko etnogenezo, medtem ko zveze z drugimi ljudstvi še niso raziskane.

V daljši razpravi »Arheološke raziskave o madžarski medicini« se ukvarja T. Anda s problemi trepaniranja lobanj v času madžarskega ranega srednjega veka. Po uvodnih razglabljanjih o tehničnih vprašanjih, namenih, zgodovini in teritorialni razširjenosti trepaniranja preide na obdelavo dosedanjih madžarskih najdb, izvirajočih iz raznih najdišč. Izključno na vojne čase okrog 10. stoletja omejene trepanirane lobanje razlaga kot medicinske posege pri vojnih ranjencih. Ob temeljitem pregledu lobanj so bila izvršena tudi rentgenska snemanja. Ugotovljena smrtnost po teh operacijah je približno enaka današnji. V nekaj primerih je bilo opaženo začeto vrtanje, ki ni predrlo lobanje. V grobišču Tiszaeszlár — Basharompusztu so leta 1945 našli tudi medicinski instrument za trepaniranje, ki kaže na arabsko poreklo, odkoder naj bi ga dobila staro-madžarska plemena še v južnoruskih pokrajinah. O dokajšnji stopnji medicine priča tudi srebrna ploščica za pokritje odprte lobanje v nekem grobu. Avtor domneva, da so trepanacije opravljali duhovni kot gojitelji religioznih nauk in medicinskih večšin, dokler ni kralj Štefan v XI. stoletju odpravil poganke religije in njene duhovniške kaste.

F. Fülepi objavlja na zaključku letnika poročilo o uspehih madžarske arheologije v prvem letu petletke. Iz njegovih izvajanj sledi, da so dela tega leta ob izdatni denarni podpori vlade »zasenčila vseh 25 let dela pod prejšnjim režimom«, kljub številnim zaščitnim izkopavanjem, ki so skoro za polovico preseglja obseg predvidenih raziskovanj. Raziskovanja tega leta so nato navedena po kronološkem redu.

M. Gábori: Solutréenska kultura Madžarske. Razprava podaja monografični pregled dosedanjega poznavanja tega paleolitskega obdobja skupno z njegovimi problemi. V uvodu je orisan pregled zgodovine raziskovanja od odkritja prvih najdb leta 1891. V kataloško navedenih desletjih raziskanih jamah so navedeni podatki o stratigrafiji slojev, klimi in favni, kakor tudi tipološko karakteristično gradivo. V poglavju o kronoloških vprašanjih je objavljena tabela časovne razporeditve najdišč v tri stopnje. Najdišča so razporejena v dve področji: območje Bükkgorja s samostojnim položajem jame Szeleta kot najpomembnejšega najdišča te kulture in področje Podonavja. V prvem je predhodnik solutréna aurignacien, ki traja še vso solutréensko stopnjo, v drugem pa atipični moustérien. Geološko uvršča

prvi dve stopnji v interstadial Würm II—III, tretjo pa deloma že v Würm III. To kronološko shemo vzporeja tudi z najdišči v drugih deželah. Razpravo zaključuje o poreklu solutréenske kulture. Med tezama o poreklu solutréena na evropskem jugozahodu in v madžarskem prostoru se avtor izreka za drugo.

A. Mozsolics (Žvale iz jelenovih rogov v karpatskem bazenu) podaja pregled teh najdb po kronološko razporejenih tipih, od katerih jih pet pripada bronasti, trije pa zgodnježelezni dobi. Večina najdb pripada tretji periodi madžarske bronzaste dobe, v hallstattskem času pa še obstajajo poleg kovinskih tipov.

S. Bökönyi (Rekonstrukcije žval iz jelenovih rogov in kosti) dodaja k temu iz sledov uporabe, primerjanja z bronastimi žvalami in sedanjimi oblikami ter ugotavlja iz sodobnih upodobitev ugotovljene načine uporabe takih žval.

Poročilo R. Ghirshmana o izkopavanjih francoske arheološke ekspedicije pozimi 1952-53 na razvalinah elamitskega cirkurata v Iranu sega izven območja Madžarske.

Daljši prispevek predstavlja razprava N. Fetticha »Arheološki prispevki k zgodovini sarmatsko-dačanskih odnosov«. Avtor obravnava v glavnem založne najdbe dačansko-sarmatskega porekla in njihove medsebojne zveze glede oblik in izdelave. Največji del faler in srebrnega nakita izvira iz južne Rusije (Olbia), zakopane pa so bile sočasno ob Trajanovih vojnah z Dačani.

A. Mócsy (Legijski teritorij in canabe v Panoniji) opisuje historični razvoj canab v odnosu do legijskih taborišč in civilnih mestnih naselbin na Madžarskem, pri čemer raziskuje pravne in imovinske odnose prebivalcev obeh vrst selišč. Do 5. stoletja sta se razvijali vzporedno, nato pa so canabe prešle iz legijskih teritorijev in se zlele z municipiji in kolonijami v enotno naselbino. Orisana je tudi vloga vojske v upravnem življenju province od ustanovitve do kasne antike.

S podobno problematiko se ukvarja L. Barkóczy v članku »Prispevki k položaju taboriščnega mesta ob koncu 2. in v začetku 3. stoletja«, vendar se omejuje le na prikaz stanja v Brigetiu, kjer je bilo v kasni antiki taboriščno mesto — canaba precej močnejše in pomembnejše od civilne mestne naselbine.

J. Nemeskéri, P. Lipták in B. Szőke so avtorji zajetnega poročila o izkopavanju »Grobišča iz 11. stoletja v Képuszti«. V prvem delu, ki so ga sestavili vsi trije, je orisan geografsko-historični položaj grobišča in objavljen katalog 388 grobov s 395 skeleti, ki so bili izkopani v petih kampanjah v letih 1950—1951. V drugem delu objavlja B. Szőke arheološke najdbe in splošne ugotovitve. Razmeroma plitve grobne jame pravokotne oblike so imele glavno orientacijo V—Z. Trupla so ležala iztegnjena na hrbtu, izjemoma v ženskih grobovih tudi na boku. Dvoje ženskih grobov je bilo dvojnih. Lege rok so bile različne. Med pridevki so prevladovali obšenčniki, večinoma s S-pentljo. Obeski, stekleni biseri, prstani, železni noži, dvoje kresil in novci madžarskih kraljev 11. stoletja so tvorili ostale najdbe. Avtor pripisuje grobišče Slovanom in ga uvršča k »devinskemu tipu« z vplivi madžarske in belobrdske kulture. P. Lipták objavlja v tretjem delu obsežno antropološko analizo kostnih ostankov in ugotavlja 6 različnih rasnih skupin. Večina grobov pripada po njegovem mnenju južnoslovanski etnični skupini 11.—12. stoletja. Kot najbližjo primerjavo navaja blejsko grobišče, dočim mu vsebina Ivaničkove analize ptujskih skeletov ni znana.

Letnik IV, zvezek 1—4:

J. Banner: Najdbe Körös-kulture v Hódmezővásárhely-Bodzáspartu. Kratko poročilo o orientacijskih kopih na sicer že od leta 1934 izkopavanem najdišču v južni Madžarski. Sonde niso pokazale sledov selišča, pač pa so odkrile različne skeletne grobove neolitskega in deloma tudi bronzastodobnega izvora. Med že znanimi tipi keramike opozarja avtor zlasti na najdbe živalskih kosti, med katerimi nastopa — kot je razvidno iz analize S. Bökönya (pleistocenska vrsta osla v neolitiku madžarske ravnice) — poleg najčешčih govejih kosti tudi vrsta polosla, o katerem so doslej domnevali, da je izumrl že proti koncu pleistocena.

M. Párducz (Hallstattsko grobišče v Szentes-Vekerzug II) objavlja v daljšem poročilu rezultate izkopavanj v letih 1952—1953 na navedenem najdišču. Skeletno grobišče je imelo večinoma iztegnjene, redko tudi skršene skelete, žgane pokope v običajnih skeletnih jamah in žarne grobove. V 12 grobovih so bili

pokopani konji, nekaj jih je bilo praznih, v drugih so bile le redke črepinje in kosi žrneljnih kamnov. Nekaterim ženskim skeletom so manjkale dlani ali stopala. Grobišče primerja avtor s podobnimi najdbami v Madžarski in Transsilvaniji, po sorodnosti gradiva so omenjene tudi Vače. Iz teh primerjav ugotavlja teritorialno obsežnejšo skupino, ki vsebuje tudi skitske elemente. Vrsto primerjav najde tudi v Donji Dolini in v nekaterih bolgarskih najdiščih, kar skuša vrednotiti pri ugotavljanju etnične pripadnosti grobov iz Szentesa. Skitski grobovi se po oblikah in tipih keramike vežejo na Transsilvanijo in kažejo na dvoje selitvenih valov Skitov preko Karpatov.

S. Bökönyi (Skitski konji iz Szentes-Vekerzuga II) je tudi za to najdišče obdelal živalske kostne ostanke pokopanih konj iz skitskih grobov, ki naj bi izhajali iz tarpanov in bili razširjeni od Altajskih gorà do Avstrije, medtem ko se v Švici pojavljajo že druge vrste.

A. Mócsy (K periodizaciji rane sarmatske dobe na Madžarskem) proučuje vprašanje ranega obdobja sarmatske naselitve, opirajoč se na ostaline Jazigov v grobnih najdbah, ki jih podrobneje obravnava. Razprava se poslužuje tudi historičnih virov glede političnih in vojaških dogodkov med Rimljani in Dačani. V začetku na ožje področje omejene najdbe Jazigov se od konca 1. stoletja razširijo po Madžarski, kar razlaga avtor z možnostjo prihoda novih naseljencev ali razširitvijo jaziške oblasti.

L. Barkóczi-É. Bónis: Ranorimsko taborišče in naselje Vetus Salina v Adonyju. Obširnejše poročilo o zaščitnem izkopavanju rimskega tabora Vetus Salina ob Donavi kot obmejne utrdbе v Spodnji Panoniji. Izkopavanja so omogočila ugotovitve lokacije tabora, tehničnih problemov gradnje in gradbenih period, od katerih sta bili zastopani na ohranjenem mestu le prvi dve (1.—2. stoletje). Na ohranjeni četrtini najdišča (ostalo je odnesla Donava) so bili odkriti trije zemeljski in dvoje kamnitih okopov iz časovnega razdobja od konca 1. stoletja do markomanskih vojn. Hkrati so bili raziskani tudi ostanki civilne naselbine ob taboru in nekoliko kasnoantičnih skeletnih grobov.

G. Fehér (Začasno poročilo o najdbah iz let 1951—1953 v Zalaváru) poroča o staroslovanskem najdišču na sedežu kneza Pribine ob Blatnem jezeru. Izkopavanja na tem mestu predstavljajo začetek sistematičnega proučevanja predmadžarskih kultur z namenom, da ugotovijo, kaj so Madžari sprejeli od staroselcev v panonski ravnini. Na majhnem prostoru 900 kv. metrov so v tem času odkrili 354 skeletnih grobov, ki so ležali ponekod v šestih plasteh in so pripadali času od 9. do 11. stoletja. Grobovi so bili različno oblikovani. Nekateri moški grobovi, izjemoma usmerjeni J—S, so imeli tudi ženske skelete v običajni Z—V smeri, ki domnevno predstavljajo pokop vdove. Pasja lobanja v nekem grobu kaže poseben kult. Grobove s skramasaxi in ostrogami pripisuje avtor frankovskim vojakom. Na mestu grobišča je bila zgrajena trdnjava iz časov kralja Štefana v 11. stoletju. Med njenimi temelji so bili odkriti tudi ostanki stavbe iz 9. stoletja, ki je pripadala knezu Pribini. Grobovi so večinoma iz 10. stoletja.

Staroslovanski dobi pripada tudi 150 skeletnih grobov okrog grajske kapele v Zalaváru, o katerih poroča Á. Cs. Sós v članku »Začasno poročilo o najdbah okrog grajske kapele v Zalaváru«. Nekaj grobov je zanesljivo datiranih v 12. stoletje. V nadaljevanju objavlja K. B. Mikes (tako imenovano občinsko grobišče v Zalaváru) kratko poročilo o 135 izkopanih skeletnih grobovih v vasi sami. Štirideset odstotkov grobov pripada tu otrokom do 6 let, in le četrtina je moških skeletov. Med čestimi obsenčniki z S-pentljo so bili nekateri najdeni v primarni legi za ušesi. Avtor datira grobove od 10. stoletja dalje, a jih v okviru slovanskih kultur ne določa podrobneje.

S. Bökönyi (Začasno poročilo o preiskavah živalskih kosti iz izkopavanj na Zalaváru) ugotavlja med najdbami živalskih kosti in trdnjavskem objektu večino domačih živali, od ostalih pa vrsto divjadi, ptic in rib.

Prispevki so opremljeni z drugojezičnimi povzetki, ki so pri ruskih tekstih angleški, francoski ali nemški, pri tekstih v teh jezikih pa vselej ruski. Vsi letniki imajo odlične table fotografskih posnetkov. Po vsebini in dostopnosti glede na uporabo jezika nudijo izredno bogate informacije o arheološkem delu v žal še vedno preveč odtujeni sosednji deželi.

Stanko Pahič

Hermann Müller-Karpe: *Das Urnenfeld von Kehlheim*; Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte, Heft 1, Kallmünz 1952; 52 strani, 12 kart in 2 tabeli v tekstu in 31 tabel v prilogi.

Živahno arheološko terensko raziskovalno delo prinaša z novimi odkritji tudi neljube probleme — kako z izdajo rezultatov čimprej razširiti nova dognanja med domačim in tujim znanstvenim svetom. To tembolj, ker hrani večina muzejev še množino gradiva, izkopanega v polpreteklem času, ki še ni objavljeno, v nemirnih časih pa lahko kaj kmalu postane žrtev vojnih viher in je tako za vedno izgubljeno. Iz razmišljanja o teh problemih so Münchenski arheologi našli domiselno rešitev in pričeli v posebni zbirki Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte objavljati kataloge muzejskih zbirk in gradiva zaključenih izkopavanj. V varčno preračunani skopi obliki, ki bi jo v danih razmerah kazalo posnemati, so v posameznih zvezkih podani poglavitni podatki o najdiščih in najdbah. Iz njih si more arheološki delavec z lahkoto ustvariti sliko celote, izluščiti problematiko, ki je tu le nakazana, in preiti k znanstveni obdelavi, kakršne se katalogi načelno odrekajo. S tem je glede objavljanja najdb storjeno že pol poti, kar zadostuje tudi za materialno sicer dobro podprto današnjo Nemčijo.

V navedenem prvem zvezku podaja tudi v slovenski arheologiji domači avtor poročilo o najdbah enega največjih žarnih grobišč stopnje Ha B na Bavarskem. Dasi gre pri tem predvsem za objavo gradiva kot še neobdelanega zgodovinskega vira za proučevanje »družbene, religiozne in gospodarske strukture« kulture žarnih grobišč v južni Nemčiji, prinaša ta zvezek vrsto metodoloških novosti. Sicer nezajeten katalog prinaša najprej opis grobišča (s topografsko skico terena) in zgodovine izkopavanj od leta 1907 dalje (z načrtom grobišča). Dasi je bil del grobišča, ki leži na parcelah več lastnikov, nestrokovno izkopen, sistematična kopanja pa so se vršila neenotno v daljšem časovnem razdobju, je bilo avtorju, zahvaljujoč vestnosti posameznih raziskovalcev, mogoče podati zaključeno podobo. Katalog prinaša prikaz sedanjega stanja, obsegajočega verjetno največji del še ne do kraja raziskanega grobišča. V kratkem orisu načina pokopa so podane za žarna grobišča dokaj enotne poteze: sežig mrtvega in pokop preostalih ostankov in pridatkov v žarah, ki so bile večinoma pokrite s skodelami. Eno v drugo položene posode v žari tolmači avtor kot posode brez hrane. Izjemoma je bil pepel nekajkrat nasut v jamo. Preproste grobne jame so bile 0,5–1,0 m globoke in so segale skozi humus pogosto do gruščnate osnove. En sam grob je imel pravokotno obliko in je hranil žaro v posebej izkopani kotanji. Včasih so bile žare obdane ali pokrite s kamni.

Iz pridatkov skuša avtor razložiti moške in ženske grobove. Tako označuje grobove z žarami z ozkim vratom in pridanimi puščičnimi in suličnimi konicami za moške in grobove s širšimi žarami z večjo odprtino in pridanimi vijački, pasnimi sponami, iglami, trakastimi zapestnicami in obeski za ženske. Ta delitev je prikazana tudi na posebni karti grobišča in kaže zanimive skupine moških in ženskih grobov. Isto tezo uporablja avtor kot predpostavko za druga ugotavljanja: kozice imajo le moški, redke zoomorfne posode le ženski grobovi; čaše z ozkimi grli v ženskih grobovih naj bi pomenile uporabo za hranjenje dišav in mazil, čaše s širokimi ustji pa bi bile služile za pitje in označevale moške grobove. Sodeč po tem je moških grobov nekaj več kot ženskih. Iz še neobdelanih nedogorelih kostnih ostankov bi bilo morebiti mogoče ugotoviti, ali so bile z možmi pokopane tudi žrtvovane vdove, oziroma ali so sploh obstajali dvojni grobovi. Razmeroma novit značaj vsebine grobov kaže na enakost položaja moških in žen. Otroški grobovi niso bili posebej izločeni.

Novost, ki pa se v Nemčiji v zadnjih letih naglo razširja, pomeni kartografsko prikazovanje grobišč. Avtor se v svojem katalogu tega poslužuje v izdatni meri. Na osmih tločrtih grobišča prikazuje lego posameznih karakterističnih pridevkov: tipov igel in drugih kovinskih predmetov, a tudi različnih tipov posod. Dasi sam opozarja, da gre tu le za shematizirane prikaze, je s tem že precej prispevanega k podrobnejšemu raziskovanju žarnih grobov v Kehlheimu, a tudi za obdelave takih najdišč na obširnejših področjih bi bilo koristno, če bi taki prikazi bili narejeni še za druga grobišča, s čimer je v horizontalni stratigrafiji prikazana njegova časovna rast. Manjkajo pa ilustrativni podatki o grobovih — slike, profili, tločrti, kolikor so jih raziskovalci izdelali.

V glavnem pripada grobišče stopnji Ha B z začetki v Ha A in koncem v Ha C. Avtor ga kronološko razdeli na pet stopenj, ki se opirajo v glavnem na tipološke oblike keramike, ki so v okviru osrednjih treh stopenj Ha B najtežje ločljive. Absolutne kronologije avtor niti ne omenja.

Katalog 258 grobov in najdb je izdelan v enako jedrnatem slogu: kratek opis grobov in najdb po načelu, da opis in slika skupno označujeta predmet. Med tabelami sta dve fotografiji tipov keramike, ostalih 29 pa podaja po grobovih razvrščene risane keramične in kovinske predmete. Poleg nekaterih kovinskih izdelkov (igel itd.) kaže le način okrasitve keramike podobnosti s Ha B kulturo Slovenije, medtem ko pripadajo tipi keramike docela drugačnemu kulturnemu območju južne Nemčije. Kratek stvarni register h katalogu zaključuje ta zvezek.

Stanko Pahič

Armin Stroh: Katalog Günzburg; Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte, Heft 2, Kallmünz 1952; 58 strani, v prilogi 28 tabel in 2 arheološki karti.

Drugi zvezek navedene zbirke ima v primeri s prvim nekoliko drugačno zasnovo in tudi docela drugačno zgodovino. Potem ko se od Rimsko-Germanske komisije pred vojno zasnovana zbirka »Katalogov južne in zahodne Nemčije« ni razmahnila, je bilo že katalogizirano prazgodovinsko gradivo iz domačijskega muzeja v Günzburgu (enakovrednega n. pr. celjskemu) po iniciativi Bavarskega deželnega urada za spomeniško varstvo dokončno obdelano in uvrščeno v obravnavano zbirko. Vendar tu ne gre več samo za kataloško izdajo gradiva iz muzeja v Günzburgu in tamošnjih najdb v drugih muzejih, temveč je katalogu priključen tudi seznam arheoloških najdišč okraja Günzburg z dvema arheološkima kartama v merilu 1:100.000, od katerih zajema prva prazgodovinska najdišča do vključno starejše železne dobe, druga pa ostala od latena do srednjega veka. Ker pa obsega drugi del podatke izključno iz literarnih virov in obravnavano področje še ni bilo sistematično pregledano, ne moremo govoriti o topografskem zvezku, temveč prej o gradivu za topografijo, ki je priključeno katalogu muzejskih najdb.

Kataloške seznime pričenja uvodno poglavje o zgodovini arheološkega raziskovanja v Günzburgu, kjer je antični del (kraj je spričo rimske mestne naselbine Guntia z antičnimi najdbami bogat) v seznamu gradiva namenoma izzvet in bo obravnavan posebej. Dolgoletno delo domačih ljubiteljev starin in lokalnih raziskovalcev so pred koncem vojne v veliki meri uničile bombe in le s pravočasno evakuacijo je bilo oteto vsaj celotno prazgodovinsko gradivo, predstavljeno v katalogu. Seznam najdb ima na čelu geološko-geografski oris kraja in je razdeljen na kronološke enote: neolit, bronasta doba, žarna grobišča, hallstattska in latenska doba, v okviru katerih so najdišča z opisi predmetov razvrščena po občinah v abecednem redu. Večji del najdišč ima tudi podatke iz katastra, po katerem so razvrščena najdišča v drugem seznamu. Ob jedrnatem opisu najdb so podani orisi najdišč in načini odkritja, inv. številke in večinoma tudi dana literatura. Priključene so tudi časovno neopredeljive najdbe in v Günzburgu hranjeni predmeti iz tujih krajev.

Seznam »pred- in ranozgodovinskih terenskih spomenikov in najdišč« je urejen po katastrskih listih, ki so označeni na robovih priloženih arheoloških kart. Ta seznam je kronološko obsežnejši in zajema tudi na terenu še vidna srednjeveška gradišča. V okviru katastrskih listov so najdišča razvrščena po abecedno urejenih občinah, znotraj njih pa po kronološkem redu, pri čemer je doba pri navedbi kraja označena s kratico na robu. Prirediteljem se je zdel ta način razporeditve najprimernejši, ker v očitni sovisnosti povezuje karti in seznam, vendar je nepraktičen v toliko, ker zahteva temeljito poznavanje karte in nepoučenim otežkoča iskanje po imenu znanega najdišča v seznamu in na karti hkrati.

Merilo 1:100.000 obeh priloženih kart je bilo izbrano silom prilik. Avtor se zaveda otežkočene preglednosti, čeprav zajema obravnavano področje okraja Günzburg le manjši del pri nas običajnega obsega listov kart tega merila, in je zato delil karto na dvojce kronoloških enot. Ta delitev je zadovoljiva v toliko, ker so na prvem listu prazgodovinske kulture jasneje prikazane, na drugem pa

pride antična civilizacija z do neke mere predhodno latensko kulturo prav tako izraziteje do veljave. Vprašanje bi moglo biti, ali ni povezanost med hallstattsko in latensko kulturo bolj organska kot historične zveze med latensko in rimsko kakor tudi, kam spadajo pravzaprav za sedaj še časovno neopredeljiva najdišča. Ta pomislek le opozarja na zapletenost teh problemov pri arheoloških kartah, ki jih obravnavani katalog nima namena razvozljati.

Tekstni del zaključujejo stvarni in najdiščni register, kakor tudi seznam tabel. Med temi je 7 fotografskih in 21 izvrstno risanih. Tako podaja katalog jasno podobo najdb in najdišča muzeja okraja Günzburg, enega izmed mnogih, za katere je izdelava podobnih katalogov še želja bodočnosti.

* Stanko Pahič

Bayrische Vorgeschichtsblätter, zvezki 17, 18—19/1, 18—19/2 in 20, München 1948—1954; 96 + 134 + 188 + 178 strani s skupno 96 tabelami, številnimi risbami in kartami med tekstem in nekaj načrti v prilogi.

Komisija za bavarsko deželno zgodovino je leta 1948 pričela z nadaljnjim izdajanjem predvojnega časopisa Bayerischer Vorgeschichtsfreund, čigar 17. zvezek je izšel pod novim naslovom. Odtlej je ta časopis, ki izhaja v neobveznih nadaljevanjih, postal naglo obsežnejši in tehnično popolnejši ter tako predstavlja poglavitno glasilo živahnega arheološkega delovanja na Bavarskem. Problematika tega raziskovanja je razvidna že iz rednih poročil Pred- in rano-zgodovinskega oddelka Bavarskega deželnega urada za spomeniško varstvo za obdobje 1959—1951, objavljenih v zvezku 17 in drugem delu zvezka 18—19. To je bila hkrati najtežavnejša doba bavarske arheologije, ki jo je vojna oropala za vrsto sodelavcev, med njimi nekaj prav odličnih in mnogo obetajočih arheologov (F. Holste, K. H. Wagner, H. Zeiss, F. Birkner). Pa tudi v terenskem raziskovanju so se morali bavarski arheologi med vojno in v prvih letih po njej omejevati večinoma le na zaščitna izkopavanja in na redke pomembnejše objekte.

Objavljeni prispevki bavarskih arheoloških avtorjev sodijo po veliki večini k poročilom novih najdb v medvojnem in povojnem času in zajemajo kronološko razvrščeni vsa obdobja od paleolita do zgodnjega srednjega veka. Medtem ko imajo prispevki za paleolitsko in neolitsko dobo v glavnem regionalni značaj, razširja W. Dehn (Ranobronastodobna seliščna jama pri Gaimersheimu, okraj Ingolstadt zv. 18—19/1) obdelavo keramičnega gradiva iz obravnavanega najdišča na primerjave ranobronastodobne keramike tako imenovanega »straubinskega kroga«, ki so jo doslej le bežno obravnavali. V težnji, da bi določil položaj te keramike iz konca rane bronaste dobe v podonavskem prostoru, raziskuje avtor poleg primerjav iz južnobavarskega ozemlja tudi zveze z oddaljenejšimi pokrajinami Srednje Evrope. H. Müller-Karpe (K nekaterim zgodnjim bronastim nožem na Bavarskem, zv. 20) pa pri razpravljanju o časovni in geografski razširjenosti dveh tipov bronastodobnih nožev uporablja primerjave iz naše bližnje sosesčine, ko izvaja v bronasti dobi D močno razširjeni baierdorfski tip nožev z enim rezilom iz bodalastih dvorezilnih nožev v zahodnomadžarskem-vzhodnoalpskem prostoru.

Najpomembnejše razprave teh številsk obravnavajo zgodnjo železno dobo. Tako prikazuje H. Knöll (Hallstattske najdbe iz gomil v Riemu pri Münchenu, zv. 17) bogate keramične najdbe z raznoliko ornamentiko, pridobljene iz večjih zaščitnih izkopavanj v predvojnih letih. Iz najdb, datiranih v Ha C, ugotavlja avtor v svojem, s številnimi opombami opremljenem članku številne primerjave istodobnega gradiva, ki kažejo ob vplivih iz vseh strani najtesnejšo povezanost te kulturne skupine z zahodnimi področji.

W. Krämer (Nova opazovanja o načinih pokopa v srednji hallstattski dobi na Bavarskem, zv. 18—19/2) objavlja obsežno gradivo, pridobljeno večinoma pri zaščitnih izkopavanjih, o oblikah grobov v srednjehallstattskih gomilah južne Bavarske, ki jih ilustrira vrsta načrtov, tlorisov in skic. Ta regionalna podoba sicer po vsej Evropi močno razširjenih gomil te dobe kaže bolj ali manj ohranjene sledove lesenih celic brez kakršnih koli kamnitih oblog. Na vedno proti jugu obrnjenih vozovih pokopani mrtveci so posebnost teh gomil.

G. Kossack (K hallstattski dobi na Bavarskem, zv. 20) objavlja iz predavanj nastali zanimiv poskus pregleda zgodnje železne dobe na Bavarskem, ilustriran

s kartografskimi pregledi najdišč in tipološko značilnih najdb. Ta metodično zanimiva, grafikonsko ponazorjena analiza hallstattskega gradiva v bavarskih muzejih podaja najprej probleme sovisnosti geološko-geografskih pogojev in naseljevanj v prazgodovini s posebnim ozirom na družbenogospodarske oblike naselitvenih enot. Po pregledu tehnoloških značilnosti ohranjenega gradiva (surovine, keramika, kovinski izdelki) razdeli avtor razpoložljivo gradivo v tri oblikovne skupine, ki jih podrobneje razčlenjuje v njihovem tipološkem in kronološkem zaporedju. Za prvo skupino iz obdobja Ha C so značilne gomile z lesenimi ali kamnitimi konstrukcijami, lokalno razčlenjena keramika z žarnogrobišnimi elementi in enotnejši bronasti izdelki. Med temi pripisuje posebno bronasti konjski opremi zahodnomadžarsko poreklo in sklepa, da so ti iz Podonavja prispeli tuji elementi prevladali ob zlitju z zahodnimi in žarnogrobišnimi vplivi ter tako ustvarili hallstattsko kulturo Bavarske. V naslednji tipološki in časovno naslednji oblikovni skupini se kaže socialna izločitev posameznikov z bogatimi grobovi, medtem ko so revna grobišča znak ostalega prebivalstva. V bronastem gradivu te skupine vidi avtor vplive jugovzhodnoalpskega hallstatta s prav takimi grobovi vojščakov (Podzemelj). Ob najdbah tretje skupine pa avtor le načenja probleme nastajanja ranolatenske kulture, vzrastle na Bavarskem brez izrazitih naselitvenih in kulturnih prelomov med Ha D in La A.

V krajših sestavkih poročajo nekateri avtorji o najdbah iz latenske in antične dobe. Med temi skuša J. Werner (Bronasta ročka iz Kehlheima, zv. 20) ob obravnavanju iz Italije uvožene in v kasnolatenskem grobu najdene posode razločiti uvoz bronastega posodja preko Alp v predrimskem in zgodnjericem času. Na številnih primerjalnih najdbah oprta tipološka analiza omogoča avtorju nekatere gospodarsko pomembne izsledke, tako o prodoru italjskih vin preko Alp že pred rimsko invazijo, kot o vplivih italške sigilatne in steklarke industrije na razvoj oblik teh posod v zgodnji cesarski dobi. F. Wagner (Konec rimskega gospostva v Raeciji, zv. 18—19/1) pa povezuje historične in arheološke vire (zakladne najdbe novcev kot oznanjevalce nemirnih časov) v historično zajeto razpravo, ki podaja kratek oris poslednjih obdobji antične zgodovine Raecije.

Največji del prispevkov obravnava zgodnj srednjeveško obdobje, bodisi da gre za notice o manjših grobnih in seliščnih najdbah, za tipološke obravnave posameznih predmetov ali za historično izvedene analize gradiva (H. Bott: Rano-karolinška najdba ostrog v Westendorfu, okraj Kaufbeuren, zv. 18—19/1) oziroma imen, kot jih pri razpravljanju o ranogodovinskih frankovskih selitvenih problemih uporablja H. Weigel (Frankovske centene na področju okrog Forcheima v Zg. Frankovski, zv. 20). Avtor se opira na analize krajevnih in osebnih imen v njihovem geografsko-historičnem širjenju in podaja tako na obravnavanem primeru oris fevdalno vplivanih naselitvenih enot, imenovanih centen, kakor tudi njihovega razvoja od 5. stoletja dalje.

Poročili Bavarskega deželnega urada za spomeniško varstvo v 17. in drugem delu 18.—19. zvezka obsegata poleg organizacijskega dela tudi obvestila o novih arheoloških najdbah, med katerimi so tudi daljši članki. Drobna obvestila o najdbah so razdeljena po kronoloških dobah, v njihovem okviru pa so razvrščena po abecednem redu in deloma ilustrirana. Zvezka 18—19/2 in 20 objavlja tudi bibliografijo arheoloških člankov in del za Bavarsko v obdobju med 1940 in 1953, kakor tudi knjižna poročila.

Zlasti poslednji zvezki imajo iz odličnih fotografij sestavljene table obravnavanega gradiva.

Stanko Pahič

Ljubiša Popović: Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa, Narodni muzej Beograd, Antika I, Beograd 1956, 127 strani, 44 tabel in francoski povzetek.

Narodni muzej v Beogradu je pričel tudi z izdajanjem katalogov materiala antičnega oddelka. Tako je letos izšel prvi zvezek v nizu katalogov »Antika I« Ljubiše Popovića, Katalog nalaza iz nekropole kod Trebeništa. Nedvomno predstavlja gradivo iz Trebeništa eno izmed najlepših najdb, pa tudi eno najpomembnejših za čas, ki mu pripada. Njegovo pomembnost je treba posebej poudariti v zvezi z reševanjem problematike iz več najdišč Srednje in Zahodne Evrope, ki sodijo v isti čas kot nekropola iz Trebeništa.

V prvem delu podaja avtor historiat raziskav v Trebeništu. Nekropola je bila od leta 1918 dalje večkrat raziskana, raziskovali so jo naši in bolgarski arheologi. Posledica tega je, da je del materiala tudi v Sofiji. Dalje obravnava avtor način pokopavanja in oblike grobov. Na to vprašanje ni mogoče dati točnega in zanesljivega odgovora, ker so podatki o izkopavanjih in legi posameznih grobov preskromni. Obstajajo posamezni podatki, n. pr. o dimenzijah grobnih jam, vendar je nereseno vprašanje, h kateremu grobu pripada kateri. Po obstoječih podatkih je mogoče danes rekonstruirati 12 grobov. Avtor podaja pregled raznih tolmačenj o izvoru tega gradiva. Sam poudarja, da gre tu za večino predmetov, da so delo domačih obrtnikov, ki pa so iskali vzore tako v Mikenah kakor v Korintu. Nekropolo datira v IV. stoletje p. n. e., kar opira na pojav posameznih idej v Grčiji, upošteva razdaljo in sprejemanje teh novih momentov v domače ohridske delavnice. Poudarja, da je pri izdelavi teh objektov poleg importiranih vzorov imel velik pomen domač ilirski činitelj. Poleg grških elementov avtor ne prezre možne vplive iz Južne Rusije, ki so jih že obogatile tamkajšnje ideje, take pa so zopet prinesli k Ohridu. Avtor gradiva posebej ne obravnava. Nekoliko bolj nadrobno je obdelal le maske, o katerih pa je povzeta le ideja pokrivanja pokojnikovega obraza. Za obrobni pleteni ornament pa dokazuje, da je izdelan v kalupu, ki je domače delo, pa tudi maska je narejena naturalistično, kar zopet dokazuje, da so jo delali po pokojnikovem obrazu. V celoti pa obravnava tudi ostali material in naslanjajoč se na tehniko in stilske razlike, povsod vidi, da so skoraj vsi ti predmeti domače delo, ter da se je tu na osnovi domačih in importiranih grških elementov razvila nova lokalna kultura. Izjemo tvori tu le nekaj predmetov, ki so bili že izdelani importirani iz Grčije in jih tudi navaja na koncu svoje razprave. Dalje avtor paralelizira in opozarja na gradivo iz sorodnih najdišč Trakije, Bolgarije in Južne Rusije, ki vsebujejo isti problem spajanja domačih in tujih vplivov.

Na koncu daje avtor pregled gradiva, tako nekaj primerov grškega importa, predmete mešanega stila obeh komponent in predmete iz domačih delavnic, končno pa še grobni inventar 5 grobov.

Zeleti bi bilo, da bi bile fotografije bolj jasne. Res je škoda, da te edinstvene najdbe niso bolje reprezentirane v katalogu, kar vsekakor zaslužijo. Saj so celo mnoge slike v Starinarju in v Glasniku Skopskog naučnog društva, ki prikazujejo predmete iz Trebeništa, veliko bolj jasne, kot pa v novem katalogu.

Tatjana Bregant

Zofia Gansiniec: *Geneza Tropaionu*. Polskie Towarzystwo Archeologiczne. Biblioteka archeologiczna 5 — Warszawa — Wrocław 1955. 158 strani, 38 slik.

Namen dela je, podati genezo grškega tropaiona in nekaterih njegovih derivatov v Rimu. V prvo poglavje je avtorica uvrstila zgodovino raziskav. Najprej navaja nekaj omemb iz antike, ki so pa le preproste definicije. Med avtorji, ki so se pozneje ukvarjali z vprašanjem tropaiona, omenja Baulangerja v 17. stoletju in Bötticherja v 19. stoletju, ki je videl izvor tropaiona v kultu dreves. Prva pomembnejša monografija s tega področja je delo Otta Berndorfa iz leta 1895. Salomon Reinach je leta 1908 postavil tezo, da je tropaion v zvezi z uničevanjem zaplenjenega orožja.

Avtorica izhaja iz tega mnenja, ko govori o pravici mrtvih. Najprej je bil vladar nesmrten in je zato dobil predmete vsakdanje uporabe v grob. To se je pozneje razširilo na druge ljudi, važen pomen pa je imela zasebna lastnina. Ubiti sovražnik je izgubil pravico do nesmrtnosti in njegovo orožje, ki so ga sprva uničevali, so dali vladarju. Ko je kult vladarja prenehal, so zaplenjeno orožje začeli posvečati bogovom.

Paladion, o katerem govori avtorica v tretjem poglavju, je bil kot statua Palas Atene antropomorfen tropaion. Predstavlja važno točko v njegovem razvoju. V zgodovini so bila različna mnenja o njegovem nastanku. Grki paladiona sprva niso povezovali s Palas Ateno, ampak so tako imenovali starinske glinaste ali kamene kipce. Schliemann je štel za paladion trojanske, Krause pa mikenske idole. Od tega mnenja so izhajali avtorji, ki so trdili, da se je kult Palas Atene nadaljeval direktno iz Miken in drugi, ki so menili, da so se mikenski osmero-

kotni ščitki sčasoma spremenili v človeka in nato v Ateno Promahos. Avtorica zavrača obe mnenji. Izvor paladiona še ni pojasnjen. Ateno so namreč najprej upodabljali z egido v peplosu. Tudi atenske mladenke so ji darovale peplos. V nadaljnjem se avtorica pridružuje tezi R. Gansiniece, da so ji sčasoma darovali tudi orožje in je tako nastala oblika Atene Promahos. V 6. stoletju je paladion nadomestila upodobitev Nike in tropaion.

V 4. poglavju govori avtorica o besedi tropaion, ki naj pomeni točko na bojišču, kjer se zmagovalna vojska obrne k povratku. Tropaion, orožje sovravnika pritrjeno na kol, naj bi se pojavil ob maratonski bitki, ker tam ni bilo časa, nesti orožja premagancev Ateni na akropolo. Ta raba se je nato udomačila zaradi pomembnosti maratonske zmage. Tropaion je postal tudi spomenik. V 7. stoletju je postala Nike boginja zmage tudi v boju in ne le pri agonih. Votum ob zmagi pa se je razdelil na tropaion na mestu zmage in kip Nike v domačem mestu. Tropaion je hitro razpadel, toda ker je bil tudi spomenik, je moral dobiti trajnejšo obliko. Postavljali so ga na podstavek iz trdnjega materiala, steber ali tolos. Tropaion je bil včasih tudi nad mestnimi vrati. Ko se je mesto širilo, se takih vrat kot posvečenih niso dotikali ter je tako nastal slavolok.

Nato opisuje avtorica še obrede ob postavljanju tropaiona, ki so jih sestavljala predvsem darovanja. Vojaki so si ustvarili poseben kult Zeusa Tropaioa. Poglavje se konča s pregledom pravnih norm v zvezi s tropaionom, ki so določale njegov sakralni pomen, nedotakljivost, pravico postavitve itd.

Peto poglavje govori o tropaionu v Rimu. Tu so plen najprej uničevali, pozneje so si pa uporabno izbrali, ostalo pa s požigom posvetili Vulkanu. Del orožja so posvečali bogovom kot spolia opima. Tropaion so sprejeli od Grkov; pojavil se je prvič z G. Flaminijem leta 223. Vendar so še naprej darovali spolia opima Jupiteru na Kapitolu. Uporaba tropaiona se je zelo razširila. V Galiji je n. pr. Fab. Maximus postavil ogromen spomenik te vrste, Sulla dva na Herzonesu, Pompej v Pirinejih in August Tropaea Augusti (La Turbie). Rimljani so nato prevzeli vse vrste spomenikov ob zmagi: svetišče, steber, tolos itd. Tropaion je ostal le še okrasni element na njih.

Sledi povzetek v ruskem in francoskem jeziku, razlaga risb, pregled naštetih virov in literature ter stvarno kazalo.

Iva Mikl

BIBLIOGRAFSKI PRISPEVKI K JUGOSLOVANSKI ARHEOLOGIJI 1955

Kratice časopisov in institucij, omenjenih v bibliografiji:

Glasnik, Sarajevo	= Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu
Ljetopis, Zagreb	= Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb
Peristil, Zagreb	= Peristil, Zbornik radova za povijest umjetnosti i arheologiju, Zagreb
Rad, Novi Sad	= Rad vojvodjanskih muzeja, Novi Sad
SAZU	= Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
Vesnik, Beograd	= Vesnik Vojnog muzeja JNA, Beograd
Vesnik, Skopje	= Vesnik na Muzejsko-konzervatorskoto društvo na NR Makedonija, Skopje
Vijesti, Zagreb	= Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske, Zagreb
Zbornik, Ljubljana	= Zbornik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Zbornik, Novi Sad	= Zbornik Matice Srpske, serija društvenih nauka, Novi Sad
br.	= broj
C.	= pisano v cirilici
No.	= number (številka)
N. S.	= Nova Serija
sl.	= slika
str.	= stran
sv.	= svezak
št.	= številka
T.	= Tabela
Vol.	= Volumen

V letošnji bibliografiji so omenjeni le sestavki, ki so izšli v znanstveni literaturi; dnevno časopisje in nestrokovne periodike so izpuščene, ker jih Sekcija za arheologijo nima na razpolago.

- A. B.: Kolar Djuro — Skupni nalaz rimskog novca. *Vijesti, Zagreb*, 1955, IV, br. 4, str. 91.
- Abramič Michele: Felix Aquileia. *Studi Aquileiesi, Aquileia*, 1953, str. 83—92, sl. 1—5.
- Abramič M.: Rudolf Noll, Frühes Christentum in Oesterreich. *Ziva antika, Skopje*, 1955, god. V, sv. 2, str. 419—423.
- Aleksova Blaga: Naodi na srednovekovni pari. 1921—1954. — *Trouvailles de monnaies médiévales en Macédoine. Vesnik, Skopje*, 1955, III, br. 1, str. 17—22, 4 slike. C.
- Aleksova Blaga: Rad arheološkog muzeja u Skopju od oslobođenja do danas. — *Tätigkeitsbericht des Archäologischen Museums in Skoplje seit der Befreiung bis an den heutigen Tag. Muzeji, Zagreb*, 1954, 9, str. 80—86, 2 slike.

- Alexander John: Hronologija vinčanske grupe, by Milutin V. Garašanin. Prehistorijsko naselje Nebo i problem butmirske kulture, by A. Benac. Proceedings of the Prehistoric Society for 1954, Cambridge, 1955, N.S. Vol. XX, pt. 1, str. 119—122.
- Atanacković Sava: Agatirsi. Prvi poznati stanovniči Vojvodine (krajem VI v. st. e.) — Agathyrse premiers habitants connus de la Vojvodina, de la fin du VIe siècle av. J. — C. Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 75—79. C.
- Atanacković S.: Grosser historischer Weltatlas Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 348. C.
- Basler Djuro: Dolina Neretve od Konjica do Rame (Jablaničko jezero). Glasnik, Sarajevo, 1955, N.S. — Arheologija, X, str. 219—229, 1 zemljevid.
- Batović Šime: Nekoliko ilirskih antropomorfnih figura iz sjeverne Dalmacije. — Einige illyrische antropomorphe Figuren aus Norddalmatien. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 233—246, sl. 1—2, T. I.
- Batović Šime: Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, broj 52. i 53. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 216—220.
- Benac dr. A.: Nekoliko prehistorijskih nalaza sa područja Nikšića u Crnoj Gori. — Quelques découvertes préhistoriques dans les environs de Nikšić au Monténégro. Glasnik, Sarajevo, 1955, N.S. — Arheologija, X, str. 85—90, sl. 1, T. I.
- Benac dr. A.: Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica. — Station néolithique de Lisičići près de Konjic. Glasnik, Sarajevo, 1955, N.S. — Arheologija, X, str. 49—84, sl. 1—2, plan, I—III, profili a—d, T. I—XIV.
- Berce Rudolf: Die Metallkonservierung in Museen im Lichte der Korrosionsbekämpfung. Archaeologia Austriaca, Wien, 1955, XVIII, str. 1—15.
- Bešlić Šefik: Kupres, Srednjevjekovni nadgrobni spomenici. — Résumé. Srednjevjekovni nadgrobni spomenici Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1954, sv. V, str. 1—200, 11 skic, plan I—X, sl. 1—115, T. I—V.
- Bižić-Drechsler Ružica: Statueta tesalskog tipa iz Vinče. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 174—175, sl. 1 a—b.
- Bižić-Drechsler Ružica: Glasnik zemaljskog muzeja. Sarajevo 1946 do 1952. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 224—227.
- Bolta Alojzij: Nekaj pripomb k miljniku CIL III 5737. — Bemerkungen zu dem Meilenstein CIL III. 5737. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 320—321.
- Bolta Alojzij: Rimska miljnika iz Škofje vasi pri Celju. — Zwei römische Meilensteine in Škofja vas bei Celje. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 316—319, sl. 1—3.
- Bolta Alojzij: Rimski sarkofag iz okolice Vojnika. — Römischer Sarkophag aus der Umgebung von Vojnik. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 322—323, 1 slika.
- Borkovský I.: Arheološki vestnik (Acta archaeologica) IV—1953. Archeologické rozhledy, Praha, 1955, VII, sešit 6, str. 821—822.
- Bregant Tatjana: Trgovina in menjalno gospodarstvo v neolitiku Jugoslavije. — Die Wirtschaft und der Tauschhandel im Neolithikum Jugoslawiens. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 59—64.
- Bregant Tatjana: Tulasta sekira z Ljubljanskega barja. — A socket-hatchet (Tüllenbeil) from Ljubljansko barje. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 282—283, 1 slika.
- Bregant Tatjana: Alojz Benac, Prehistorijsko naselje Nebo i problem butmirske kulture. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 241—242.
- Bregant Tatjana: Arheološki vestnik. (Acta archaeologica), Ljubljana, I do IV, 1950—1953. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 339 do 343.
- Bregant Tatjana: Draga Arandjelović-Garašanin, Starčevačka kultura. 1954. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 357.
- Bregant Tatjana: France Starč, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 158—160.
- Bregant Tatjana: France Starč, Prazgodovinske Vače. Ljubljana, 1954. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 156—158.

- Bregant Tatjana: France Starè, Prazgodovinske Vače. 1954. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 242—244.
- Bregant Tatjana: Milutin V. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe. 1951. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 239—240.
- Bregant Tatjana: Rad vojvodjanskih muzeja 2. Novi sad 1953. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 345—346.
- Brodar M.: Poskusno izkopavanje v Mokriški jami. — Eine Probegrabung in der Mokriška jama. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 204 do 226, sl. 1—5, priloga 1—2.
- Brodar M.: Abbé H. Breuil, Quatre cents siècles d'art pariétal, Paris 1952. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 146—148.
- Brodar M.: Hermann Schwabedissen, Die Federmesser-Gruppe des nordwesteuropäischen Flachlandes. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 341.
- Brodar S.: Kostanjevica ob Krki, paleolitska postaja na planem. — Kostanjevica sur Krka, station paléolithique en plein air. Razprave SAZU, Ljubljana, 1955, III (IV. razred), str. 435—462, sl. 1—6, priloga 1.
- Brodar Srečko: Ledenodobni človek na Ljubljanskih tleh. — L'homme de la période glaciaire de la région de Ljubljana. — Der eiszeitliche Mensch in Raum von Ljubljana. Zgodovina Ljubljane, Ljubljana, 1955, prva knjiga: Geologija in arheologija, str. 223—242, 1 zemljevid.
- Brodar Srečko: Paleolitik na Krasu. — Le paléolithique du Karst yougoslave. I. jugoslovanski speleološki kongres, Ljubljana, 1955, str. 79—87.
- Brodar S.: Paleolitik v Vršču in njegovi okolici? — Paläolithikum in Vršac und seiner Umgebung? Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 181 do 203, sl. 1—19.
- Brodar Vida: Kurt Gerhard, Die Glockenbecherleute in Mittel- und Westdeutschland. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 359—362.
- B. S.: Marić Rastislav, Beograd u starom veku 1954. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 2. Halbband, str. 486.
- B. S.: Papazoglu Fanula, Prilog datiranju grčkih natpisa iz rimske Makedonije. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 2. Halbband, str. 486.
- Cermanović Aleksandra: Magiski Crepitaculum i drugi instrumenti. — Das magische Crepitaculum und andere Instrumente. Živa antika, Skopje, 1955, god. V, sv. 1, str. 153—155. C.
- Cevc E.: Problem kamnitnega leva iz Kostanjevice ob Krki. — Das Problem des steinernen Löwen aus Kostanjevica am Flusse Krka. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 33—49, sl. 1—13.
- Čremošnik dr. G.: Zgodovina narodov Jugoslavije I. 1953. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 216—220.
- Čremošnik dr. Irma: Nova antička istraživanja kod Konjice i Travnika. — Nouvelles recherches des monuments de l'antiquité près de Konjic et Travnik. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 107—136, sl. 1—4, T. I—V, sl. 1—4, T. I—II.
- Čremošnik dr. Irma: Novi srednjevjekovni nalazi kod Prijedora. — Nouvelles découvertes médiévales près de Prijedor. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 137—147, sl. 1—2, sl. 1—4, T. I.
- Čorović-Ljubinković Mirjana: Naušnice t. z. tokajskog tipa. — Les boucles d'oreilles à trois grains inégaux dites «boucles d'oreilles du type de Tokaj». Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 81—93, sl. 1—18. — C.
- Čorović-Ljubinković Mirjana: Joachim Werner, Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 274—276. C.
- Čović Borivoj: Preistoriski depo iz Lukavca. — Das Depot von Lukavac. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 91—102, sl. 1, T. I—II.
- Degrassi Attilio: Aquileia e l'Istria in eta romana. Studi Aquileiesi, Aquileia, 1953, str. 51—65.
- Despot Miroslava: Osječki zbornik, br. IV. 1954. Vijesti, Zagreb, 1955, IV, br. 5, str. 124.
- D. J. K.: Glasnik Muzejsko-konzervatorskog društva NR Makedonije, brojevi 6, 7, 8 i 9/1954. Vijesti, Zagreb, 1955, IV, br. 5, str. 123.

- Dolinar-Osole Zl.: J. Nemeskéri-P. Lipták-B. Szöke, Le cimetière du XIe siècle de Képuszta. 1954. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 362—363.
- Dvorniković Vl.: Bešlagić Šefik, Kupres. 1954. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 2. Halbband, str. 487—488.
- Dvorniković Vl.: Godišnjak Muzeja Grada Beograda. I, 1954. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 1. Halbband, str. 295—296.
- E. K.: Arheološka poročila. Archeologia, Warszawa, 1955, V (1952—1953), str. 180—181.
- E. K.: Josip Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujem gradu. Archeologia, Warszawa, 1955, V (1952—1953), str. 194.
- E. K.: Jože Kastelic, Božo Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu. Archeologia, Warszawa, 1955, V (1952—1953), str. 194.
- E. K.: Starinar, N. S. I. 1950. Archeologia, Warszawa, 1955, V (1952—1953), str. 288—289.
- E. K.: Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. LII, 1950. Archeologia, Warszawa, 1955, V (1952—1953), str. 289—290.
- Ercegović Slavenka: Starohrvatska prosvjeta. III. serija, svezak I i II, Zagreb 1949, 1952. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 220—222.
- Ewing J. Franklin: Staroslovanska nekropola u Ptuj. By Franjo Ivanicek. American Journal of Physical Anthropology, 1955, Vol. 13, No. 2, str. 1—5.
- Gabrovec Stane: Nekaj novih staroslovanskih najdb. — Einige neue alt-slawische Funde. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 134—140, sl. I, T.I—II.
- Galović Radoslav: Lipovac — »Dizaljka«. Praistorija II, Beograd, 1955, Katalog keramike I, str. 29—52, T.I—XXX. C. (nemški prevod).
- Garašanin Draga: Još nekoliko napomena o duplajskim kolicama. Živa antika, Skopje, 1955, god. V, sv. 1, str. 214—216. C.
- Garašanin Draga: O problematici sekira jadranskog tipa — povodom sekire iz Sinaja na Kosmetu. — Contributions au problème des hâches dites adriatiques (A propos d'une hâche de Sinaje-région de Kosovo). Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 227—232, sl. 1—1 b.
- Garašanin dr. Draga: Prilog proučavanju bronzanog doba Srbije i Vojvodine. — Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Serbien und der Vojvodina. Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 67—73, sl. 1—13. C.
- Garašanin Draga: Friedrich Holste, Hortfunde Südsteuropas. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 259—261. C.
- Garašanin Draga: Rad vojvodjanskih muzeja, I. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 295—298. C.
- Garašanin Draga: Reinecke Festschrift. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 244—248. C.
- Garašanin Draga-Garašanin dr. Milutin: Neolitsko naselje u Žarkovu. Iskopavanja 1948 godine. — La station néolithique de Žarkovo. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 107—126, sl. 1—37. C.
- Garašanin Milutin V.: Dva nova nalaza bronzanog doba iz južnog Pomoravlja. — Deux nouvelles découvertes de l'âge du bronze dans les régions de la Morava du Sud. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 272—281, sl. 1—5.
- Garašanin dr. Milutin V.: Povodom praistoriskih i ranosrednjevekovnih nalaza iz jednog tumula u Klincima. — Zu den vorgeschichtlichen und frühmittelalterlichen Funden aus einem Grabhügel bei Klinci. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 197—198. C.
- Garašanin Milutin V.: Schaflochhäute aus Kupfer in den Sammlungen serbischer Museen. Bericht der Römisch-germanischen Kommission, Frankfurt a. M., 1954, 34., 1951—1953, str. 61—76, sl. 1—2.
- Garašanin M. V.: A. Benac, Prehistorisko naselje Nebo i problem butmirske kulture. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 252—253. C.
- Garašanin M. V.: Ch. Delvoye, Remarques sur la seconde civilisation néolithique du continent grec et des îles avoisinantes. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 257—259. C.
- Garašanin Milutin V.: Festschrift für Peter Goessler. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 160—162.

- Garašanin M. V.: James Harvey Gaul, The Neolithic Period of Bulgaria. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 255—257. C.
- Garašanin V. Milutin: Jedan prilog hronologiji bronzanog doba u Banatu. — Ein Beitrag zur Chronologie der banatischen Bronzezeit. Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 57—65, sl. 1—8. C.
- Garašanin M. V.: Josip Korošec, Predzgodovinska naselbina na Ptujem gradu. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 261—266. C.
- Garašanin M. V.: Josef Keim-Hans Klumbach, Der römische Schatzfund von Straubing. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 270 do 272. C.
- Garašanin dr. Milutin-Garašanin dr. Draga: Neolitsko naselje u Žarkovu. Iskopavanja 1948 godine. — La station néolithique de Žarkovo. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 107—126, sl. 1—37. C.
- Gavella dr. Branko: O shematizovanoj plastici u pregrčkoj i grčkoj arhajskoj kulturi. — Sur les statuettes anthropomorphes schématisées de l'art protohistorique et grec archaïque. Živa antika, Skopje, 1955, god. V, sv. 1, str. 144—152. C.
- Gavella dr. Branko: Vinča i Iliri. — Vinča und Illyrer. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 17—24, sl. 1—9. C.
- Gavella dr. Branko: Dr. Lothar Zotz, Altsteinzeitkunde Mitteleuropas. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 242—243. C.
- Gavella dr. Branko B.: H. Breuil-R. Lantier, Les hommes de la pierre ancienne (Paléolithique et Mésolithique). Starinar, Beograd, 1955, N. S. III do IV/1952—1953, str. 241—242. C.
- Gjivoje Marinko: Vela spilja na otoku Korčuli, novo predhistorijsko nalazište. — Vela spilja sur l'île Korčula — un nouvel lieu de découverte préhistorique. Resumo. Speleolog, Zagreb, 1955, god. III, br. 1—2, str. 1—12, sl. 1—15, 1 plan, T. I—III.
- Gorenc Marcel: Arheološka istraživanja u Varaždinskim toplicama u 1953. godini. Ljetopis, Zagreb, 1955, knjiga 60, str. 191—195, 2 slike.
- Grafenauer Bogo: Kronološka vprašanja selitve Južnih Slovanov ob podatkih spisa Miracula S. Demetrii. — Questions chronologiques concernant les migrations des Slaves Méridionaux sur la base des Miracula S. Demetrii. Zbornik, Ljubljana, 1955, II, str. 21—54.
- Grafenauer Bogo: Uvodni pregled zgodovine ljubljanskega okoliša do naselitve Slovanov. — Introduction-aperçu de l'histoire de la contrée de Ljubljana jusqu'à l'arrivée des Slaves. — Übersichtliche Einführung in die Geschichte des Gebietes von Ljubljana bis zur Ankunft der Slawen. Zgodovina Ljubljane, Ljubljana, 1955, prva knjiga: Geologija in arheologija, str. 211—221.
- Grafenauer Bogo: Zgodovina slovenskega naroda. II. Zvezek: Doba zrele fevdalne družbe od uveljavljanja frankovskega fevdalnega reda do začetka kmečkih uporov. Kmečka knjiga, Ljubljana, 1955, str. 1—222, sl. 1—51, zemljevid I—XXII.
- Grbić Miodrag: Dve rimske bronzane maske. — Two Roman Bronze Masks. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 199—202, sl. 1 do 6. C.
- Grbić M.: Marija Slavnić. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 300. C.
- Grbić Miodrag: Neue Forschungen zum Neolithikum der Balkanhalbinsel. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Wien, 1954, Band LXXXIII, Heft 3, str. 224—225.
- Grbić M.: Antikna skulptura u Hrvatskoj. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III do IV/1952—1953, str. 269—270. C.
- Grbić M.: Branko B. Gavella, Keltski oppidum Židovar. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 266—269. C.
- Grujić dr. Radoslav: Arheološke i istoriske beleške iz Makedonije. — Notes archéologiques et historiques de Macédoine. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 203—216, sl. 1—18. C.
- Gunjača Stipe: Rad Muzeja hrvatskih starina u godini 1952. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 221—234, sl. 1—20.

- Gunjača Stipe: Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja. — L'église vielle-croate et le cimetière du bas-moyen-âge de Brnazi près Sinj. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 85—134, skica 1—5, 2 tlorisa, T. I—IV, sl. 1—25.
- Hrabak B.: Poslednje publikacije Francuskog arheološkog instituta u Carigradu. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 238—242.
- Ivančević R.-Kelemen B.: Fragmenti srednjovjekovne skulpture iz Poreča. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 142—146, 12 slik.
- Ivović Jovan: Nalazi starog rimskog novca u okolini Nikšića i na teritoriji Nikšićkog sreza. — Découvertes d'ancienne monnaie romaine aux environs de Nikšić et sur le territoire de l'arrondissement de Nikšić. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 199—209, T. I—II.
- Jagenteufel Adolf: Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatien von Augustus bis Diokletian. Dissertationes, Wien, 1955, 230. Blatt.
- Jan Filip: Z. Vinski, Naušnice zvjezdolikog tipa u Arheološkom muzeju u Zagrebu s posebnim obzirom na nosioce srebrnog nakita Čadavica. Arheološki rozhledy, Praha, 1955, VII, sešit 1, str. 116—117.
- Jesse Staško: Novo otkriti kolišči na Ljubljanskem barju. — Deux nouveaux villages lacustres découverts au Ljubljansko barje. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 264—268, T. I—II.
- Jordan Vinko: Drobne najdbe iz Savinjske doline. — Minor findings in Savinjska dolina. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 313—315, sl. 1—4.
- Josifović dr. Stevan: Rimski municipium Cibalae. — Cibalae, Municipium Pannoniae. Zbornik, Novi Sad, 1955, 10, str. 5—14. C.
- Josifovska Borka: Kratok izveštaj od edno zaštitno iskopavanje. Vesnik, Skopje, 1955, III, br. 1, str. 25—26, 1 slika. C.
- Josifovska Borka: Od numizmatičkata zbirka na Narodniot muzej vo Bitola. Vesnik, Skopje, 1955, III, br. 3—4, str. 79—81. C.
- Josifovska Borka: Titulus ineditus Scupis repertus. Živa antika, Skopje, 1955, god. V., sv. 2, str. 402, 1 slika.
- Karaman Ljubo: Još o t. z. Via Quintana u Dioklecijanovoj palači u Splitu. Zur Via Quintana Frage des Diokletianpalastes in Split. Tkalcíćev zbornik, Zagreb, 1955, prvi svezak, str. 5—8.
- Karaman Ljubo: Nova knjiga o ranokršćanskoj Saloni. (E. Dyggve, History of Salonitan Christianity). Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 179—188, sl. 1—6.
- Karaman dr. Ljubo: O porijeklu starohrvatskih ostruga. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 207—208.
- Karaman dr. Ljubo: O reljefu u sv. Juriu u Plominu. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 201—205.
- Karaman dr. Ljubo: O reviziji iskopina u Biskupiji kod Knina. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 209—219.
- Karaman Ljubo: Osvrt na neke novije publikacije i tvrdnje iz područja historije umjetnosti Dalmacije. Kritike i metodološka razmatranja. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 15—46.
- Kastelic dr. Jože: Zgodovina narodov Jugoslavije I. 1953. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 212—216.
- Kelemen B.-Ivančević R.: Fragmenti srednjovjekovne skulpture iz Poreča. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 142—146, 12 slik.
- Klemenc Josip: Konserviranje temelja rimske grobnice v Sempetru v Savinjski dolini. — Die Konservierung des Fundaments der römischen Grabkapelle in Sempeter in der Savinjska dolina (im Tal der Savinja). Varstvo spomenikov, Ljubljana, 1955, V, 1953—54, str. 89—93, sl. 1—6.
- Klemenc Josip: Trojanska pravljica na nagrobnih spomenikih iz Sempetra ob Savinji. — Trojanische Sage auf den Grabdenkmälern von Sempeter ob Savinji. Zbornik, Ljubljana, 1955, II, str. 55—70, sl. 1—6.
- Klemenc Josip: Začasno poročilo o izkopavanju v Sempetru od 1952. do 1955. leta. — Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Sempeter. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 291—312, sl. 1—13.

- Klemenc Josip: *Zgodovina Emona. — Histoire d'Emona. — Geschichte Emonas.* Zgodovina Ljubljane, Ljubljana, 1955, prva knjiga: Geologija in arheologija, str. 351—426, 2 prilogi, sl. 1—80.
- Klemenc Josip: *Festschrift für Dr. Rudolf Egger. Bd. III.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 162—169.
- Klemenc Josip: *Forschungen in Lauriacum. Bd. I.* 1953. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 357—359.
- Korošec Josip: *Ali so bila na Ljubljanskem barju kolišča? — Is es sicher, dass am Laibacher Moor sich Pfahlbauten befanden?* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 78—81.
- Korošec Josip: *Ali so Južni Slovani tudi sežigali svoje mrličje? — Did the Ancient Slavs cremate their Dead?* Zbornik, Ljubljana, 1955, II, str. 83—102.
- Korošec Josip: *Arheološke najdbe iz dobe selitve narodov in zgodnjega srednjega veka. — Trouvailles archéologiques de l'époque de la migration des peuples et des débuts du moyen âge à Ljubljana. — Archäologische Funde aus der Völkerwanderung und dem Frühmittelalter in Ljubljana.* Zgodovina Ljubljane, Ljubljana, 1955, prva knjiga: Geologija in arheologija, str. 427—452, T. I—X.
- Korošec Josip: *Arheološke ostaline v jugoslovanskih jamah po paleolitski dobi. — Die archäologischen Restvorkommen in den Höhlen Jugoslawiens seit dem Paläolithikum.* I. jugoslovanski speleološki kongres, Ljubljana, 1955, str. 87—93.
- Korošec Josip: *Arheološki sledovi slovanske naselitve na Balkanu. — Archaeological Vestiges of Slav Settlement in Balkan.* Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 7—26, sl. 1—6.
- Korošec Josip: *Convegno Internazionale di paleontologia in occasione del I° Centenario della scoperta delle palafitte preistoriche.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 148—149.
- Korošec Josip: *»Dimini« kulturna skupina. — »Dimini« Kultur und ihr Ursprung.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 65—77, 1 skica.
- Korošec Josip: *Einige Probleme um die Pfahlbauten am Laibacher Moor.* Sibirium, Varese, 1955, vol. II, str. 201—211, fig. 1—6.
- Korošec Josip: *Iskopavanja u Danilu kraj Šibenika.* Ljetopis, Zagreb, 1955, knjiga 60, str. 194—204, T. I—IV.
- Korošec Josip: *Nekaj pripomb k izvoru butmirske kulturne skupine. — Einige Anmerkungen zu der Frage über den Ursprung der Butmir Kulturgruppe.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 5—25, sl. 1—16.
- Korošec Josip: *Oris predzgodovine Ljubljane. — Précis de la préhistoire de Ljubljana. — Abriss der Vorgeschichte von Ljubljana.* Zgodovina Ljubljane, Ljubljana, 1955, prva knjiga: Geologija in arheologija, str. 243—329, 5 priloge, T. I—XXI.
- Korošec Josip: *The Castle Hill of Ptuj. From prehistoric Times to the Middle Ages.* Archaeology, Cincinnati, 1955, Volume 8, No. 3, str. 162—168, sl. 1—11.
- Korošec Josip: *Alberto del Castillo Yurrita, El vaso campaniforme, Madrid, 1954.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 154—155.
- Korošec J.: *France Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani.* 1954. Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 244—247.
- Korošec Josip: *Grosser historischer Weltatlas. 1953.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 353—354.
- Korošec Josip: *Helmut Preidel, Die Anfänge der slawischen Besiedlung Böhmens und Mährens.* 1954. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 351—352.
- Korošec J.: *Milutin Garašanin i Draga Garašanin, Arheološka nalazišta u Srbiji.* Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 249—250.
- Korošec Josip: *Joachim Werner, Waage und Geld in der Merowingerzeit.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 149—150.
- Korošec Josip: *Max Hundt, Das karolingische Reihengräberfeld von Felkendorf-Kleetzhöfe im Landkreis Kulmbach.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 152—154.

- Korošec Josip: Oscar Paret, *Das neue Bild der Vorgeschichte*. 1948. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 354—355.
- Korošec Josip: *Rad vojvodjanskih muzeja 1*, Novi Sad 1952. *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 343—345.
- Korošec Josip: Richard Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*. 1954. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 350—351.
- Korošec Josip: *Starinar*. I. Beograd, 1950. *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 346—348.
- Korošec Josip: *Starinar*. II. Beograd, 1951. *Zgodovinski časopis*, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 348—351.
- Korošec Josip: Valter Krušič, *Karies pri Starih Slovanih*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 155—156.
- Korošec Josip: Wolfgang Dehn-Edward Sangmeister, *Die Steinzeit im Ries*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 151—152.
- Korošec Paola: *Slovanska najdišča v vzhodni Furlaniji*. — *Scoperte archeologiche del periodo slavo nel Friuli orientale*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 247—257, T. I—III.
- Korošec Paola: *Origines*. 1954. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 355—357.
- Kretzenbacher Leopold: Kovačević Jovan, *Srednjevjekovna nošnja balkanskih Slovena*. *Südost-Forschungen*, München, 1955, XIV, 2. Halbband, str. 488—490.
- Kučan A.-Mazalić D.j.: *Kameni stolac iz Bukovica*. — *Le trône en pierre de Bukovica*. Glasnik, Sarajevo, 1955, N.S. — Arheologija, X, str. 41—48, sl. 1—4, T.I.
- De Laet S. J.: Arheološki vestnik. *Acta Archaeologica*. Tome IV. *Razprave. Dissertationes*. Tome III. *L'Antiquité Classique*, 1955, XXIV, fasc. 1, str. 298—300.
- Mačkik P.-Simovska D.: *Naodi na Bitolskiot muzej vo s. Bukri*. Vesnik, Skopje, 1955, III, br. 1, str. 26—30, 1 plan, 11 slik. C.
- Mačkik Petar-Simovska Dragica: *Naod na lokalitetot »Visoi« kaj Bitola*. Vesnik, Skopje, 1955, III, br. 3—4, str. 75—78, 6 slik. C.
- Malez M.: Candija Stjepan, *Što znamo o krapinskom pračovjeku*. *Speleolog*, Zagreb, 1955, god. III, br. 1—2, str. 28.
- Mano-Zisi Dordje: *Iskopavanje na Caričinu Gradu 1949—1952 godine*. — *Les fouilles de Caričin Grad en 1949—1952*. *Starinar*, Beograd, 1955, N.S. III—IV/1952—1953, str. 127—168, sl. 1—78. C.
- Marić dr. Rastislav: *Beograd u starom veku*. Beograd, 1954, str. 1—12.
- Marić dr. Rastislav: *Prilozi antičkoj istoriji Srbije* — *Beiträge zur antiken Geschichte Serbiens*. *Starinar*, Beograd, 1955, N.S. III—IV/1952—1953, str. 25—44, sl. 1—2. C.
- Marić R.: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LIII 1950—1951*. *Starinar*, Beograd, 1955, N.S. III—IV/1952—1953, str. 293—294. C.
- Marušić Branko: *Iz rada Arheološkog muzeja Istre u Puli*. *Vijesti*, Zagreb, 1955, IV, br. 4, str. 67—68, 3 slike.
- Marušić Branko: *Staroslovanski grob v Bujah*. — *Ein altslawisches Grab in Buje (Istrien)*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 338—340, risba 1—5.
- Marušić Branko: *Staroslovanske in neke zgodnesrednjeveške najdbe v Istri*. — *Altslawische und einige frühmittelalterliche Funde in Istrien*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 97—133, 1 zemljevid, sl. 1, T. I—XI.
- Mayer Antonio: *Nomi veneti e nomi illirici dell'antica Aquileia*. *Studi Aquileiesi*, Aquileia, 1953, str. 1—19.
- Mazalić D.j.-Kučan A.: *Kameni stolac iz Bukovica*. — *Le trône en pierre de Bukovica*. Glasnik, Sarajevo, 1955, N.S. — Arheologija, X, str. 41—48, sl. 1—4, T.I.
- Miletić Nada: *Nalaz ranosrednjekovnih fibula iz Rajlovca*. — *Découverte des fibules du début du Moyen âge de Rajlovac*. Glasnik, Sarajevo, 1955, N.S. — Arheologija, X, str. 151—155, sl. 1—2, T.I.

- Mirosavljević Vladimir: *Iz privatnog života u starom vijeku*. Robni promet, Zagreb, 1955, VI, 7—10, str. 259—244.
- Mirosavljević Vladimir: *Izveštaj o istraživanjima na otocima Lošinj i Cresu 1953. godine*. Ljetopis, Zagreb, 1955, knjiga 60, str. 205—214, sl. 1—8.
- Mirosavljević Vladimir: *Podrijetlo i upotreba kovine*. Povijest proizvoda i prometa, Zagreb, 1955, str. 291—295.
- Nenadović S. M.: *Zbornik zaštite spomenika kulture, knjiga I, sveska 1*. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 294—295. C.
- Nikolić Rajko: *Muzeji Vojvodine u 1953. godini*. Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 306—310. C.
- Novak Grga: *Arheološka istraživanja na otocima Lastovu i Korčuli u 1953. godini*. Ljetopis, Zagreb, 1955, knjiga 60, str. 227—230, sl. 1—5.
- Novak Grga: *Prehistorijski Hvar. Grapčeva spilja. — Prehistoric Hvar. The Cave of Grabak*. Zagreb, 1955, str. I—VIII, 1—381, sl. 1—81, T. I—CCXLVI.
- O.: *Jaro Sašel, Vodnik po Emoni*. Ljubljana, 1955. Kronika, Ljubljana, 1955, III, št. 3, str. 190.
- Pahič Stanko: *Prazgodovinska seliščna najdba v Zrečah. — Urgeschichtliche Fundstelle in Zreče*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 258—263, sl. 1—2, T. I.
- Pahič Stanko: *Staroslovenski grobovi v Brezju pri Zrečah. — Altslowenische Gräber in Brezje bei Zreče*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 324—337, sl. 1—7, T. I, priloga 1.
- Pahič Stanko: *Archaeologia Austriaca*. Heft 14, 15, 1954. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 346—348.
- Pahič Stanko: *Heinrich L. Werneck, Ur- und frühgeschichtliche Kultur- und Nutzpflanzen in den Ostalpen und am Rande des Böhmerwaldes*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 342—343.
- Pahič Stanko: *Památky archeologické, št. 1—2, letník XLV, 1954*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 344—346.
- Pahič Stanko: *Schild von Steier, Heft 2, 1953*. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, str. 348—350.
- Paulík Jozef: *France Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani*. Slovenská archeológia, Bratislava, 1955, III, str. 324—325.
- Petricioli Ivo: *Tri romaničke gradjevine u Diklu. — Trois constructions romanes à Diklo*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 173—181, skica I—V, sl. 1—10.
- Petricioli I.-Suić M.: *Starohrvatska crkva sv. Stošije kod Zadra (primjer preromaničke adaptacije antičke arhitekture). — Eglise vieille-croate de Sainte Stošija près Zadar*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 7—22, skica 1—6, plan I—II, sl. 1—14.
- Petrov Konstantin: *Dva reljefa od Bukovo. — Deux reliefs de Bukovo*. Živa antika, Skopje, 1955, god. V., sv. 2, str. 383—386.
- Petrov Konstantin: *Nova iskopavanja u Stobima*. Vijesti, Zagreb, 1955, IV, br. 4, str. 87—89, 2 slike.
- Petrov Konstantin: *Izdanija na Muzejsko-konzervatorskoto društvo*. Vesnik, Skopje, 1955, III, br. 1, str. 32—33. C.
- Petrović dr. Jozo: *Dinarići ugarsko-hrvatskih kraljeva. — Ein Fund Mathias Korvinus 1458—1490 U. Wladislaw II. 1490—1516 — Münzen in Laminici B. B. Gradiška gehoben*. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 167—179, 15 slik, T. I.
- Petrović dr. Jozo: *Rimski novac iz Obudovca. — Antoniniani-Fund aus Obudovac bei Bosn. Schamatz*. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 181—197, T. I—III.
- Petrović Z. Petar: *Motivi na bosansko-hercegovačkim stećcima — Po ispitivanjima dr. A. Benca. — Les motifs sur les stèles en Bosnie-Herzégovine — D'après les recherches du Dr. Benac*. Zbornik, Novi Sad, 1955, 10, str. 15—32, sl. 1—31. C.
- Petruševski dr. M. D.: *Ἰουμήριον ili Novμήριον? — Ἰουμήριον ou bien Novμήριον?* Živa antika, Skopje, 1955, god. V., sv. 1, str. 140—143. C.

- Piletić Dragoslav: Ratne sprave antike. — Les machines de guerre de l'antiquité. Vesnik, Beograd, 1955, 2, str. 25—33, sl. 1—3.
- Prelog Milan: Između antike i romanike. Prilog analizi historijskog položaja »predromaničke« arhitekture u Dalmaciji. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 5—14.
- Rašajski Rastko: Gomolava kod Hrtkovaca. Rezultati probnih istraživanja. — Gomolava bei Hrtkovci. (Die Resultate der Probeausgrabungen). Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 187—219, plan 1—3, sl. 1—5, T. I—XII. C.
- Rendić-Miočević Duje: Antikni reljef plesača iz Zaostroga u Dalmaciji. — Relief romain représentant des danseurs, à Zaostrog (Dalmatie). Tkalčičev zbornik, Zagreb, 1955, prvi svezak, str. 9—14, sl. 1.
- Rendić-Miočević dr. Duje: Ilirske pretstave Silvana na kulturnim slikama s područja Dalmata. (Ikonografska studija). — Représentations illyriens de Sylvanus sur les monuments du culte dans le domaine Dalmate. Glasnik, Sarajevo, N. S. — Arheologija, X, str. 5—40, T. I—V.
- Rendić-Miočević Duje: Ricordi aquileiesi nelle epigrafi di Salona. Studi Aquileiesi, Aquileia, 1953, str. 67—81, sl. 1—3.
- Saria B.: Arheološki vestnik (Acta archaeologica) IV. 1953. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 1. Halbband, str. 289—290.
- Saria Balduin: Arheološki vestnik (Acta Archaeologica). V. Jg. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 2. Halbband, str. 481—482.
- Saria B.: Mano-Zisi Djordje, Antika u Narodnom Muzeju u Beogradu. 1954. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 1. Halbband, str. 301.
- Saria B.: Papazoglu Fanula, Herakleja i Pelagonija. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 2. Halbband, str. 486.
- Saria B.: Peristil I, 1954. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 2. Halbband, str. 482—483.
- Saria B.: Ptujski zbornik 1893—1953. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 2. Halbband, str. 483.
- Saria B.: Vego Marko, Ljubuški. 1954. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 2. Halbband, str. 486—487.
- Sekereš Ladislav: Djuro Basler, Paleolitski nalaz na Usori; Dr. Srećko Brodar, K otkritju kamenih industrij ob Usori. Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, 345—346. C.
- Sekereš Ladislav: Srećko Brodar, Ajdovska jama; Josip Korošec, Kulturne ostaline v Ajdovski jami pri Nemški vasi. Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 346—347. C.
- Sergejevski Dimitrije: Jedna kasno-antikna amajlija iz Bosne. — Ein spätantikes Amulett aus Bosnien. Tkalčičev zbornik, Zagreb, 1955, prvi svezak, str. 25—29, sl. 4—5 c.
- Sergejevski Dimitrije: Rimski miljokaz sa ceste Narona-Salona. — Borne milliaire romaine sur la route Narona-Salona. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 149—150, sl. 1.
- Sergejevski D.: Male Emil, La fin du paganisme en Gaule et les plus anciennes basiliques chrétiennes. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 243—245.
- Simovska D.-Mačkik P.: Naodi na Bitolskiot muzej vo s. Bukri. Vesnik, Skopje, 1955, III, br. 1, str. 26—30, 1 plan, 11 slik. C.
- Simovska Dragica-Mačkik Petar: Naod na lokalitetot »Visoi« kaj Bitola. Vesnik, Skopje, 1955, III, br. 3—4, str. 75—78, 6 slik. C.
- Smodič Anton: Bronaste depojske najdbe v Črmožish in severovzhodni Sloveniji. — Bronzene Depotfunde in Črmožise und im nordöstlichen Slovenien. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 82—96, sl. 1—5, T. I—IV.
- Solovjev dr. Aleksander: Broj grobnih spomenika u Bosni i Hercegovini. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 217—218.
- Sovrè Anton: Pripombe k R. Brataniča Novim najdbam iz Ptuja (AV SAZU IV 2 1953) — Bemerkungen zu R. Bratanič: Neue Funde aus Ptuj. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 26—32.

- Spremo-Petrović Nevenka: **Bazilika sa kriptom u Caričinom Gradu.** — *La basilique à crypte de Caričin Grad.* Starinar, Beograd, 1955, N.S. III—IV/1952—1953, str. 169—180, sl. 1—21. C.
- Spremo-Petrović N.: **André Grabar, Martyrium.** Starinar, Beograd, 1955, N.S. III—IV/1953, str. 227—274. C.
- Srejšević D.: **Cista iz Vučedola.** — *Ciste aus Vučedol.* Živa antika, Skopje, 1955, god. V., sv. 2, str. 403—406. C.
- Stalio Blaženka: **Zlokućani** — »Gradac«. Praistorija II, Beograd, 1955, Katalog keramike I, str. 7—28, T. I—XXIX. C. (Nemški prevod.)
- Staré France: **Dva nova prazgodovinska grobova z Vač.** — *Two more prehistoric burials at Vače.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 287—290, risba 1, T. I.
- Staré F.: **Grob z bronzastim kotličkom iz Sv. Lovrenca.** — *A bronze kettle in a tomb at Sv. Lovrenc.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 284 do 286, sl. 1—2, T. I.
- Staré F.: **Prazgodovinske kovinske posode iz Slovenije.** — *Urgeschichtliche Metallgefäße aus Slowenien.* Zbornik, Ljubljana, 1955, II, str. 103—236, risba 1, karta 1—6, T. I—XLVI, priloga II—VII.
- Staré dr. F.: **Milutin V. Garašanin, Hronologija vinčanske grupe.** Starinar, Beograd, 1955, N.S. III—IV/1952—1953, str. 251—252.
- Suić dr. Mate: **Pizych na Dugom otoku.** Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 135—140.
- Suić M.-Petrićoli I.: **Starohrvatska crkva sv. Stošije kod Zadra (primjer preromaničke adaptacije antičke arhitekture).** — *Eglise vieille-croate de Sainte Stošija près Zadar.* Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 7—22, skica 1—6, plan I—II, sl. 1—14.
- Szőke Béla: **J. Kastelic-B. Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu.** Archaeologiai Értesítő, Budapest, 1955, 82. kötet, 1. szám, str. 126—128.
- Šafarik O.: **Starohrvatska prosvjeta I 1949, II 1952.** Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, 347—348. C.
- Šafarik Olga-Šulman dr. Mirko: **Hinga. Srednjovekovna nekropola kod Subotice.** — *The Medieval Necropolis Hinga near Subotica.* Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 5—55, sl. 1—3, T. I—XI. C.
- Šašel J.: **C. Vindonius Successus.** — *Zusammenfassung.* Živa antika, Skopje, 1955, god. V., sv. 1, str. 127—139, sl. 1—6.
- Šašel Jaroslav: **Colatio kot rimska poštna postaja.** — *Colatio als römische Poststation.* Zbornik, Ljubljana, 1955, II, str. 71—82, 1 diagram.
- Šašel Jaro: **Donesek k zgodovini Prekmurja v starem veku.** Kronika, Ljubljana, 1955, III, št. 1, str. 40—49, sl. 1—5.
- Šašel J.: **Nov antični nagrobnik z Iga pri Ljubljani.** — *Ein neuer Grabstein aus Ig bei Ljubljana.* Živa antika, Skopje, 1955, god. V., sv. 2, str. 373—382, sl. 1—3.
- Šašel Jaro: **O najstarejšem napisu iz Emone.** Kronika, Ljubljana, 1955, III, št. 2, str. 110—113, sl. 1—2.
- Šašel Jaro: **Upellae — Vitanje?** — *Zusammenfassung.* Zgodovinski časopis, Ljubljana, 1954, VIII, št. 1—4, str. 125—130.
- Šašel Jaro: **Vodnik po Emoni.** — *Guide d'Emona.* Ljubljana, 1955, str. 1—52, sl. 1—15.
- Šeper Mirko: **Neki neobjavljeni nalazi ranoga srednjega vijeka iz Arheološkog muzeja u Zagrebu.** — *Einige noch nicht veröffentlichte frühmittelalterliche Funde aus dem Archäologischen Museum in Zagreb.* Tkalčićev zbornik, Zagreb, 1955, prvi svezak, str. 45—58, sl. 6—7.
- Šeper Mirko: **Prilog datiranju starohrvatskih spomenika pleterne dekoracije.** — *Ein Beitrag zur Chronologie der altkroatischen Denkmäler mit Flechtbandornamentik.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 50—58, risba a—i.
- Šercelj Alojz: **Palinološki profil kolišča pri Kamniku pod Krimom.** — *Un profil palinologique dans le village lacustre près de Kamnik sous le Krim.* Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/2, str. 269—271, priloga I.

- Sercelj Alojz: Še nekaj k novim raziskovanjem na Ljubljanskem barju. — Einige Momente betreffend die neuen Ausgrabungen am Moor von Ljubljana. Arheološki vestnik, Ljubljana, 1955, VI/1, str. 141—145, sl. 1—2.
- Šribar Vinko: Najdiščno poročilo o sondah na Lipanci. — New archaeological Localities on the Lipanca-Pokljaka near Bled. Geografski zbornik, Ljubljana, 1955, III, str. 321—345, 1 kroki, T. I—XIII.
- Sulman dr. Mirko: Groblje bakarnog doba u blizini Subotice (Drugi deo prethodnog izveštaja). — Das kupferzeitliche Gräberfeld bei Subotica. Zbornik, Novi Sad, 1954, 6, str. 70—87, 6 slik, 6 tabel. C.
- Sulman dr. Mirko-Safarik Olga: Hinga. Srednjovekovna nekropola kod Subotice. — The Medieval Necropolis Hinga near Subotica. Rad, Novi Sad, 1955, 3, 1954, str. 5—55, sl. 1—3, T. I—XI. C.
- Schneider M.: J. Kovačević, Srednjevekovna nošnja balkanskih Slovena. Historijski zbornik, Zagreb, 1955, VIII, br. 1—4, str. 221—222.
- Tackenberg K.: Starè F., Illyrische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. 1954. Südost-Forschungen, München, 1955, XIV, 1. Halbband, str. 300.
- Tahovski A. G.: Franciszek Sokolowski, Lois sacrees de l'Asie Mineure. Živa antika, Skopje, 1955, god. V., sv. 2, str. 418. C.
- Trifunovski dr. Jovan F.: Stare tvrdjave u slivu Markove Reke. — Old Castles in the Basin of Marko River. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III do IV/1952—1953, str. 227—229, sl. 1. C.
- Vasić dr. Miloje M.: Kličevačka nekropola. — La nécropole de Kličevac. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 1—16, sl. 1—15. C.
- Vasić M.: Vitruve et la métallurgie de Vinča. Revue Archéologique, Paris, 1954, vol. 6, ser. 43, str. 60—66, 11 slik.
- Vasić dr. Miloje M.: Povodom jedne knjige. — A propos d'un livre. V. Gordon Childe, L'aube de la civilisation européenne. Starinar, Beograd, 1955, N. S. III—IV/1952—1953, str. 235—240. C.
- Vego Marko: Ljubuški. — Zusammenfassung. Srednjeevjekovni nadgrobni spomenici Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1954, sv. VI, str. 1—49, T. I do XLIV, plan I—II.
- Vego Marko: Nadgrobni spomenici porodice Sankovića u selu Biskupu kod Konjice. — Die Grabdenkmäler der Feudalherren Sanković in Biskup bei Konjic in der Herzegovina. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 157—166, T. I.
- Vego Marko: Nalaz dubrovačkih dinara u Varešu. — Fund von Ragusaner Dinaren in Vareš. Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — Arheologija, X, str. 211 do 215, T. I.
- Velenrajter Pavle V.: Zlatne naušnice iz Kule. Zbornik, Novi Sad, 1955, 10, str. 65—67, sl. 1—2 b. C.
- Vikić Branka: Nova postava antikne zbirke u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Vijesti, Zagreb, 1955, IV, br. 4, str. 70—72, 1 slika.
- Vikić-Belančić Branka: Novonabavljeni brončani vrč u antiknoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu. — An antique bronze jug recently acquired for the antique collection of the Archaeological museum in Zagreb. Tkalčićev zbornik, Zagreb, 1955, prvi svezak, str. 15—23, sl. 1, sl. 2—5.
- Vikić-Belančić Branka: Starokršćanska lampica iz Zagreba. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 131—134, sl. 1—5.
- Vikić-Belančić Branka: J. Keim, H. Klumbach: Der römische Schatzfund von Straubing. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 227—228.
- Vikić-Belančić Branka: W. F. Volbach, Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 227.
- Vikić B.-Walter E.: Zbirka potkova u Arheološkom muzeju u Zagrebu. — The Collection of Horseshoes in the Archeological Museum in Zagreb. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 23—84, shema I—IV, sl. 1—18, T. I—XXIV.
- Vinski Zdenko: Nešto o datiranju starohrvatskih arheoloških nalaza. Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 188—199, sl. 1—10.
- Vinski Zdenko: Osvrt na mačeve ranog srednjeg vijeka u našim krajevima. — Übersicht der frühmittelalterlichen Schwerter aus Jugoslawien. Vesnik, Beograd, 1955, 2, str. 34—52, T. I—VIII.

- Vinski dr. Zdenko: **Ponovno o naušnicama zvjezdolikog tipa.** — *Nochmalige Feststellungen zur zeitlichen Zugehörigkeit der Ohrgehänge mit sternförmigen Ansatzstück.* Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — *Arheologija*, X, str. 231—238, sl. 1—11.
- Vinski Zdenko: **Prethodni izvještaj o iskapanju nekropole na Lijevoj bari u Vukovaru 1951., 1952. in 1953. godine.** Ljetopis, Zagreb, 1955, knjiga 60, str. 231—255, sl. 1—16.
- Vinski Zdenko: **Zlatni prsten nadjen u Samoboru i nakit arhitektonskog tipa u VI. i VII. stoljeću.** — *La bague en or de Samobor et le type architectural de l'orfèvrerie aux VIe — VIIe siècles.* Tkalčićev zbornik, Zagreb, 1955, prvi svezak, str. 31—43, sl. 1—30.
- Vinski Zdenko: **Povodom prvog priručnika slavenske arheologije s osvrtom na još neke novije publikacije s tog područja.** Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 199—207, sl. 1—12.
- Vinski-Gasparini Ksenija: **Neke pojave kontinuiteta s područja arheologije u našim krajevima.** Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 119—128, sl. 1—13.
- Vuković Stjepan: **Ostaci neolitičkih nalazišta Draguševac i Krč.** Peristil, Zagreb, 1955, I, 1954, str. 135—141, sl. 1—13.
- Walter E.-Vikić B.: **Zbirka potkova u Arheološkom muzeju u Zagrebu.** *The Collection of Horseshoes in the Archeological Museum in Zagreb.* Starihrvatska prosvjeta, Zagreb, 1955, III. serija, sv. 4, str. 23—84, shema I—IV, sl. 1—18, T. I—XXIV.
- Izvještaj o radu Arheološkog odjeljenja.** Glasnik, Sarajevo, 1955, N. S. — *Arheologija*, X, str. 247—248.
- * * *: **Sremski Karlovci — »Karaš«.** Praistorija II, Beograd, Katalog keramike I, str. 53—78, T. I—XXVII. C. (Nemški prevod.)

ZAMENJAVA

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following Institutions and as far as this received following publications:

- Alger.** Direction des antiquités d'Algérie:
Lybica. Archéologie-Epigraphie. Tome III, sem. 1, 2, 1955.
- Amersfoort.** Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek:
Berichten. VI, 1955.
Nederlandse oudheden. Deel I, 1955.
- Amsterdam.** Archaeologisch-historisch Instituut der Universiteit van Amsterdam:
Archaeologisch-historische Bijdragen. Deel 7, 1940.
- Athènes.** Akademia Athenon:
Praktika. Tom 30, (1955), 1956.
American School of Classical Studies:
Hesperia. Vol. XXIV, Nr. 4, 1955; XXV, Nr. 1, 2, 3, 4, 1956.
British School of Archaeology at Athens:
The Annual Report of British School at Athens. No. L, 1956.
The Annual Report of the Managing Committee for the session 1954—1955, 1955.
Deutsches archäologisches Institut:
Mitteilungen. Bd.: 68, 1953; 69/70 (1954/55), 1956.
- Bad Godesberg.** Deutsche Forschungsgemeinschaft:
Gnomon. Bd.: 27, Heft 8, 1955; 28, Heft 1, 2, 3, 4, 5, 6, 1956.
- Bad Homburg.** Staatliches Saalburgmuseum:
Saalburg Jahrbuch XV, 1956.
- Baghdad.** Iraq Museum Library:
Sumer. Journal of Archaeology in Iraq. Vol. XI, No. 2, 1955.
- Basel.** Institut für Ur- und Frühgeschichte der Schweiz:
Monographien. Bd. XI, 1955.
Ur-Schweiz Jahrgang: XX, Nr. 1/2, 3, 4, 1956.

- Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte:**
 Archaeologia Helvetica. Band 5, 1955.
 44. Jahrbuch. 1954/55, 1956.
- Beograd.** **Narodni muzej:**
 Antika. I, 1956.
 Praistorija. I, 1954; II, 1955.
 Stalio B.-Galović R.: »Naprelje«. Neolitsko naselje kod Novog Pazara. 1956.
Srpska Akademija nauka — Arheološki institut:
 Gradja. Knjiga X, (Arh. inst. knjiga 3), 1956.
Vojni muzej JNA:
 Vesnik. Br. 3, 1956.
- Berkeley.** **University of California:**
 Anthropological Records. Vol.: 14, No. 4; 16, No. 1, 2, 1955.
 Publications in American Archaeology and Ethnology. Vol. 43, No. 3, 1955.
- Berlin.** **Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin:**
 Abhandlungen. Jahrgang: 1938, Nr. 1; 1939, Nr. 2, 8; 1940, No. 13, 17, 18, 21, 22, 23.
 Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte. Band 5, 1956.
Museum für Vor- und Frühgeschichte:
 Berliner Blätter. Jahrgang: IV, Heft 1—2, 3—4, 1955.
- Bern.** **Bernisches historisches Museum:**
 Jahrbuch. Jahrgang XXXIV, 1954.
- Besançon.** **Université de Besançon:**
 Annales littéraires. 2me serie — Archéologie. Tom II, fasc. 1, 1955.
- Bonn.** **Institut für Ur- und Frühgeschichte:**
 Rheinische Forschungen zur Vorgeschichte. Band 5, 1956.
 Rheinische Vierteljahrsblätter. Jahrgang 20, Heft 1/4, 1955.
- Bordighera.** **Istituto Internazionale di Studi Liguri:**
 Rivista di Studi Liguri. Anno: XXI, Nr. 3—4, 1955; XXII, Nr. 1, 1956.
 Rivista Ingauna e Intemelia. N.S. Anno: X, N. 3, 4, 1955; XI, N. 1, 1956.
- Brno.** **Moravské Museum v Brně:**
 Jelinek J.: Anthropologická pozorování z výzkumů na Cezavách u Blučiny, okr. Zidlochovice. 1954.
Ustav pro historii a protohistorii při Masarykově Universitě v Brně:
 Kalousek F.: Kotázce původu kulturny se šňůrovou keramikou. 1955.
 Kalousek F.: Velkomoravské hradisko ve Znojmě. 1955.
 Z dávných věků. I, 1—4, 1947; II, 1, 2, 1949.
- Bruxelles.** **Service des Fouilles:**
 Archaeologia Belgica. Nr.: 13, 1953; 15, 1952; 16, 1954; 17, 1953; 18, 19, 20, 21, 22, 1954; 23, 24, 25, 26, 27, 1955; 28, 29, 30, 31, 32, 1956.

- București.** Biblioteca Academiei Republicii Populare Romine:
 Floca O.: Contributii. 1956.
 Probleme de antropologie. Vol. II, 1956.
 Studii și cercetări științifice. Seria III, anul VI, 1—2, 1955.
 Studii și cercetări istorie veche. Anul VI, 3—4, 1956.
- Budapest.** Magyar Tudományos Akadémia:
 Acta Archaeologica. Tomus VI, fasc. 1—4, 1955.
 Országos Magyar Történeti Museum:
 Archaeologia Értesítő. Vol. 83, szám 1, 2, 1956.
 Archaeologia Hungarica. Vol. XXIII, 1939.
 Budapest Régiségei. 1956.
 Folia archeologica. Kötet VII, 1955.
- Cambridge.** Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University:
 Papers. Vol. XXX, No. 1, 2, 1950; XLVIII, No. 2, 1953.
- Cincinnati.** The Library, University of Cincinnati:
 American Journal of Archaeology. Vol. 60, No. 2, 3, 4, 1956.
 Redakcija revije Archaeology:
 Archaeology. Vol.: 1, Nr. 1, 3, 4, 1948; 2, Nr. 1, 2, 3, 4, 1949.
- Columbus.** Ohio State Museum:
 Museum echoes. Vol. 29, No. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 1956.
- Debrecen.** Institut archéologique de l'Université (Kossuth Lajos Tudomány — egyetem):
 Kadar Z.: Monuments palmyréniens au Musée des Beaux-Arts de Budapest. 1955.
- Dresden.** Landesmuseum für Vorgeschichte:
 Arbeits- und Forschungsberichte. Bd. 5, 1956.
- Dublin.** Royal Irish Academy:
 Proceedings. Section C, Vol.: 57, No. 3, 4, 5, 1955; 58, No. 1, 2, 1956.
 The Royal Society of Antiquaries of Ireland:
 The Journal. Vol. LXXXV, Part 2, 1955.
- Eisenstadt.** Burgenländisches Landesmuseum:
 Burgenländische Heimatblätter. 17. Jahrgang, Heft 3, 4, 1955.
- Firenze.** Redakcija Rivista di scienze preistoriche:
 Rivista di scienze preistoriche. Vol. X, fasc. 1—4, 1955.
- Frankfurt am Main.** Deutsches Archäologisches Institut:
 Bericht der Römisch-germanischen Kommission: 24/25 (1934/35), 1935; 35 (1954), 1956; 36 (1955), 1956.
 Germania. Jahrgang: 33, Heft 4, 1955; 34, Heft 1—2, 1956.
 Goessler P.: Tabula Imperii Romani. Blatt Mogontiacum. Text und Karte. 1940.
 Inventaria archaeologica. Heft 1, 2, 1954; 3, 1956.
 Römisch-germanische Forschungen. Band 20, 1954.
- Freiburg.** Institut für Ur- und Frühgeschichte:
 Badische Fundberichte. 20. Jahrgang, 1956.

- Genève.** Archives Suisses d'Antropologie Générale:
Archives. Tome: XXI, No. 1, 1956.
Musée d'art et d'histoire:
Genava. N.S. Tome: III, fasc. 3/4, 1955; IV, fasc. 1—4, 1956.
- Gent.** Seminarie voor Archaeologie:
Dissertationes archaeologicae. Vol. III, 1955.
- Graz.** Institut für Geschichte des Altertums und Altertumskunde der
Universität:
Carnuntum — Jahrbuch 1955, 1956.
Landesmuseum Joanneum:
Schild von Steier. Heft 6, 1956.
- Groningen.** Biologisch-archaeologisch Institut der Rijks Universiteit:
Varia Bio-archaeologica. 1, 2, 1955.
- Halle/Saale.** Landesmuseum für Vorgeschichte:
Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte. Band 39, 1955.
Museumsarbeit und Bodendenkmalpflege. Nr.: 3, 1955; 1, 1956.
- Hallstatt.** Museum in Hallstatt:
Morton F.: Hallstatt. Kultur und Natur einer viertausendjährigen
Salzstätte. Band III, 1956.
- Hamburg.** Museum für hamburgische Geschichte:
Hamburger Beiträge zur Numismatik. Band III, Heft 9/10, 1955/56,
1956.
Museum für Völkerkunde und Vorgeschichte:
Archaeologia geographica. Jahrgang: 4, 1955; 5, 1956.
- Helsinki.** Suomen Muinaismuistoyhdistys:
Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. LV (1955), 1956.
- Istanbul.** Istanbul Arkeoloji Müzeleri:
Firatlı N.: A Short Guide to the Byzantine Works of Art in the
Archaeological Museum of Istanbul. 1955.
Istanbul arkeoloji müzeleri yilligi. No. 7, 1956.
- Jerusalem.** Department of Antiquities:
Atiquot. Vol. I, 1955.
- Kiel.** Seminar für Ur- und Frühgeschichte der Universität:
Offa. Band 15, 1954.
- Kiev.** Deržavna publična biblioteka URSR:
Arheologični pam'jatki. Tom: I, II, 1949; III, IV, 1952; V, 1955.
Argeologija. I, 1947; II, 1948; III, IV, 1950; V, 1951; VI, VII, 1952;
VIII, 1953; IX, 1954.
Gončarov V.K.: Rajkoveckoe gorodišče. 1950.
Kratka soobščenija Instituta arheologii. 6, 1956.
Slavin L.M.: Drevny gorod Ol'vija. 1951.
- Klagenfurt.** Geschichtsverein für Kärnten:
Carinthia I. Jahrgang: 145, Heft 4, 1955; 146, Heft 1 und 2, 1956.

- København.** Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab:
Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 1954, 1955.
Kuml. Årbog for Jysk Arkaeologisk Selskab. 1955.
- Kraków.** Instytut historii kultury materialnej P.A.N.:
Sprawozdania archeologiczne, I, 1955; II, 1956.
- Krefeld.** Verein Linker Niederrhein:
Der Niederrhein. 23. Jahrgang, Heft 1, 2, 3, 4, 1956.
- Leningrad.** Naučnaja biblioteka im. M. Gorkogo:
Ivanova A. P.: Iskusstvo antičnyh gorodov Severnogo Pričerno-
mor'ja. 1955.
Kolobova K. M.: Iz istorii rannegrečeskogo obščestva. 1951.
- Liège.** »Latomus«:
Latomus. Tome XV, fasc. 1, 2, 1956.
L'Institut archéologique liégeois:
Bulletin. Tome LXX, 1953—54, 1954.
Chronique archéologique du Pays de Liège. Année: 45, 1954; 46,
1955.
- Linz.** Oberösterreichisches Landesmuseum:
Forschungen in Lauriacum. Band 2, 1954.
Jahrbuch. Jahrgang: 90, 1942; 91, 1944; 92, 1947; 93, 1948; 94, 1949;
95, 1950; 101, 1956.
- Ljubljana.** Arheološki seminar Univerze v Ljubljani:
Zbornik Filozofske fakultete. II, 1955.
Narodni muzej:
Arheološki katalogi Slovenije. Zvezek 1, 1955.
- London.** Joint Library of the Hellenic and Roman Studies:
The Journal of Hellenic Studies. Vol. LXXV, Supplement, 1955;
LXXVI, Supplement, 1956.
London and Middlesex Archaeological Society:
Transaction. Vol.: 18, Nr. 1, 1955; 19, Nr. 1, 1956.
The Royal Anthropological Institute:
Man. Vol.: LV, Nr. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 1955; LVI, Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6,
7, 8, 9, 10, 11, 12, 1956.
University of London, Institute of Archaeology:
Twelfth Annual Report 1956.
- Los Angeles.** Southwest Museum:
The Masterkey. Vol.: XXIX, Nr. 6, 1955; XXX, Nr. 1, 2, 3, 4, 1956.
- Madrid.** Comisaria general de excavaciones arqueológicas:
Noticiario arqueologico hispanico. Vol. II; Cuadernos 1—3 (1955),
1955.
Seminario de historia primitiva:
Informes y memorias. No. 16, 1947.
- Minsk.** Akademija navuk BSSR:
Trudy instituta torfa. Tom: II, 1953; III, 1954; IV, 1955.

- Moskva.** Fundamental'naja biblioteka obšč. nauk — Akademija nauk SSSR:
 Antičnyje goroda Severnogo Pričernomor'ja. I, 1955.
 Arheologičeskie raskopki v Armenii. No. 2, 1952.
 Arcihovskij A. V.: Osnovy arheologii. 1955.
 Blavatskij V.: Istorija antičnoj raspisnoj keramiki. 1955.
 Kratkie soobščeniya. 61, 62, 63, 64, 65, 1956.
 Mat'e M. F.: Drevneegipetskie mify. 1956.
 Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. No. 45, 1955.
 Mongajst A. L.: Arheologija v SSSR, 1955.
 Po sledam drevnih kultur. Drevnjaja Rus'. 1955.
Gosudarstvennaja biblioteka SSSR, im. V. L. Lenina:
 Korzuhina G. F.: Russkie klady IX—XIII vv. 1954.
 Mongajst A. L.: Arheologija v SSSR. 1955.
 Vestnik drevnei istorii. 4, 1955; 1, 1956.
 Voprosy istorii. 12, 1955; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 1956.
Vsesojuznaja gosudarstvennaja biblioteka:
 Arheologičeskie raskopki v Armenii. No. 3, 1951.
 Karger M.: Arheologičeskie issledovanija drevnego Kieva. 1951.
 Kratkie soobščeniya Instituta arheologii. I, 1952.
 Materialnaja kul'tura Azerbajdžana. I, 1949.
 Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. No.: 11, 1949; 15, 1950; 42, 1954; 45, 1955.
 Materialy po istorii Mordvy VIII—XI. vv. 1952.
 Pričernomor'je v antičnuju epohu. Vypusk: 2, 1951; 3, 1952.
 Sovetskaja arheologija. XVII, 1955; XXI, 1954; XXII, 1955.
- München.** **Universitäts-Institut für Vor- und Frühgeschichte:**
 Bayerische Vorgeschichtsblätter. Heft 20, Teil 1, 1955.
 Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte. Heft 6, 1955.
- Napoli.** **Società Nazionale di Scienze Lettere ed Arti:**
 Memorie della Accademia di archeologia, lettere e belle arti di Napoli. III, 1955.
 Rendiconti. N. S. Vol.: XXIX (1954), 1955; XXX, 1955.
- New Haven.** **Yale University, Library:**
 Yale University Publications in Anthropology. Nr. 52, 1956.
- Nitra-Hrad.** **Slovenská akadémia vied a umení — Archeologický ústav:**
 Andel K.: Vysledok archeologického prieskumu na zemplínsko-
 užskej nížine v rokoch 1953—1954. 1955.
 Historica Slovaca. III—IV, 1945—46, 1946; VI—VIII, 1948—49, 1949.
 Pastor J.: Východné Slovensko na úsvite dejin. 1955.
 Referáty. Čast II, 1956.
 Slovenská archeológia. Roč.: III, 1955; IV, sv. 1, 2, 1956.
- Novi Sad.** **Matica Srpska:**
 Zbornik Matice Srpske. Serija društvenih nauka. 9, 1954; 10, 1955.
- Oslo.** **Universitetets Oldsaksamling:**
 Arbok. 1954—1955, 1956.
 Viking. Bind XIX, 1956.

- Oxford.** **Ahmolean Museum (University of Oxford):**
 Leeds E. & Harden D.: The Anglo-Saxon Cemetery at Aingdom, Berkshire, 1956.
 Proceedings of the Prehistoric Society. N. S. XX, pt. 2, 1955; XXI, pt. 1, 1956.
 Report of the Visitors. 1955.
- Pamplona.** **Museo de Navarra:**
 Excavaciones en Navarra. Vol.: I, 1947; II, 1956; III, 1954; 1954.
 Principe de Viana. Año XVI, Num.: 60, 61, 1955; XVII, Num. 62, 63, 1956.
- Pavia.** **Società Pavese di Storia Patria:**
 Bollettino. Vol.: VII, fasc. 2, 1955; VIII, fasc. 1—2, 1956.
Università di Pavia:
 Athenaeum. N. S. Vol.: 33, fasc. 3—4, 1955; 34, fasc. 1—2, 1956.
- Philadelphia.** **University Museum:**
 Bulletin. Vol.: 19, Nr. 3, 4, 1955; 20, Nr. 1, 2, 1956.
- Plovdiv.** **Naroden arheologiĉeski muzej:**
 Godišnik na muzeite v Plovdivski okr'g. 1954.
 Godišnik na Narodnija arheologiĉeski muzej Plovdiv. Knjiga II, 1950.
 Materiaux pour l'histoire de Plovdiv. Livre II, 1947.
- Porto.** **Instituto de Antropologia — Faculdade de Ciências:**
 Trabalhos. Vol. XV, fasc. 1—2, 1954.
- Poznań.** **Muzeum Archeologiczne:**
 Biblijoteka prehistoryczna. Tom: IV, 1959; V, 1948.
 Fontes archeologici posnaniensis. Vol. VI (1955), 1956.
 Pradzieje Polski zachodniej. 1956.
Poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk:
 Prace komisji archeologicznej. Tom: II, zeszyt 1, 2, 1956.
Redakcija »Slavia antiqua«:
 Slavia antiqua. Tom V (1954—56), 1956.
- Praha.** **Československá akademie věd — Archeologický ústav:**
 Anthropolozikum. V, 1955.
 Archeologické rozhledy. Roč.: VIII, sešit 1, 2, 3, 4, 1956.
 Památky archeologické. Roč. XLVII, 1, 2, 1956.
 Referaty o pracovnich československých archeologů za rok 1955, část I, 1956.
Československá akademie věd — Základný knihovna:
 Archeologické rozhledy. Roč. VII, sešit 6, 1955; VIII, sešit 1, 2, 3, 4, 5, 1956.
 Forman M. a B. & Poulik J.: Pravěké umění. 1956.
 Monumenta archeologica. IV, 1956.
 Památky archeologické. Roč.: XLVI, sešit 2, 1955; XLVII, sešit 1, 2, 1956.
Slovenská knihovna:
 Slovenska archeologia. Roč.: III, 1955, IV, sv. 1, 2, 1956.
- Rennes.** **Ogam — Tradition Celtique:**
 Ogam. Tom: VII, fasc. 5, 6, 1955; VIII, fasc. 1, 2, 3, 1956.

- Roma.** Istituto di archeologia dell'Università:
Archeologia classica. Vol. VII, fasc. 2, 1955.
Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte:
Annuario bibliografico di archeologia 1953. Anno II, 1955.
Rivista. N. S. Anno IV, 1955.
Museo preistorico — etnografico »L. Pigorini«:
Bullettino di paleontologia italiana. N. S. IX, vol. 64 (1954—1955), 1955.
Pontificia Accademia Romana di Archeologia:
Rendiconti. Vol.: XXVII, fasc. I—II, III—IV (1951—1954), 1954;
XXVIII, fasc. I—II, 1954.
- Salamanca.** Seminario de arqueologia:
Zephyrus. VI, fasc. 2, 1955.
- Sarajevo.** Zemaljski muzej:
Glasnik. N. S. Sv. XI — Arheologija, 1956.
Katalog prehistoriske zbirke Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Sv. I, 1956.
Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR BiH:
Naše starine. III, 1956.
- Skopje.** Muzejsko-konzervatorskoto društvo na NR Makedonija:
Vesnik. God. III, br. 3-4, 1955.
- Sopron.** Franz Liszt Museum:
Soproni szemle. X, évfolyam, 1, 2, szám, 1956.
- Stalinobod.** Akademiya Fanhoi RSS Tođžikistan:
Asahro, džildi XXXV, 1955.
- Stockholm.** Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien:
Handlingar — Antikvariska serien. Del.: 3, 1955; 4, 1956.
- Tokyo.** Anthropological Institute, Tokyo University:
Zinruigaku Zassi. Vol.: LXIII, No. 706, 1955; LXIV, No. 707, 708, 1956;
- Toruń.** Towarzystwo naukowe:
Prace prehistoryczne. Nr. 2, 1948; 3/4, 1950.
- Trier.** Rheinisches Landesmuseum:
Trierer Zeitschrift. Jahrgang 23, 1. Teil, 1954/55, 1955.
- Valencia.** Servicio de investigacion prehistorica:
Archivo de Prehistoria Levantina. Vol.: II, 1945; III, 1952.
- Warszawa.** Instytut historii kultury materialnej:
Archeologia. VI (1954), 1956.
Kwartalnik. Rok IV, 1, 2, 3, 1956.
Państwowe Museum Archeologiczne:
Materiały starożytne. Tom I, 1956.
Materiały wczesnośredniowieczne. Tom IV, 1956.
Wiadomości archeologiczne. Tom XXIII, zeszyt 1, 2, 3, 1956.

Polska akademia nauk:

Kulczycki J.: Zagadnienie periodyzacji dziejów .1956.

Kul'ciskij J.: O periodizaciji obščego istoričeskogo procesa. 1956.

Polskie Towarzystwo Archeologiczne:

Biblioteka archeologiczna. Tom 6, 1955.

Kultura materialna starożytnej Grecji. 1956.

Wien.

Anthropologische Gesellschaft in Wien:

Mitteilungen. Band LXXXIV/V, 1955.

Anthropologisches und Urgeschichtliches Institut der Universität:

Archaeologia Austriaca, Heft: 18, 1955; 19/20, 1956.

Historisches Museum der Stadt Wien:

Wiener Schriften. Heft 3, 1955.

Österreichisches Archäologisches Institut:

Betz A.: Zwei neue Inschriften aus Niederösterreich. 1955.

Birley E.: An unrecorded Roman gentilicium. 1955.

Eichler F.: Karische Aphrodite und ephesische Artemis. 1955.

Gschnitzer F.: Ein senatorischer cursus honorum des 3. Jahrh. aus Ephesos. 1955.

Hell M.: Römische Metallkanne aus Salzburg. 1955.

Miltner F.: Aguntum. 1955.

Miltner F.: XX. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabung in Ephesos. 1955.

Schaffran E.: Zur Nordgrenze des ostgotischen Reiches in Kärnten. 1955.

Wrocław.

Polskie Towarzystwo Antropologiczne:

Dawna kultura. Rok 1956. 1, 2, 3.

Materiały i prace antropologiczne. Nr. 6, 10, 1955; 7, 11, 17, 19, 1956.

Przegląd antropologiczny. Tom XXI, zes. 2, 3, 4, 1955.

Zagreb.

Društvo muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske:

Vijesti. God. V, br. 1, 2, 3, 4, 1956.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti:

Novak G.: Prethistorijski Hvar. 1955.

Starohrvatska prosvjeta. III. serija sv. 4, 1955.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

VII/4

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani
v aprilu 1957

Naklada 1000 izvodov

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.

Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.

Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.

Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanju v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuj. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.

Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.

Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuj. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.

Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 pril. 8°.

Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.

Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.

Razprave III. Ljubljana 1953. 335 str. + 69 tab. + 21 pril. 8°.

France Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 135 str. + LXXXV tab. + 2 pril. + 2 zvd. 8°.

Josip Korošec: Arheološke ostaline v Predjami (Razprave IV/1). Ljubljana 1956. 64 str. + XLIX tab. + 1 pril. 8°.

Arheološki vestnik II/1—2. Ljubljana 1951. 277 str. 8°.

Arheološki vestnik III/1—2. Ljubljana 1952. 358 str. 8°.

Arheološki vestnik IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 str. 8°.

Arheološki vestnik V/1—2. Ljubljana 1954. 425 str. 8°.

Arheološki vestnik VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 str. 8°.

Arheološki vestnik VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka.
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

- Josip Korošec: Report on Archaeological Excavation on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec: The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj: The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports. Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and, on the Panorama of Ptuj. Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.
- Josip Klemenc: Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček: Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.
- Josip Korošec: A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Srečko Brodar: The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.
- Srečko Brodar: On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.
- Dissertationes III. Ljubljana 1953. 335 pp. + 69 tables + 21 maps. 8°.
- France Starè: Illirische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV tables + 2 app. + 2 maps. 8°.
- Josip Korošec: The Archaeological Remains at Predjama (Dissertationes IV/1). Ljubljana 1956. 64 pp. + XLIX tables + 1 map. 8°.
- Acta Archaeologica II/1—2. Ljubljana 1951. 277 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/1—2. Ljubljana 1952. 358 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/1—2. Ljubljana 1953. 365 pp. 8°.
- Acta Archaeologica V/1—2. Ljubljana 1954. 425 pp. 8°.
- Acta Archaeologica VI/1—2. Ljubljana 1955. 382 pp. 8°.
- Acta Archaeologica VII/1—4. Ljubljana 1956. 500 str. 8°.

*Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy
of Sciences and Arts. Post office box 323, Ljubljana, Yugoslavia.*